

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Petra Polanc

**Soustvarjanje podpore in pomoči z družino na domu kot
vzajemen proces**

Magistrsko delo

Ljubljana, 2026

Univerza v Ljubljani
Fakulteta za socialno delo

Petra Polanc

**Soustvarjanje podpore in pomoči z družino na domu kot
vzajemen proces**

Magistrsko delo

Mentorica: doc. dr. Tadeja Kodele

Ljubljana, 2026

Družini, s katero sem sodelovala ...

Iz srca se vam zahvaljujem, da sem se lahko skupaj z vami učila in razvijala. Na nove življenjske poti ste me pospremili z veliko toplino in poguma ter mi s svojim zaupanjem podarili dragoceno izkušnjo sodelovanja, ki jo bom vedno nosila s seboj. Verjamem v prav vsakega izmed vas in v poti, ki so še pred vami.

Moji mentorici doc. dr. Tadeji Kodele ...

Ta zahvala ni namenjena le podpori pri nastajanju magistrske naloge, temveč vsem letom najinega sodelovanja. V življenju včasih srečamo ljudi, ki nam polepšajo pot, nam pomagajo verjeti vase in jih nikoli zares ne pozabimo. Zame ste ena izmed njih. Hvala za strokovno znanje, ki ste mi ga predali, in za način, kako ste z njim vedno ravnali – kot z zgledom. Iskrena hvala za vse.

Lektorici Ireni Potočar Papež ...

Iskreno se vam zahvaljujem za natančno in strokovno opravljeno lekturo magistrske naloge ter za vašo odzivnost, skrbnost in prijaznost.

Za moje najbližje ...

Posebej se zahvaljujem prav vsakemu izmed vas, ker me spremljate in spodbujate na mojih poteh – ne glede na to, ali so te ravne ali polne ovinkov. Vsak izmed vas je prispeval k temu, da sem danes tukaj in da sem to, kar sem. Hvala, ker stojite ob meni tudi tokrat, ko zaključujem pomembno življenjsko obdobje.

»Tako majhen sem,« je rekel krt.

»Ja,« je odgovoril fant, »ampak imaš velik vpliv.«

(Mackesy)

Soustvarjanje podpore in pomoči z družino na domu kot vzajemen proces

Povzetek magistrskega dela

Magistrsko delo obravnava vzajemen proces sodelovanja v socialnem delu z rejniško družino v okviru izvirnega delovnega projekta pomoči, ki je bil izveden v domačem okolju družine. Izhodišče dela predstavlja postmoderna usmeritev v socialnem delu, s poudarkom na vzpostavljanju delovnega odnosa soustvarjanja, ki poudarja sodelovanje, soustvarjanje pomenov, vključevanje družinskih članov ter razumevanje podpore in pomoči kot procesa, v katerem so sogovorniki aktivni nosilci sprememb. Poseben poudarek je namenjen tudi vključevanju otrokovega glasu v procese sodelovanja z družinami.

Magistrska naloga se osredotoča predvsem na pomen procesa sodelovanja in ne zgolj na vsebino izrečenega. Poudarek ni le na doseganju konkretnega cilja, temveč na procesu, v katerem se oblikujejo nove izkušnje, ter na njihovem prenosu v vsakdanje družinsko življenje in pri soočanju z morebitnimi prihodnjimi stiskami. Magistrsko delo socialno delo na domu obravnava kot kontekst sodelovanja, v katerem se proces podpore in pomoči umešča v vsakdanji življenjski svet družine ter se razvija v okviru njihovih konkretnih življenjskih okoliščin.

Izvedla sem kvalitativno raziskavo, zasnovano kot študijo posameznega primera rejniške družine, s katero sem v okviru študijske prakse sodelovala pet mesecev. Raziskava temelji na načelu večperspektivnosti, saj vključuje pogled socialne delavke ter poglede družinskih članov, vključno z otrokovim glasom, kar je omogočilo celovitejše razumevanje pomenov in doživljanja procesa sodelovanja. Obravnava udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela z družino v praksi, delo na prvi in drugi ravni socialnega dela ter doživljanje sodelovanja in njegovega pomena, zlasti v kontekstu socialnega dela na domu. Pri tem se prepletajo strokovna znanja in znanja družinskih članov kot strokovnjakov na podlagi osebnih izkušenj. Podatki so bili zbrani z uporabo več virov in metod, vključno z dnevniškimi zapisi ter delno standardiziranimi intervjuji, tudi z uporabo izrazno-ustvarjalnih sredstev pri vključevanju otroka, kar je omogočilo zajem raznolikih perspektiv sodelujočih. Analiza empiričnega gradiva je potekala s postopki kvalitativne analize in tematskega kodiranja.

Ugotovitve magistrskega dela osvetljujejo pomen vzajemnega procesa sodelovanja z družino, zlasti v kontekstu socialnega dela na domu, ter raznolikost pomenov, ki jih udeleženci pripisujejo skupnemu procesu. Delo pokaže, da procesno in sodelovalno usmerjen pristop podpira izkušnjo varnosti, vključenosti in soustvarjanja ter prispeva h krepitvi zmožnosti in odpornosti družinskih članov.

Ključne besede in besedne zveze: socialno delo z družino, postmoderni koncepti socialnega dela, delovni odnos soustvarjanja, procesnost dela, sodelovanje z družino v skupnosti.

Co-creating Support and help with the Family at Home as a Mutual Process

Master's Thesis Abstract

This master's thesis addresses the mutual process of collaboration in social work with a foster family within the framework of an individual working project of help carried out in the family's home environment. The starting point of the thesis is the postmodern orientation in social work, with an emphasis on establishing a working relationship of co-creation, which highlights cooperation, co-construction of meanings, participation of family members, and an understanding of support and help as a process in which the interlocutors are active agents of change. Special emphasis is also placed on including the child's voice in processes of collaboration with families.

The thesis primarily focuses on the significance of the collaborative process rather than solely on the content of what is expressed. The emphasis is not only on achieving a specific goal, but on the process in which new experiences are formed and on their transfer into everyday family life and coping with potential future distress. The thesis approaches social work in the home as a context of collaboration in which the process of support and help is situated within the everyday life-world of the family and develops within the framework of their concrete life circumstances.

I conducted a qualitative study designed as a single case study of a foster family with whom I collaborated for five months as part of my field practice. The research is based on the principle of multi-perspectivity, as it includes the perspective of the social worker as well as the perspectives of family members, including the child's voice, which enabled a more comprehensive understanding of the meanings and experiences of the collaborative process. It examines the implementation of postmodern concepts of social work with families in practice, work at the first and second levels of social work, and the experience of collaboration and its significance, particularly in the context of social work in the home. In this process, professional knowledge and the knowledge of family members as experts based on lived experience intertwine. Data were collected using multiple sources and methods, including diary entries and semi-structured interviews, also incorporating expressive and creative means when involving the child, which enabled the inclusion of diverse perspectives of the participants. The empirical material was analysed using procedures of qualitative analysis and thematic coding.

The findings of the thesis highlight the importance of a mutual process of collaboration with the family, particularly in the context of social work in the home, and the diversity of meanings that participants attribute to the shared process. The thesis shows that a process-oriented and collaborative approach supports experiences of safety, inclusion, and co-creation, and contributes to strengthening the capacities and resilience of family members.

Keywords and phrases: social work with families, postmodern concepts of social work, working relationship of co-creation, process orientation of work, collaboration with the family in the community.

Kazalo vsebine

1. TEORETIČNI UVOD	1
1.1. SISTEM ZAŠČITE OTROK IN MESTO REJNIŠTVA V NJEM	1
1.1.1. Sorodstveno rejništvo	3
1.1.2. Odvzem otroka kot izziv in priložnost za vnovično povezovanje.....	4
1.1.3. Razumevanje obremenjujočih izkušenj v razširjeni družinski mreži	5
1.2. SOCIALNO DELO Z DRUŽINO	7
1.2.1. Družine.....	7
1.2.2. Razpršenost podpore in pomoči	9
1.2.3. Sodelovanje na domu družine	12
1.3. KONCEPTUALNA IZHODIŠČA ZA SODELOVALNO SOCIALNO DELO Z DRUŽINO	15
1.3.1. Soustvarjanje delovnega odnosa v izvirnem delovnem projektu pomoči z družino	17
1.3.1.1. Delovni odnos soustvarjanja.....	18
1.3.1.2. Izvirni delovni projekt pomoči	25
1.3.1.3. Delo na dveh ravneh in koncept odpornosti	25
1.4. ZNANJE ZA RAVNANJE V SOCIALNEM DELU Z DRUŽINO	27
1.4.1. Sodelovalni pogovori	27
1.4.1.1. Prisotnost v dialogu (tudi z otrokom).....	28
1.4.1.2. Kratka, k rešitvi usmerjena družinska terapija	30
1.4.1.3. Narativni pristopi v socialnem delu.....	30
1.4.1.4. Dve vrsti pogovora	31
1.4.2. Znanje o travmi	32
1.4.3. Razumevanje socialno-ekološkega modela	33
2. FORMULACIJA PROBLEMA	35
2.1. RAZISKOVALNA VPRAŠANJA	37
3. METODOLOGIJA.....	38
3.1. VRSTA RAZISKAVE	38
3.2. TEME RAZISKOVANJA	39
3.3. MERSKI INSTRUMENTI IN VIRI PODATKOV.....	39
3.4. OPIS PRIMERA – ZGODBA O SODELOVANJU Z REJNIŠKO DRUŽINO	40
3.5. ZBIRANJE EMPIRIČNEGA GRADIVA	41
3.5.1. Uporaba izrazno-ustvarjalnih sredstev v intervjuju z otrokom.....	43
3.6. ANALIZA EMPIRIČNEGA GRADIVA	43
3.6.1. Etična vprašanja	44

4. REZULTATI.....	45
4.1. POGLED SOCIALNE DELAVKE NA PROCES SODELOVANJA V IDPP.....	45
4.1.1. Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela.....	45
4.1.2. Proces sodelovanja na prvi in drugi ravni socialnega dela.....	62
4.1.3. Doživljanje sodelovanja z družino na domu	64
4.2. POGLED REJNICE NA PROCES SODELOVANJA V IDPP	68
4.2.1. Doživljanje sodelovanja v IDPP	68
4.2.2. Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces	71
4.2.3. Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa	72
4.3. POGLED OTROKA NA PROCES SODELOVANJA V IDPP	73
4.3.1. Doživljanje sodelovanja v IDPP	73
4.3.2. Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces	75
4.3.3. Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa	76
5. RAZPRAVA.....	78
5.1. OMEJITVE RAZISKAVE	97
5.2. SKLEPI.....	98
6. PREDLOGI.....	101
7. LITERATURA.....	103
8. PRILOGE.....	114
8.1. SOGLASJA	114
8.1.1. Soglasje rejnice za sodelovanje v raziskavi	114
8.1.2. Soglasje skrbnika/ce za sodelovanje otrok v raziskavi.....	116
8.1.3. Soglasje otroka za sodelovanje v raziskavi	119
8.2. SMERNICE ZA INTERVJUJE.....	119
8.2.1. Intervju z rejnico	119
8.2.2. Intervju z otrokom	120
8.3. OBRAZEC ZA SPREMLJANJE DELA V IDPP	122
8.4. UPORABA IZRAZNO-USTVARJALNIH SREDSTEV Z OTROKOM SKOZI PROCES INTERVJUJA	123
8.4.1. Otrokov glas	129
8.5. ANALIZA PODATKOV	132
8.5.1. Odprto kodiranje.....	132
8.5.1.1. Dnevniški zapisi	132
8.5.1.2. Intervju z rejnico.....	145
8.5.1.3. Intervju z otrokom	150
8.5.2. Osno kodiranje.....	153
8.5.2.1. Dnevniški zapisi	153
8.5.2.2. Intervju z rejnico.....	156
8.5.2.3. Intervju z otrokom	158

Kazalo slik

Slika 1: Vizualni prikaz udejanjanja postmodernih konceptov socialnega dela skozi okvir DOS	81
Slika 2: Vizualni prikaz dela z družino na prvi in drugi ravni socialnega dela	91
Slika 3: Podpisano soglasje otroka	119
Slika 4: Obrazec za spremljanje dela v IDPP 1	122
Slika 5: Obrazec za spremljanje dela v IDPP 2	123
Slika 6: Uporaba znaka STOP za zaključek in KLJUKICE za začetek dela	123
Slika 7: Prikaz obrazov za izražanje raznolikih čustev	124
Slika 8: Prikaz udeležencev procesa v obliki figur	124
Slika 9: Prikaz skrinjice za shranjevanje lepih spominov iz procesa sodelovanja	125
Slika 10: Prikaz koša za shranjevanje slabših spominov iz procesa sodelovanja	125
Slika 11: Uporaba sličic za prikaz doživljanja odnosa	126
Slika 12: Prikaz uporabe terapevtskih kart za refleksijo sprememb	126
Slika 13: Uporaba vizualnih zapisov za refleksijo sprememb v procesu sodelovanja	127
Slika 14: Uporaba plakata moči	127
Slika 15: Prikaz zaključnega rituala po vsakem delu intervjuja	128
Slika 16: Skrinjica lepih spominov s prikazom risbe, ki jo deklica povezuje z našim sodelovanjem	129
Slika 17: Umestitev treh obrazov s čustvi v Koš slabših spominov	129
Slika 18: Izbira sličice, ki jo najbolj spominja na najino sodelovanje v procesu 1	130
Slika 19: Izbira sličice, ki jo najbolj spominja na najino sodelovanje v procesu 2	130
Slika 20: Prikaz veselja 1	131
Slika 21: Prikaz veselja 2	131
Slika 22: Prikaz podobnosti z izbrano živaljo pred in po sodelovanju	132

Kazalo tabel

Tabela 1: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 2	133
Tabela 2: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 3	133
Tabela 3: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 4	134
Tabela 4: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 5	134
Tabela 5: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 6	135
Tabela 6: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 9	136
Tabela 7: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 11	137
Tabela 8: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 12	138
Tabela 9: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 13	139
Tabela 10: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 14	140
Tabela 11: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 15	141
Tabela 12: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 17	141
Tabela 13: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 19	142
Tabela 14: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 21	143
Tabela 15: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 22	143
Tabela 16: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 25	145
Tabela 17: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 26	145
Tabela 18: Prikaz odprtega kodiranja intervjuja z rejnico	149
Tabela 19: Prikaz odprtega kodiranja intervjuja z otrokom z osredotočenostjo na vsebino ..	151
Tabela 20: Prikaz odprtega kodiranja intervjuja z otrokom z osredotočenostjo na proces	153

1. TEORETIČNI UVOD

V teoretičnem uvodu predstavljam (sicer že znana) konceptualna izhodišča, ki so mi služila kot temeljno vodilo pri sodelovanju z družino ter pri razumevanju procesa podpore in pomoči znotraj izvirnega delovnega projekta pomoči z družino (v nadaljevanju: IDPP). Poseben poudarek namenjam delovnemu odnosu soustvarjanja (v nadaljevanju: DOS) kot temelju sodelovanja z družinami ter tistim znanjem za ravnanje, ki sem jih prepoznala kot še posebej pomembna pri soustvarjanju zelenih izidov z družino, s katero sem sodelovala. Skozi uvod v področje zaščite otrok, rejništva in socialnega dela z družino želim ob podpori raznolike literature osvetliti, kje se odpirajo priložnosti in izzivi, ki lahko spremljajo družine v zahtevnih življenjskih okoliščinah. Pri tem izhajam iz prepričanja, da v vsaki družini in pri prav vsakem družinskem članu obstajajo moči, ki jih je mogoče prepoznati, spodbuditi in razvijati.

1.1. Sistem zaščite otrok in mesto rejništva v njem

Poglavje obravnava sistem zaščite otrok in vlogo rejništva v njem. Predstavljeni so pravni in strokovni okvirji, vloga socialnega dela ter pomen sodelovanja z družino pri zaščiti otrokovih koristi ter grajenju novih možnosti in priložnosti za celoten družinski sistem. Posebna pozornost je namenjena sorodstvenemu rejništvu kot obliki pomoči, ki otroku omogoča ohranjanje povezanosti z njegovo družino in okoljem, hkrati pa ga lahko pogosto zaznamujejo kompleksni družinski odnosi. Poglavje se dotika tudi pristopa, utemeljenega na razumevanju travme, ter morebitnih travmatičnih izkušenj otrok in družin v sistemu rejništva.

Otrok se lahko znajde v okoliščinah, ki ogrožajo njegov razvoj, zdravje ali dobrobit. Ogroženost ne pomeni nujno, da je otrok že utrpel škodo, temveč tudi, da obstaja tveganje, da bi do nje lahko prišlo. Takšne situacije se pogosto pojavijo v obdobjih, ko starši zaradi različnih življenjskih okoliščin in izzivov začasno težje zagotavljajo podporo, ki jo otrok potrebuje za svoj varen in zdrav psihosocialni razvoj. Družinski zakonik (2017, čl. 157) takšne okoliščine opredeljuje kot pogoje za izrekanje ukrepov za varstvo koristi otroka.

Ukrepe za zaščito otrokovih koristi izreka sodišče, pri čemer so ti lahko začasni, trajnejšega značaja ali pa nujni, kadar je treba otroku nemudoma zagotoviti varno okolje. Naloga socialnega dela znotraj ukrepov je raziskovanje možnosti za mobilizacijo družine in drugih naravnih socialnih mrež, kjer je treba proučiti, kako je z družino možno vzpostaviti DOS ter sodelovati znotraj okvira IDPP. Pri tem pa je pomembno predvsem vzpostaviti in vzdrževati sodelovalni odnos z družino (Skupnost centrov za socialno delo Slovenije, 2024).

Predlog za izdajo začasne odredbe se vloži v primerih, ko je treba otroku za določen čas zagotoviti dodatno varnost in podporo, dokler sodišče ne sprejme končne odločitve o nadaljnjih korakih. Med različnimi vrstami začnih odredb ima vlogo tudi odredba o začasni namestitvi otroka v rejništvo, kadar je to najprimernejša oblika zagotavljanja varnega okolja in skrbi. Rejništvo je v teh primerih začasni ukrep, s katerim se otroku omogoči stabilnost in zaščito, dokler se ne uredijo razmere v njegovi matični družini. Vendar pa lahko rejništvo postane tudi ukrep trajnejšega značaja, kadar se ugotovi, da otrok dlje časa ne more živeti s starši in potrebuje stalnejšo obliko skrbi ter varnega okolja. Podobno velja za nujni odvzem otroka, ki ga v primeru hude ogroženosti izvede center za socialno delo (v nadaljevanju: CSD) brez predhodnega sodnega postopka – kadar je treba ukrepati takoj, da se otroku zagotovi varnost (Družinski zakonik, 2017, čl. 168).

V nadaljevanju postopka CSD pripravi načrt pomoči družini in otroku (Družinski zakonik, 2017, čl. 170), ki predstavlja temelj za odločanje o morebitnem ukrepu trajnejšega značaja. Načrt zajema opis trenutnega stanja, potrebe otrok, zmožnosti družine, načine spremljanja in oblike pomoči, ki lahko vključujejo družinsko terapijo, zdravljenje odvisnosti, izobraževalne in psihosocialne programe. Cilj teh ukrepov je, da starši s podporo strokovnih služb znova pridobijo zmožnost skrbi za otroka in da se družina, kadar je to v otrokovo korist, lahko spet poveže.

Namestitev otroka v rejniško družino predstavlja eno izmed oblik podpore in pomoči otroku ter njegovi družini. Gre za obliko namestitve otroka izven njegove matične družine, ki je namenjena zagotavljanju varnega okolja za otrokovo rast, vzgojo, izobraževanje in osebni razvoj. Po namestitvi CSD z rejniki sklene pogodbo, ki določa njihove pravice, obveznosti in vsebino rejniškega razmerja. CSD je odgovoren za organizacijo namestitve, spremljanje rejništva ter sodelovanje z otrokom, rejniki in matično družino ter za načrtovanje zaključka rejništva. Odločitev za življenje otroka v rejniški družini je povezana z nalogo, da se hkrati začne projekt podpore in pomoči družini, da bi spremenila, premagala ali omilila okoliščine, ki so privedle do namestitve otroka v rejniško družino. Pomemben del spremljanja predstavlja tudi individualna projektna skupina. V praksi se ta pogosto izvaja zgolj enkrat letno, kar ni dovolj za kakovostno izvajanje socialnega dela. Smiselno bi bilo razmisliti o določitvi standarda, na primer o mesečnih srečanjih, ki bi omogočila kontinuirano strokovno podporo otroku, matični in rejniški družini (Centri za socialno delo Slovenije (a), b. d.; Centri za socialno delo Slovenije (b), b. d.; Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 135, 143).

Individualna projektna skupina je sistem, ki vzpostavlja in vzdržuje sodelovanje med matično ter rejniško družino, otrokom v rejništvu in stroko na CSD. Smiselna je samo, če zagotavlja

raziskovanje iz instrumentalne definicije problema in v pravem pomenu soustvarjanje dogovora in zelenih izidov. Je priložnost za svojevrsten delovni prostor, ki omogoča nova učenja in nove, spodbudnejše izkušnje. Smiselno bi bilo razmisliti tudi o prostoru izvajanja omenjenih srečanj, morda o neobičajnih, nestandardnih, kajti nekateri uporabniki CSD-jev ne doživljajo kot varnih in spodbudnih (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 141–146).

Podobno pomembno je sodelovanje tudi v primeru sorodstvenega rejništva, kjer se strokovno delo odvija znotraj družinskih odnosov.

1.1.1. Sorodstveno rejništvo

Veliko razprav o rejništvu se osredotoča na primere, kjer rejnik ali rejnica¹ ni v sorodstvenem razmerju z otrokom. Vendar pa menim, da prav sorodstveno rejništvo pogosto odpira še bolj kompleksne odnosne dinamike. Nerazrešene družinske teme, neizgovorjene zamere ali pretekli/trenutni konflikti lahko bistveno vplivajo na kakovost sodelovanja med rejniško in matično družino. Zaradi čustvene bližine so te teme pogosto lahko še bolj boleče in težje naslovljive, kar po mojem mnenju zahteva posebno občutljivost in strokovno podporo pri delu s celotnim družinskim sistemom. Pomembno je, da se stik z matično družino ne prekinja, ampak nasprotno, da se ga čim bolj ohranja. Zelo dragocena naloga je varovati in krepiti otroka v tem posebnem položaju, otroka z dvema družinama in med njima. Otrok potrebuje živo in delujočo individualno projektno skupino, s katero soustvarja spremembe za svoje življenje (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 135, 146).

Otrok v sorodstvenem rejništvu ni umeščen v popolnoma novo družinsko okolje, temveč ostaja znotraj svojega širšega družinskega sistema. Meja med t. i. matično in rejniško družino se v takšnih primerih zabriše, saj obe družini delujeta znotraj istega sorodstvenega konteksta. V tem kontekstu torej ne bom pisala o dveh ločenih družinah, temveč o razširjeni družinski mreži, v kateri se vloge, odgovornosti in čustvene povezave začasno prerazporedijo. Razumevanje tega sistema zahteva vpogled v to, kako posamezni člani sami definirajo svojo družino ter kakšen pomen pripisujejo družinskim mejam, povezanosti in odgovornosti za otroka.

Otrokov sorodnik lahko izvaja rejniško dejavnost, če sodišče glede na okoliščine posameznega primera oceni, da je to v otrokovo korist (Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti, 2002, čl. 7). Eden od pogojev za namestitev otroka k sorodnici je, da se ta strinja z izvajanjem rejništva ter izpolnjuje pogoje za izvajanje rejniške dejavnosti po zakonu – tudi v primeru, ko predhodno

¹ V nadaljevanju izmenjaje uporabljam poimenovanje *rejnik ali rejnica; sorodnik ali sorodnica; strokovnjak ali strokovnjakinja; mladostnik ali mladostnica; sogovornik ali sogovornica; posameznik ali posameznica; udeleženec ali udeleženka; socialni delavec ali socialna delavka* in podobno, pri čemer se izrazi nanašajo na vse spole.

nima dovoljenja za izvajanje. Pri tem se upošteva ocena CSD o primernosti sorodnika za izvajanje te dejavnosti (Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti, 2002, čl. 14).

1.1.2. Odvzem otroka kot izziv in priložnost za vnovično povezovanje

Pomembno je zavedanje, da odvzem otroka in njegova namestitve v neznano okolje, če nista izvedena premišljeno, postopno in z veliko mero občutljivosti, lahko zanj pomenita travmatično izkušnjo (Atwool, 2018, str. 29). Ker do odvzema pogosto pride nenadno in nepričakovano, otrok nima možnosti, da bi se nanj pripravil, kar dodatno povečuje občutek izgube, negotovosti in stresa. V takšnih situacijah je nujna visoka stopnja strokovne občutljivosti ter usposobljenost za pristop, utemeljen na razumevanju travme (Casey Family Programs, 2018).

V svoji diplomski nalogi (Polanc, 2024, str. 91), izvedeni v Kriznem centru za otroke Palček, sem med drugim ugotovila, da je treba v proces podpore in pomoči otroku usmeriti pozornost stran od odvzema kot edinega ali končnega ukrepa ter se osredotočiti na zgodnjo podporo, ki vključuje aktivno raziskovanje možnosti znotraj družine in sodelovanje z njo. Odvzem otroka nikakor ne bi smel predstavljati končne rešitve. Ključno je, kako se vzpostavi sodelovanje med strokovnimi delavci, primarno družino, sorodniki, rejniki in drugimi vključenimi deležniki. Le skozi povezovanje in usklajeno delovanje vseh vpletenih je mogoče soustvarjati rešitve, ki družini omogočajo, da prepozna lastne vire moči, se reorganizira in znova zaživi kot varno in spodbudno okolje za otroka, starše in celotno družino.

Čeprav se ob namestitvi otroka v drugo okolje pogosto izpostavlja možnost travmatične izkušnje, številne raziskave kažejo, da namestitev k sorodnikom ni nujno negativna izkušnja. Nasprotno – v določenih okoliščinah lahko pomeni pomemben vir varnosti, kontinuitete in moči tako za otroka kot za njegovo širšo družino. Prednosti nameščanja otrok k sorodstvenim skrbnikom so v literaturi dokumentirane in vključujejo večjo stabilnost (Jedwab, Keyser, Shaw in Xu, 2019), varnost (Font, 2015), blaginjo otrok (Winokur, Holtan in Batchelder, 2015) ter ohranjanje družinskih povezav in kulturnih vezi (Kiraly, James in Humphreys, 2015).

Poleg tega raziskave kažejo, da so sorodstvene družine pogosto bolj vključene in sodelujoče, saj se starši lažje strinjajo z namestitvijo otroka k znanim osebam, kar zmanjšuje konflikte in olajša proces sodelovanja. Otroci se v takšnem okolju pogosto izognejo večkratnim premestitvam iz ene rejniške družine v drugo, kar prispeva k večji stabilnosti (Wu, Xu, Pei in Lim, 2023). Življenje pri sorodnikih lahko pri otroku krepí občutek lastne identitete in samospoštovanja, ki izhajata iz poznavanja družinske zgodovine in kulture (Holtan, Rønning, Handegård in Sourander, 2005, str. 202–204).

Nekatere raziskave kažejo, da postajajo sorodstvene namestitve vse bolj prednostna izbira v primerjavi s klasičnim rejništvom, saj otrokom omogočajo, da ostanejo povezani s svojo skupnostjo ter ohranjajo kulturne in/ali verske vezi (Stewart, Brock, Manis, Vasudeva in Poss, 2024). Tovrstne namestitve tako niso le zaščitni ukrep, temveč lahko postanejo priložnost za krepitev družinskih vezi in odpornosti družine kot celote. Menim, da bi za socialne delavce to lahko pomenilo, da je ključnega pomena prepoznati in graditi na močnih straneh sorodstvenih sistemov, saj prav tam pogosto ležijo skriti viri moči, ki lahko podprejo proces okrevanja in vnovične povezave otroka z družino.

V literaturi so prepoznane nekatere prednosti sorodstvenega rejništva v primerjavi s klasičnim, kar pa ne pomeni, da je ta oblika rejništva nujno boljša. Pričujoče delo ne zavzema nobene strani, temveč povzema ugotovitve raziskav, ki hkrati opozarjajo tudi na izzive (več o izzivih v naslednjem podpoglavju), značilne za sorodstveno rejništvo, zlasti na področju odnosov in travmatičnih izkušenj otrok ter družin.

1.1.3. Razumevanje obremenjujočih izkušenj v razširjeni družinski mreži

V rejniškem sistemu je nujno razumevanje pristopa, utemeljenega na razumevanju travme, ki predstavlja okvir za razumevanje povezave med izkušnjami v otroštvu in stiskami v sedanjosti. Temelji na razumevanju, kako travmatične izkušnje oblikujejo »lečo«, skozi katero ljudje z izkušnjo travm opazujejo svet okoli sebe ter se nanj odzivajo na podlagi prepričanj, ki so jih oblikovali ter so jim morda doslej omogočila preživetje (Levenson, 2017, str. 105).

Otroci, ki se soočajo z različnimi oblikami travmatskih izkušenj in življenjskimi stiskami, pogosto razvijejo vedenjske strategije, ki so jim v določenem trenutku omogočile prilagoditev (Levenson, 2017, str. 107). Takšna vedenja so lahko za okolico težko razumljiva ali celo moteča, vendar jih je treba razumeti širše, ne kot zgolj nezaželena vedenja, temveč kot obliko večplastne komunikacije. Otrok z njimi izraža notranje doživljanje, stisko ter pogosto tudi neizražene potrebe (Treisman, 2017, str. 28). Namesto da se osredotočamo na to, kako neko vedenje odpraviti, se moramo vprašati, kaj nam vedenje sporoča o otroku – o njegovih izkušnjah, strahovih in notranjem svetu (Delahooke, 2019, str. 11). Pogosto namreč tisto, kar na prvi pogled prepoznamo kot težavo, v resnici predstavlja simptom ali signal globlje stiske (Van der Kolk, 2014, str. 150). Kot poudarja Delahooke (2022, str. 80–81), ima ključno vlogo pri pomiritvi otrokovih stresnih odzivov prav prisoten, čustveno odziven odrasli, ki mu otrok zaupa.

Rejnice pogosto sodelujejo z otroki, ki izražajo kompleksne čustvene odzive in vedenja, katerih korenine segajo v pretekle življenjske izkušnje. Razumevanje teh vedenj kot posledice travme

ali stresa, ne kot neposlušnosti ali kljubovanja, je temelj za vzpostavitev varnega, sočutnega in razvojno podpornega odnosa. Izzive, s katerimi se rejniki srečujejo, ter odzive otrok na stiske nazorno opisujeta Mann in Kretchmar-Hendricks (2017) v knjigi *Creating Compassionate Foster Care – Lessons of Hope from Children and Families in Crisis* (Sočutno rejništvo – zgodbe upanja otrok in družin v stiski), kjer skozi primere iz prakse poudarjata pomen razumevanja travme, teorije navezanosti in soustvarjanja varnega odnosa kot osnove rejniške skrbi.

Avtorici opozarjata, da se tudi rejnice soočajo z lastnimi notranjimi izzivi. Tako kot otroci so tudi one skozi življenje razvile načine preživetja, ki so jim pomagali pri soočanju s preteklimi preizkušnjami (Mann in Kretchmar-Hendricks, 2017, str. 116–120). Odrasli, ki v otroštvu niso imeli priložnosti razviti varnih odnosov, lahko kasneje težje spodbujajo varno navezanost z otroki v svoji skrbi (Child Protection SA, 2022, str. 3). Pogosto nezavedno prenašajo čustvene odzive, povezane z lastnimi preteklimi izkušnjami, na otroke, za katere skrbijo. Dokler ne zmorejo ozavestiti in uravnavati čustev, ki spremljajo njihove težke izkušnje (strahu, nemoči in sramu), lahko nehote ponavljajo vzorce iz preteklosti (Mann in Kretchmar-Hendricks, 2017, str. 117).

Sorodstveni in rejniški skrbniki se pogosto znajdejo v zahtevnih okoliščinah, ki lahko predstavljajo vir stresa in tveganje za sekundarno travmatizacijo, saj so pogosto izpostavljeni zelo zahtevnim situacijam, med drugim:

- pričevanju razkritij ali vnovičnim uprizoritvam travmatičnih izkušenj otrok;
- opazovanju simptomov travme pri otrocih, za katere skrbijo;
- izpostavljenosti vedenju, ki presega njihove trenutne zmožnosti spoprijemanja;
- psihološki izčrpanosti in pomanjkanju časa ter energije za lastno nego;
- stresu zaradi interakcije s sistemom za varstvo otrok (na primer pogoste menjave strokovnih delavcev, stiki z biološkimi starši, ki otroka vznemirijo, ali odločitve, ki zahtevajo odobritev institucije);
- negotovosti glede prihodnosti (na primer ali bo otrok znova združen z biološkimi starši ali bo ostal pri njih) in
- sprožanju lastnih travmatičnih spominov (Child Protection SA, 2022, str. 4).

Sorodstveni rejniki se pogosto soočajo z dodatnimi, še globljimi izzivi. Pogosto so pozvani, da poskrbijo za otroka v zelo kratkem času, brez možnosti za psihološko ali praktično pripravo. Odločajo se na podlagi omejenih informacij o razlogih za odvzem, trajanju namestitve in brez priložnosti za tehten razmislek o svojih možnostih. Ko je otrok enkrat nameščen v njihovo oskrbo, se morajo hkrati soočati z otrokovimi stiskami in z izzivi znotraj lastne družine.

Družinske okoliščine, ki so privedle do odvzema otroka, so lahko podobne njihovim lastnim izkušnjam iz otroštva in lahko sprožijo spomine na pretekle boleče dogodke. Sorodstvene skrbnice se pogosto spoprijemajo z zapleteno družinsko dinamiko, vključno z vzpostavljanjem meja za zaščito otroka, kar je stresno za vse vpletene in lahko vpliva na druge družinske odnose. V družini se lahko pojavi tudi občutek sramu zaradi travmatičnih dogodkov, kar lahko sproži obrambne čustvene odzive (Child Protection SA, 2022, str. 5).

Če povzamem, sorodstveno rejništvo je izjemno kompleksen proces, ki zahteva poglobljeno razumevanje, sočutje in strokovno podporo. Verjamem, da prav soustvarjanje podpore in pomoči skupaj z družino v delovnem odnosu – v njenem domačem okolju, znotraj IDPP in skozi vzajemen proces – predstavlja priložnost, da skupaj z družinami iščemo poti k novim, zelenim zgodbam moči in upanja.

1.2. Socialno delo z družino

V tem poglavju je v ospredju razumevanje družine kot sistema odnosov in virov, ki deluje v stalni interakciji z okoljem. Obravnavam pomen jezika in terminologije v socialnem delu, saj način poimenovanja vpliva na razumevanje družine in njenega položaja. Nadalje izpostavim izziv razpršenosti podpore in pomoči, ki lahko namesto opore postane breme, ter prikažem, kako lahko ekozemljevid in usklajeno delovanje strokovnih služb prispevata k bolj povezani mreži podpore. Poglavje se zaključí s poudarkom na sodelovanju z družino v njenem domačem okolju, kjer se odpira prostor za pristnejše odnose in trajnejše spremembe.

Predmet socialnega dela z družino je soustvarjanje rešitev za kompleksne psihosocialne stiske družin. Nanaša se tudi na procese oblikovanja podpore in pomoči na vseh treh ravneh življenja, na mikro, mezo in makro ravni, torej na osebni, družinski, skupnostni in širši družbeni ravni. Gre za kompleksen, sodelovalen proces, ki ga je treba vsakič znova soustvariti, vsakokrat na novo in vsakokrat izvirno (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 19, 30–31). Vsako sodelovanje z ljudmi je pravzaprav novo potovanje k zelenim spremembam, ki jih je treba šele raziskati in najprej soustvariti pogoje, da bi jih lahko uresničili (Kodele in Mešl, 2016a, str. 41).

1.2.1. Družine

V socialnem delu jezik ni nevtralen. Kaj govorimo in kako govorimo, je odločilno. Ne gre zgolj za nove besede, temveč, kakor poudari Saleebey (1997), imajo besede moč, s katerimi lahko moč dodajamo, jo navdihnemo ali pa človeka razvrednotimo. Zato socialno delo zahteva skrbno ravnanje z besedami, kar vključuje tudi iskanje ustreznih poimenovanj. Ne gre zgolj za menjavo

izrazov, temveč za konceptualno spremembo v načinu razmišljanja, saj jezik v socialnem delu določa okvir za drugačno razumevanje in delovanje (Kodele in Mešl, 2016b, str. 111–112).

Razumevanje, kaj sploh pomeni »družina«, se v sodobnem socialnem delu ne opira na enotno definicijo. Švab (2001) opozarja, da je nemogoče enopomensko opredeliti družino in da takšne definicije ne potrebujemo. Postmoderna znanja o družini poudarjajo spoštljivo ravnanje z družinskimi načini življenja, kar pomeni, da se socialna delavka pridruži družini tam, kjer je, in jo razume tako, kot se definira sama (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 44–45). Socialno delo z družino tako zajema vso pluralnost družinskih oblik in procesov, ki so dinamični, raznoliki in spremenljivi (Čačinovič Vogrinčič, 2016, str. 22). Družinsko življenje se nenehno preoblikuje in ni več linearno ali predvidljivo (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 45).

Družine, s katerimi socialni delavci sodelujejo, se pogosto soočajo z različnimi zunanjimi in notranjimi dejavniki stresa, ki izhajajo iz zahtevnih življenjskih okoliščin in lahko prispevajo k preobremenjenosti ter destabilizaciji. Ti dejavniki oblikujejo kompleksne izzive, ki se odražajo v medosebnih odnosih, dostopu do virov in v širših socialnih mrežah podpore. V vsakdanjem življenju se mnoge družine spoprijemajo z brezposelnostjo, nizkimi prihodki, stiskami pri podpori otrokom v šoli, posledicami bolezni, zasvojenosti, nasilja, zlorab, socialne izključenosti ali brezdomstva. Ob tem se revščina pogosto prepleta z drugimi oblikami stisk ter zmanjšuje priložnosti za aktivno soočanje z izzivi. Nekatere družine prihajajo tudi iz drugih socialno-kulturnih okolij in se lahko soočajo z jezikovnimi, kulturnimi ter izobraževalnimi razlikami, ki otežujejo vključevanje v skupnost in dostop do podpore. Takšne okoliščine so pogosto razlog za šibkejšo socialno mrežo družine, za kompleksnejše medsebojne odnose v družini in za preobremenjenost družinskih članov (Kodele in Mešl, 2016a, str. 43; Melo in Alarcão, 2011, str. 400).

V strokovni literaturi so bile te družine dolgo opisovane kot »ranljive« (Sharlin in Shamai, 2000) ali celo »problematične« (Walsh, 2006), kar pa ni skladno s sodobnim razumevanjem socialnega dela. Poimenovanja so lahko stigmatizirajoča, saj označujejo družino kot problematično enoto, ne pa kot družino, ki živi v kontekstu strukturnih neenakosti, revščine in pomanjkanja podpore. V zadnjih letih se zato vse bolj uveljavlja izraz družine v številnih problemskih okoliščinah (angl. *families in multi-problem situations*). Ta termin nadomešča prejšnjo sintagmo družine z več problemi (angl. *multi-problem families*), saj bolje odraža kompleksnost in kontekstualno pogojenost stisk, s katerimi se družine soočajo. Kot poudarjajo Tausendfreund, Knot-Dickscheit, Schulze, Knorth in Grietens (2015), ta izraz premika težišče pomena z družine kot »nosilke problema« na družbeno okolje, v katerem družina živi.

Mešl in Ilešič Toš (2020, str. 114) pišeta, da družbene okoliščine pogosto ohranjajo nakopičene probleme in njihov transgeneracijski prenos. V Sloveniji se v zadnjih letih uveljavlja izraz družine s številnimi izzivi (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019; Kodele in Mešl, 2016a; Mešl, 2018a; Mešl in Ilešič Toš, 2020, str. 116). Avtorice ob tem poudarjajo, da so družine kljub težavnim življenjskim okoliščinam več kot le problemi, s katerimi se soočajo. Odporne so pri spoprijemanju z izzivi vsakdanjega življenja. Ključno je, da ob nakopičenosti problemov ne spregledamo virov družinskih članov, saj ti ponujajo priložnost za krepitev moči družine, njenih članov in za ustvarjanje zelenih izidov.

Razmeroma nova terminologija odpira prostor za pristope, usmerjene v vire, odpornost in zagovorništvo družin v razmerah socialne neenakosti (Helming, Schattner in Blüml, 2004, str. 74). Takšna sprememba jezika podpira odmik od deficitarnega in patološkega pogleda ter spodbuja soustvarjanje pomoči, v katerem se družina razume kot aktivni subjekt, ne kot objekt intervencije. Izraza družine v številnih problemskih okoliščinah in družine s številnimi izzivi sta zato bolj skladna s sodobnim vrednostnim okvirom socialnega dela, ki temelji na destigmatizaciji, krepitvi moči in razumevanju družine v njenem širšem družbenem kontekstu (Tausendfreund, Knot-Dickscheit, Schulze, Knorth in Grietens, 2015).

Po drugi strani pa se tudi sama sprašujem, podobno kot Mešl in Ilešič Toš (2020, str. 114), ali sploh lahko govorimo o posebni skupini družin. Navsezadnje se prav vsaka družina v svojem življenju sooča z raznolikimi izzivi – tako tiste, s katerimi se socialne delavke srečamo na svoji poti, kot tiste, s katerimi se ne. V nadaljevanju bom zato uporabljala termin družine.

Socialno delo si prizadeva skupaj z družino soustvarjati nove načine preseganja prevladujočih zgodb o nemoči, izključenosti in obupu (Kodele in Mešl, 2016a, str. 43). Cilj je, da družina začne sebe doživljati na drugačen način ter pridobi nove izkušnje, ki krepijo občutek lastne vrednosti in zmožnosti (Madsen, 2014, str. 393–394).

1.2.2. Razpršenost podpore in pomoči

Zanimiv je podatek, da kljub številnim strokovnjakinjam na posameznih področjih, kot so finančna stiska, razveza, rejništvo, nasilje ali stanovanjski problemi, družine pogosto ostajajo brez podpore, ki bi jo dejansko potrebovale (Kodele in Mešl, 2016a, str. 44). Družine v številnim problemskih okoliščinah lahko razvijejo odnose s formalnimi sistemi, ki lahko trajajo več let ali več generacij, kar vpliva na občutke obupa in brezupa (Imber-Black, 2000). Kot ugotavlja Walsh (2006, str. 254), do preobremenjenosti družin pogosto prihaja zaradi nepovezanosti med strokovnjaki. Razpršena strokovna mreža lahko namreč za družino pomeni dodatno breme namesto opore. Kodele in Mešl (2016a, str. 44) poudarjata, da pogosto

primanjkuje oseb, ki bi povezovale vse udeležene pri reševanju stisk ter družini nudile usmerjanje, podporo in spodbudo pri soustvarjanju želenih sprememb. V takšnih okoliščinah ima vloga socialne delavke, ki z družino sodeluje v okviru IDPP, ključen pomen, saj lahko deluje kot koordinatorka in most med različnimi strokovnimi sistemi, povezuje podporne mreže in prevaja med strokovnim jezikom ter življenjskim svetom družine. Njeno vlogo razumem kot skrb za to, da je pomoč družini usklajena, pregledna in predvsem smiselna za vse udeležene.

O preobsežni, neustrezno koordinirani ali nefleksibilni pomoči kot viru dodatne obremenitve družine pišejo tudi Heerings, van de Bovenkamp, Cardol in Bal (2022). V svoji študiji predstavijo koncept »breme podpore« (angl. *burden of support*), s katerim opisujejo situacije, ko številne ustanove in službe, vsaka s svojimi zahtevami, postopki in pričakovanji, nevede povečajo pritisk na družino. Namesto da bi jo razbremenile, jo obremenijo z novimi obveznostmi, občutki odgovornosti in zmedenosti, saj različne oblike pomoči pogosto niso med seboj usklajene. Avtorice opozarjajo, da več pomoči ne pomeni nujno tudi več opore, temveč lahko vodi v izgubo občutka nadzora in dodatno destabilizacijo.

Socialnim delavcem je lahko v veliko pomoč uporaba ekozemljevida, saj omogoča celovit vpogled v družinske odnose in podporne mreže. Ekozemljevid je grafični prikaz družinskega sistema in njegovih povezav z okoljem, ki vizualizira ključne odnose, vire podpore ter morebitne konflikte ali obremenjujoče povezave. Socialni delavki omogoča, da prepozna močne in šibke povezave znotraj družinske mreže, zazna vrzeli ali neskladja med različnimi oblikami podpore (na primer socialne, izobraževalne, zdravstvene) ter razume, kako ti odnosi vplivajo na delovanje družine (Hartman, 1978, str. 465–471; McCormick, Stricklin, Nowak in Rous, 2016).

Ekozemljevid temelji na ekološkem modelu človekovega razvoja (Bronfenbrenner, 1979a) in prikazuje, kako družina deluje znotraj širšega družbenega sistema. Ker ekozemljevid nastaja v soustvarjanju z družino, omogoča vključitev njenih pogledov, spoznanj in izkušenj. S tem se krepi razumevanje perspektiv vseh družinskih članov, spodbuja skupna refleksija o virih in obremenitvah ter olajša načrtovanje podpore in pomoči, ki se usklajuje z dejanskimi potrebami družine. Uporaba ekozemljevida kot participativnega orodja prispeva tudi k večji usklajenosti med strokovnimi službami, saj vizualno prikaže prekrivanja ali vrzeli med različnimi oblikami pomoči (McCormick, Stricklin, Nowak in Rous, 2016). Socialna delavka tako lažje prepozna svojo vlogo znotraj mreže pomoči in deluje kot most med institucijami in družino.

Avtorji Casado, Riera in Cardona (2020) poudarjajo pomen ekozemljevida kot metode, ki prispeva k skupni refleksiji odnosov med vsemi vključenimi strokovnjaki in službami ter hkrati omogoča prepoznavanje neformalnih oblik podpore in drugih pomembnih oseb v življenju

družine. Navajajo, da hrbtenico uspešnega sodelovanja predstavljajo vključevanje članov družinskega sistema, ustvarjanje pozitivnih pričakovanj ter pridobivanje sistematičnih povratnih informacij. Ugotovitve njihove raziskave kažejo, da so se socialni delavci najmanj pogosto posluževali pogovorov z družino o njihovih prihodnjih odnosih s širšimi sistemi, priprave ekozemljevida in povpraševanja po povratnih informacijah na posameznih srečanjih. Najpogosteje so se posvečali upravljanju virov in vzdrževanju stikov s strokovnjaki. Avtorji opozarjajo, da procesi refleksije – tako z družino kot s strokovnjaki – pogosto ostajajo v ozadju, medtem ko prevladujejo upravljavski vidiki dela.

Poudarjajo, da je medpoklicna koordinacija bistvena pri sodelovanju z družinami. Redna uporaba ekozemljevida se kaže kot ključno orodje za spodbujanje sodelovalnega dela med družino in številnimi vpletenimi deležniki (Imber-Black, 2000). Avtorji zato predlagajo, da se ekozemljevid uvede kot obvezno orodje, ki socialnim delavcem in družinam omogoča celovitejši vpogled v vse odnose, povezane z družinskim sistemom. Ker ekozemljevid prikazuje tako dinamiko odnosov kot razpoložljive vire, prispeva k večji preglednosti sistema pomoči, spodbuja koordinirano delovanje strokovnih služb in omogoča, da socialni delavec skupaj z družino in skupnostjo soustvari celovito, smiselno ter učinkovito podporno mrežo (Hartman in Laird, 1983, str. 161; McCormick, Stricklin, Nowak in Rous, 2016).

Raziskava avtorjev Casado, Riera in Cardona (2020) je pokazala tudi, da socialni delavci redko izvajajo povratnoinformirano prakso kot sistematično prakso in le redko sprašujejo po pričakovanjih družin glede storitev in strokovnjakov. Vendar imajo pričakovanja uporabnikov pomembno vlogo v odnosu pomoči, saj predstavljajo enega ključnih dejavnikov, ki vplivajo na spremembe v procesih podpore in pomoči (Duncan, 2002). Če uporabnik zaupa socialnemu delavcu in verjame v njegovo kompetentnost, bo bolj aktivno vključen v proces in cilje sodelovanja (Bedi, Davis in Williams, 2005). Tudi Ayala-Nunes, Jimenez, Hidalgo in Neves (2014) ugotavljajo, da se razmerje moči med strokovnjakom in družino zmanjša, kadar strokovnjak povpraša družino o njihovih pričakovanjih glede storitve.

Raziskava je pokazala, da socialni delavci pogosto dajejo prednost upravljanju virov pred refleksijo o procesu sodelovanja z družino in drugimi strokovnjaki. Vendar je prav povpraševanje po povratnih informacijah učinkovit način za gradnjo odnosa zaupanja in zaveznitva. Sistematično pridobivanje povratnih informacij povečuje učinkovitost procesov podpore in pomoči, saj družine postanejo bolj motivirane, podpora pa bolj usklajena. Takšen pristop razbremenjuje tudi socialne delavce, ki pridobijo več časa in prostora za refleksijo ter kakovostno strokovno delo (Casado, Riera in Cardona, 2020).

Čeprav večkrat omenjam vlogo socialne delavke kot koordinatorice, je vseeno potreben razmislek o možnosti soprisotnosti dveh socialnih delavk – ene, ki vodi proces podpore in pomoči (in je hkrati tudi v vlogi nadzora), ter druge, ki se posveča drugim vidikom stiske, kot so ekonomska, čustvena ali odnosna vprašanja (Cirillo, Selvini in Sorrentino, 2018). Casado, Riera in Cardona (2020) ugotavljajo, da je v socialnovarstvenih službah na Mallorci (Španija) pogosto, da isti socialni delavec hkrati deluje v obeh kontekstih: po eni strani podpira družino in skrbi za njene potrebe, po drugi strani pa je tudi v t. i. nadzorstveni vlogi, kadar gre za zaščito otrok. V takšnih primerih je zavezništvo z družino lahko ogroženo, saj so relacijski dogovori nejasni – podpora in nadzorstvena vloga se prepletata in lahko povzročita zmedo.

1.2.3. Sodelovanje na domu družine

Lüssi (1991) poudarja socialno-ekološko načelo systemskega socialnega dela, znotraj katerega je treba družino, kot naravno socialno mrežo, mobilizirati. V procesu pomoči z družinami raziskujemo in soustvarjamo dobre izide za vse udeležence v rešitvi. Delamo tako s celotno družino kot z njenimi člani. Kot poudarja Čačinovič Vogrinčič (2016, str. 23), je cilj raziskovanje in soustvarjanje boljših pogojev za življenje posameznika v družini ali zunaj nje ter podpora družini pri tem, da se kot skupnost ohrani, preoblikuje ali razide.

Zelo dragoceno je spoznanje, ki ga izpostavlja Nichols (2010, str. 90), da je vedenje posameznika rezultat odnosa, v katerem se vzpostavlja, in ne zgolj odraz njegove osebnosti. V praksi pogosto hitimo k označevanju otrok, mladostnikov ali staršev, ki se vedejo na različne nekonstruktivne načine, kot »problematične«. Vendar pa lahko iste osebe v drugačnih odnosnih kontekstih – v stikih, kjer se počutijo varne, sprejete ali slišane – kažejo drugačne, bolj konstruktivne oblike vedenja. Otrok, mladostnica, rejnik ali starš se lahko v različnih okoljih vede različno, kar je močno odvisno od kakovosti odnosov in interakcij, v katere vstopa. Posamezniki in družine niso neodvisni od konteksta, temveč jih soustvarjajo odnosi in okolja, v katerih delujejo – torej medosebni kontekst. Najbolj učinkovita pot, da ljudem pomagamo pri razreševanju stisk, je prav to, da se srečamo z ljudmi v njihovem življenjskem okolju in njim pomembnimi osebami (Nichols, 2010, str. 99). Pomembno je odpreti prostor za vse glasove, ki so za sogovornike pomembni. Medosebne in družbene resničnosti ljudje ustvarjamo skozi interakcije z drugimi, kar pomeni tudi, da se dobre izkušnje lahko zgodijo v odnosu in vzpodbudijo nove odzive, kar je odlično izhodišče za grajenje odpornosti (Mešl, 2013, str. 357; Mešl, 2018b, str. 95). Nujno je sodelovanje s posameznikom, družino in širšim kontekstom, v katerem družina živi. Pomembno je vzpostaviti povezave tudi z drugimi viri v skupnosti, ki lahko družino podprejo na poti k želenim spremembam (Kodele in Mešl, 2016a, str. 46).

Bronfenbrenner in Moriss (2007) omenjata tudi ekološko-vedenjski model človeškega razvoja, ki izhaja iz predpostavke, da je otrokova razvojna pot najmočnejše oblikovana z njegovimi vsakodnevnimi okolji – zlasti z interakcijami znotraj neposredne družine in domačega okolja. Model hkrati poudarja, da lahko podporni odnosi s širšo družino, vključujoča skupnost ter družinam naklonjene javne politike pozitivno vplivajo na celostno delovanje družine in na otrokovo razvojno blagostanje. Programi obiskov na domu udejanjajo to teorijo v praksi, saj se osredotočajo na spremembe v vsakdanjem okolju – izboljševanje odnosov med starši, rejnicami in otroki, izkušnje učenja doma ter krepitev virov družine, kot so izobraževanje, zaposlitev in osnovna socialna podpora (na primer hrana, stanovanje).

Zgornji avtorji opisujejo, da je torej vedenje odvisno od odnosa, v katerega smo vpeti v širšem družbenem kontekstu. Seveda menim, da je sodelovanje s posameznikom pomembno, vendar pa je, kadar gre za družino in odnose znotraj nje, delo zgolj s posameznikom pogosto nezadostno. Velik pomen pri sodelovanju socialne delavke z družino vidim v sodelovanju z družino na njenem domu.

Ferguson (2018, str. 79) zapiše: »*Ni bolj pomembnega neživega objekta v življenju ljudi, kot je dom.*« Avtor opozarja, da obiski na domu niso zgolj podaljšek organizacijskih pravil in postopkov socialnega dela v zasebni prostor družine, temveč predstavljajo posebno sfero prakse in izkušnje. Delo v domu ima svoje zakonitosti, pri čemer gre za utelešeno, čutno in čustveno prakso, v kateri pridejo v ospredje vsi čuti, gibanje in telesna prisotnost socialnega delavca (Ferguson, 2018, str. 65–67).

Družinsko življenje, v katerega socialna delavka vstopa, je živo, dinamično in nepredvidljivo – otroci se igrajo ali prepirajo, televizor je prižgan, telefoni zvonijo, psi lajajo, prisotni so neznani odrasli. Takšno okolje lahko hitro postane kaotično in čustveno zahtevno, v popolnem nasprotju z urejenostjo pisarne. Prag doma in vhodni prostori so po Fergusonu liminalni prostori – vmesni svetovi med javnim in zasebnim, kjer se delavec znajde »na meji«, v negotovosti glede svoje vloge (Ferguson, 2018, str. 69–70).

Kodele in Mešl (2016a, str. 50–53) opisujeta podobne izzive v projektu *Pomoč družinam v skupnosti: soustvarjanje zelenih sprememb za zmanjševanje socialne izključenosti in krepitev zdravja*, kjer so se študentke pri delu na domu srečevale z vprašanji, kako pridobiti vse člane družine za skupni pogovor, kako od prijetnega druženja preiti v delovni pogovor ali kako ravnati, če se dogovorjeno srečanje odpove. Tudi družinski člani v takšni praksi sodelovanja lahko občutijo stiske v povezavi s tem, kako naj se do socialnih delavk vedejo, kot do gostij ali strokovnjakinj.

V Fergusonovi etnografski raziskavi socialni delavci opisujejo občutke dezorientacije in nelagodja ob vstopu v dom, kar lahko vpliva na vzpostavitev stika. Prostor namreč ni pasivno ozadje dogajanja, temveč aktivno soustvarja izkušnjo socialnega dela. Če socialna delavka ne zna obvladati svojih čustvenih in telesnih odzivov, lahko izgubi osredotočenost in strokovno avtoriteto (Ferguson, 2018, str. 74–75).

Ferguson (2018, str. 69) tudi ugotavlja, da je delo na domu kompleksna dejavnost, ki zahteva kombinacijo strokovnega znanja, intuicije in osebne prisotnosti. Socialni delavec se v vsakem koraku srečuje z ljudmi, prostori in predmeti, ki vplivajo na potek odnosa in dinamiko srečanja. Obisk na domu tako ni zgolj delovna naloga, ampak kompleksen proces prehajanja med svetovi – med javnim in zasebnim, med redom institucije in nepredvidljivostjo družinskega življenja (Ferguson, 2018, str. 67–69). Vsak obisk zahteva ravnovesje med redom in kaosom, med strokovnostjo in človečnostjo.

Zavedam se, da v pisarni pogosto doživljamo večji občutek strukture in reda. Kljub temu – ali prav zaradi svoje nepredvidljivosti in tako imenovanega »domačega kaosa« – sodelovanje z družino na domu ponuja posebne prednosti. Delo na domu omogoča neposredno doživljanje družinske dinamike v naravnem kontekstu, torej tam, kjer se vsakdanje življenje družine dejansko odvija. Ena od pomembnih prednosti takšnega pristopa je možnost, da družina novopridobljena spoznanja in veščine preizkuša ter udejanja v okolju, kjer se sicer srečuje s podobnimi izzivi. Kot poudarjata Kodele in Mešl (2016a, str. 62), sodelovanje z družino na domu odpira priložnosti, da postanejo družinski procesi bolj razvidni – odvijajo se interakcije med družinskimi člani, ki se v pisarniškem okolju najverjetneje ne bi zgodile.

V Fergusonovi raziskavi (2018, str. 75–76) je bilo opaziti, da socialne delavke prostor doma uporabljajo kot orodje – na primer otroške sobe, fotografije ali druge osebne predmete – za gradnjo zaupanja, spodbujanje pogovora ali ločene pogovore z otroki. Gibanje po prostoru, zlasti prehajanje iz sobe v sobo, omogoča fleksibilno delo in globlji vpogled v družinsko dinamiko.

Ker socialni delavci nikoli ne morejo povsem predvideti, v kakšno situacijo bodo vstopili, je sposobnost dopuščanja neznanega in spontanega odzivanja na nepričakovano bistven del njihovega dela. Vstopanje v neznano okolje je lahko vir vznemirjenja, a hkrati tudi vzrok za tesnobo in strah (Ferguson, 2018, str. 72). Zaupati negotovosti pomeni tvegati in biti odprt za nepredvidene spremembe (Anderson in Gehart, 2007, str. 52). Ferguson (2018, str. 68) poudarja, da dela na domu ni mogoče izvajati zgolj po birokratskih pravilih. Socialne delavke morajo delovati z znanjem, intuicijo, občutkom in pogumom – svojo prakso morajo soustvariti.

Ferguson (2018) sklene, da mora socialni delavec reflektivno razmišljati o svojih čustvenih in telesnih odzivih ter o tem, kako prostor vpliva na njegovo doživljanje in strokovno ravnanje. Le z zavedanjem teh dimenzij lahko delo na domu poteka učinkovito, sočutno in strokovno utemeljeno. Delo na domu je utelešena praksa, v kateri prostor, predmeti, gibanje in odnosi soustvarjajo profesionalno izkušnjo ter vplivajo na kakovost stika z družino. Ferguson (2018, str. 78–79) zato poziva, da je treba obisk na domu razumeti kot prostor ustvarjalne spremembe – priložnost, kjer socialna delavka s premišljenim gibanjem, spretnostjo, ustvarjalnostjo in pogumom gradi odnose v sodelovalnem procesu z družino.

1.3. Konceptualna izhodišča za sodelovalno socialno delo z družino

Poglavje predstavlja razvoj in temeljna izhodišča sodelovalnega socialnega dela, ki izhaja iz postmodernih in socialno-konstrukcionističnih pristopov. V ospredje postavlja odnos, dialog in soustvarjanje pomoči z družino kot enakovrednim partnerjem v procesu spremembe.

Konceptualni model prakse socialnega dela je utemeljen na epistemologiji socialnega konstrukcionizma, znanosti o kompleksnosti in stroki ter umetnosti ravnanja v socialnem delu. Model je v razvoju, odprt za preoblikovanje skladno z rastočim soustvarjenim novim znanjem, ki ga poraja sodelovanje med vsemi udeleženci IDPP (Šugman Bohinc, 2016, str. 114).

O'Hanlon (1993) nazorno opisuje, kako se je skozi čas spreminjal koncept pomoči in s tem oblikovanje postmoderne paradigme socialnega dela. V devetdesetih letih 20. stoletja jasno pokaže na paradigmatške premike v razumevanju pomoči in odnosa med strokovnjakinjo ter sogovornico. Opisuje štiri »valove« razvoja, ki pa jih je kasneje na novo interpretiral (O'Hanlon, 2016, kot navedeno v Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 28–29). Zdaj definira tri valove. Prvi je usmerjen v patologijo, bolezen, preteklost, usmerjenost v teorijo, kjer je socialni delavec strokovnjak, torej tisti, ki postavlja diagnozo in usmerja spremembo. V drugem poudarja usmerjenost v sedanjost, vendar je osredotočenost še vedno na problemih. Socialni delavec vodi in odloča. Formulacija »človek s problemom« nadomesti nedopustno formulacijo »problematični človek«. Ta sprememba je sicer omogočila delo v sedanjosti in ločitev problema od osebnosti, kar je zmanjšalo stigmo, a hkrati prinesla nevarnost, da proces preveč obremeni analiza problema, kar lahko paradoksalno poveča njegov pomen (O'Hanlon, 1993). Tretji val, ki ga opisuje O'Hanlon (2016, kot navedeno v Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 28–29), je bil in je še vedno ključen za socialno delo. Govori o premiku od patologije in bolezni k zdravju in moči. Poudarja se sodelovanje in vzajemnost v procesu, pri čemer se usmerjamo na kompetence in vire moči. Poslužujemo se sodelovalnega dela v sedanjosti za prihodnost in usmerjenosti k rešitvi. Procesi bolj temeljijo na edinstvenosti posameznika, pri čemer sta

strokovnjaka oba – tako socialni delavec kot njegovi sogovorniki. Upoštevanje (Karsz, 2004) in partnerstvo (Dominelli, 2004) pomenita premik k odnosu in procesu med udeleženi in pomoči (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 11). Podpora se ne daje, temveč se soustvarja v procesu, ki ga zagotovi DOS. Poudarek je na procesu soustvarjanja rešitev, kjer osrednje mesto zavzame pogovor kot prostor pogajanja, raziskovanja edinstvenosti sveta družinskih članov in skupnih pomenov. Strokovnjak je torej socialni delavec, ki je odgovoren za proces in ustvarja pogoje, da se v raziskovanju želenih izidov in pri odločitvah o vseh korakih slišijo prav vsi glasovi sogovornic, ki pa so prav tako strokovnjakinje – na podlagi osebnih izkušenj (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 26–30; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 11).

Paradigmatski premik k socialnemu konstrukcionizmu je temeljno spremenil razumevanje procesov podpore in pomoči z družinami. Odpira prostor za sodelovanje, dialog, soustvarjanje želenih izidov, refleksijo, udeležnost, skupno raziskovanje pomenov ter oblikovanje novih zgodb. V tem okviru strokovnjak ni več tisti, ki poseduje resnico o življenju družine, temveč sogovornik v enakovrednem odnosu. Družina ni več pasivni prejemnik nasvetov, ampak aktivna soudeleženka procesa spremembe. Temelji takšnega sodelovanja izhajajo iz narativnih pristopov in k rešitvam usmerjene terapije, ki omogočata skupno raziskovanje pomenov, prevladujočih zgodb, izjem in soustvarjanje novih, želenih življenjskih zgodb (Kodele in Mešl, 2016b, str. 110). Epistemološka drža nas zavezuje k demistifikaciji vloge pomagajočega in h kritičnemu prevpraševanju družbeno, družinsko in individualno konstruiranih predpostavk, ki jih nereflektirano vnašamo v kontekst socialnega dela. Zavezani smo k dekonstrukciji in razvijanju alternativne konstrukcije pomenov v dialogu, ki nas bodo vodili k potrebnim novim akcijam (Šugman Bohinc, 2016, str. 126).

Ena izmed osrednjih idej postmodernega pogleda je razumevanje, da je resničnost družbeno konstruirana – oblikovana skozi odnose, pogovore in izkušnje ljudi v določenem družbenem in kulturnem kontekstu. Barle (2016, str. 8) poudarja, da je to razumevanje za socialno delavko ključno, saj predstavlja osnovo za delo z družinami. Takšno razumevanje pomembno usmerja sodelovanje v IDPP z družinami, saj odpira prostor za več resnic, različna doživljanja in skupno iskanje rešitev. Tudi Nichols (2010, str. 95) opozarja, da so interpretacije sveta vedno sooblikovane s kontekstom, v katerem živimo.

Pri razumevanju odnosov znotraj družine se socialni delavec lahko opira na kibernetiko, ki pomaga razumeti, kako vsak član vpliva na druge in na celoten družinski sistem, ter na sistemsko teorijo, ki izhaja iz predpostavke, da je družina več kot vsota posameznikov. Pozornost se tako premakne z vsebine problema na interakcije med člani, saj posameznico

lahko razumemo le v okviru medsebojno povezanih sistemov (Nichols, 2010, str. 91–92). Podoben pristop zavzemajo Savenije, van Lawick in Reijmers (2023), ki poudarjajo, da raziskovanje učinkov problema na doživljanje ljudi usmerja pozornost stran od problema samega k izkušnjam in odnosnim vplivom. Pomembno podporo ponuja tudi teorija navezanosti, saj družina, v kateri posameznik odrašča, lahko pomembno oblikuje matrico oblikovanja njegovih kasnejših odnosov (Bouwkamp in Bouwkamp, 2014, str. 21).

Močno se poistovetim s postmodernimi izhodišči in socialno-konstruktivističnimi koncepti, ki jih pri delu z otroki izpostavlja Gehart (2007, str. 186–191). Čeprav socialni konstrukcionisti velik pomen pripisujejo jeziku in besedam, je pri sodelovanju z otroki ključno ustvarjati dialoški prostor, ki presega zgolj verbalno komunikacijo. Pri otrocih je proces pogosto pomembnejši od vsebine, zato razvijamo alternativne načine sporazumevanja, ki niso nujno vezani na besede. Anderson in Gehart (2007, str. 184) poudarjata, da otroci konstruirajo pomen drugače kot odrasli. Pogosto moramo preseči verbalno raven, saj se otroci z besedami ne povežejo tako kot odrasli, ampak morajo doživeti in čutiti, da ima nekaj zanje smisel.

V procesu smo vsi udeleženci vzajemno povezani, soodvisni, soustvarjajoči, soraziskujoči in skupaj proizvajamo novo, alternativno znanje (Šugman Bohinc, 2016, str. 130). Prvi del poglavja zaključujem z Madsenovo (2014, str. 387) mislijo, da če želimo resnično razumeti kompleksnost družine, se ji moramo pridružiti kot k edinstveni mikrokulturi in si prizadevati, da jo spoznamo v vsej njeni edinstvenosti. Vsaka družina ima lastna prepričanja in načine ohranjanja odnosov, v katere vstopamo v medsebojno vplivajočem odnosu. Socialni delavec procesa ne prekinja z vsiljevanjem strokovnih pomenov, temveč odkriva kompetence ljudi, krepi tisto, kar že zmorejo, in verjame v njihovo sposobnost rasti, učenja in spremembe (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 134–135).

1.3.1. Soustvarjanje delovnega odnosa v izvirnem delovnem projektu pomoči z družino

Vzpostavljanje in razvijanje DOS predstavlja jedro vsakega IDPP. V tem odnosu se gradi zaupanje, spodbuja dialog in krepi občutek skupne odgovornosti za želeno spremembo. Socialna delavka s svojo prisotnostjo, načinom spraševanja in odzivanja ustvarja prostor, v katerem družina postane aktivna soustvarjalka svojega procesa pomoči. Prav odnos je tisti, ki omogoča, da se strokovno znanje poveže z življenjskim svetom družine ter da se oblikujejo pogoji za učenje, rast in spremembe, ki so za družino smiselne in izvedljive. V tem podpoglavju predstavljam DOS kot temelj IDPP, s posebno pozornostjo na to, kako elemente DOS uporabiti v sodelovanju z otrokom. Znanja, ki jih navajam, so mi bila v pomoč pri sodelovanju z družino in so me podprla pri tem, da so lahko tudi otroci aktivno sodelovali v DOS. Pogosto se namreč

zgodí, da znamo odrasli govoriti otroku, redkeje pa z otrokom – in prav to predstavlja dragoceno novo izkušnjo, ki odpira prostor za razumevanje in soustvarjanje (Čačinovič Vogrinčič, 2008, str. 20).

1.3.1.1. Delovni odnos soustvarjanja

Madsen (2014, str. 389–392) poudarja, da kar 45 % uspešnosti podpore izhaja iz varnega odnosa, empatije, spoštovanja, radovednosti, upanja ter iz sprememb, ki so za sogovornice smiselne in pričakovane, medtem ko tehnike prispevajo približno 15 %. Odnosna povezanost je tako temelj učinkovite pomoči in bistveni del procesa podpore. Socialne delavke imamo vsakič znova priložnost z družinami soustvarjati novo, želeno zgodbo.

Predpogoj sodelovanja je vzpostavitev primarnega konteksta odnosne stabilnosti (Šugman Bohinc, 2013, str. 103–105). Šele ko je kontekst dovolj varen, sprejemajoč in spodbuden, se lahko družinski člani – največji poznavalci svojega življenja – odločijo za premik v neznano (Šugman Bohinc, 2011, str. 41). Na odnosih utemeljeni pristopi spodbujajo k udejanjanju dialoškega pristopa, ki temelji na priznavanju, vzajemnosti in spoštovanju (Turney, 2012, str. 151–153).

Ker je vsako sodelovanje z ljudmi novo potovanje k želenim spremembam, ki jih je treba šele raziskati in soustvariti pogoje, da bi jih bilo mogoče uresničiti, je pomembno, da v stik s sogovorniki vstopamo s pozicije nevednosti, saj s tem odstopimo od moči, ki nam ne pripada (Kodele in Mešl, 2016a, str. 41). Če bi v delovni odnos vstopili z držo vsevedočih, z razmišljanjem, da odgovore na stiske družinskih članov že poznamo, bi jih lahko pahnili le še v večje. Opustimo lastništvo nad pomeni in jih oblikujemo sproti, skupaj. Zaupati negotovosti pomeni tvegati in biti odprt za nepredvidene spremembe (Anderson in Gehart, 2007, str. 52). Tako lahko opuščamo potrebo po vednosti in se raje osredotočamo na priložnosti tukaj in zdaj, ki jih negotovost prinaša. Raje prevzemimo vlogo spoštljivih in odgovornih zaveznikov, ki sodelujemo z ljudmi kot strokovnjaki na podlagi njihovih lastnih izkušenj (Kodele in Mešl, 2016b, str. 110).

Odnos med socialno delavko in uporabnico definiramo kot delovni odnos soustvarjanja, ki socialni delavki predstavlja oporo pri vzpostavljanju sodelovanja, v katerem je mogoče raziskovati in sooblikovati dobre izide (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 9). Znanje in ravnanje znotraj okvira DOS nas lahko podpreta pri iskanju odgovorov na vprašanje, kako ravnati in kako vzpostaviti odnos v procesih socialnega dela z družinami (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 46–47).

Koncept DOS obsega dogovor o sodelovanju, instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje rešitev (Lüssi, 1990), osebno vodenje (Vries in Bouwkamp, 1995), etiko udeležnosti (Hoffman, 1994), perspektivo moči (Saleebey, 1997), ravnanje s sedanostjo in koncept sonavzočnosti (Andersen, 1994) ter znanje za ravnanje (Rosenfeld, 1993; Čačinovič Vogrinčič, 2005) (Čačinovič Vogrinčič, 2011, str. 15–35; Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 47–52; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 9–14). Koncept DOS ima značilnosti transteoretičnosti oziroma specifične nespecifičnosti, sistematične nesistematičnosti, kot piše Šugman Bohinc (2016, str. 118). V nadaljevanju ne spregledam niti še kako pomembnega glasu v družini, otrokovega.

V procesu podpore in pomoči je ključno, da ustvarjamo tudi pogoje, v katerih je otrok lahko aktivni soudeleženec, tako kot vsi drugi družinski člani. Z otrokom moramo raziskovati, kaj potrebuje, da razume dogajanje, da se v njem prepozna in mu lahko sledi. Pomembno je, da soustvarimo prostor, kjer je vsak otrok vključen, slišan in razumljen, kjer lahko izrazi svoje misli in čustva ter ob tem začuti, da je to odraslim pomembno (Čačinovič Vogrinčič, 2008, str. 7–8).

Ta pogled se tesno povezuje z razumevanjem, da spoštovanje otroštva pomeni varovanje posebnosti tega življenjskega obdobja, ki je pogosto v nevarnosti, da ga odrasli popolnoma zapolnimo s svojimi pričakovanji (Loreman, 2009, str. 118). Avtor poudarja, da otroštvo spoštujemo, kadar otrokom zagotovimo njihove temeljne življenjske potrebe, spoštujemo njihov čas, še posebej sedanost, ter vrednotimo in spoštujemo uživanje otroštva, njihove odnose, prispevek k družini in družbi, njihovo individualnost in različnost. Spoštovanje pomeni tudi sprejemanje otrokovih sposobnosti in spretnosti (prav tam, str. 3).

Naj bo sodelovanje z družinami prostor, kjer tudi otroci pridobijo izkušnjo lastne vrednosti, spoštovanja in glasu, kjer se učijo ubesediti svoje izkušnje in jih deliti z drugimi. Naj v sodelovanju z družinami soustvarjamo odnose in pogovore, kjer bo tudi vsak otrok našel svojo pot za zanj smiselno potovanje do zelenih izidov. Prav ta proces, v katerem se otrok lahko pridruži skupnemu učenju, ga razume in v njem aktivno sodeluje, predstavlja dober izid vsakega procesa soustvarjanja v socialnem delu z družino. Otrok mora pridobiti dostop do lastne ustvarjalnosti in začutiti, da je njegov prispevek enako pomemben kot prispevek odraslih (Čačinovič Vogrinčič, 2008, str. 20).

V nadaljevanju na kratko predstavljam elemente delovnega odnosa soustvarjanja.

Dogovor o sodelovanju

Dogovor o sodelovanju je temeljni element DOS in pomemben uvodni ritual. Pomeni odločitev o sodelovanju »tukaj in zdaj« ter dogovor o tem, *kako* bomo z družino sodelovali (Mešl, 2008, str. 127–128). Naloga socialne delavke je varovati varen prostor za skupno delo ter poskrbeti, da na začetku vsi udeleženi v problemu pridejo do besede in soustvarijo odločitev o delu. Koncept DOS pojasnimo z razlago vloge socialnega delavca in vloge vseh udeleženi – vsak prevzame odgovornost za svoj delež pri soustvarjanju rešitev (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 9–10).

Del dogovora je tudi raziskovanje preteklih izkušenj družine s podporo in pomočjo. V IDPP vsi vstopamo s pričakovanji, ki lahko usmerjajo proces in odnose; zato jih je pomembno ubesediti (Vidonja in Kustec, 2016, str. 71). Ubeseditev pričakovanj omogoča vpogled v svet družine, usmerja proces in odpira prostor za teme, ki so družini pomembne. Tako se izognemo vnaprej pripravljenim vsebinam, ki morda niso skladne s trenutnimi potrebami družine. Ob začetku sodelovanja zagotovimo jasne informacije vsem družinskim članom (Vidonja in Kustec, 2016, str. 66–69).

Pri sodelovanju z otroki v družini vabilo samo po sebi ni dovolj – ustvariti moramo pogoje, da lahko »zaploskajo« (Čačinovič Vogrinčič, 2008, str. 23). Prvi stik zato odločilno vpliva na nadaljnji potek sodelovanja. Pomembno je, da socialna delavka že na začetku vzpostavi prijetno in varno delovno vzdušje oziroma, kot poudarja Gehart (2007, str. 186), prijazno okolje, ki otroku omogoča, da vstopi v dialoški prostor. K občutku varnosti in vključenosti pripomore fizično okolje, ki odraža razumevanje sveta iz otrokove perspektive – prisotnost igrač, primernih stolov, lutk in sličic otroku sporoča, da je prostor namenjen tudi njemu. Kratek uvodni klepet prepreči, da bi iz vabila zdrsnili naravnost v delo. Ključno je, da socialni delavec upošteva otrokovo dinamiko in način izražanja, bodisi besedno bodisi nebesedno, ter potrpežljivo vzdržuje varen prostor, dokler otrok sam ne začuti, da je pripravljen spregovoriti (Kodele in Mešl, 2013b, str. 192–198).

Predvidljivost nudi občutek varnosti – za otroke in odrasle. Skupaj z družino lahko socialna delavka oblikuje strukturo procesa, v kateri so jasno opredeljene meje vedenja, podana nedvoumna pričakovanja glede odnosa, dogovor o trajanju srečevanj in njegovi strukturi. Pri delu z otroki imajo poseben pomen rituali začetka in zaključka, saj pomagajo vzpostaviti kontinuiteto in občutek varnosti. Koristno je, če so srečanja načrtovana ob istem času in dnevu v tednu, kar otroku omogoča občutek predvidljivosti. Pomembno je tudi, da otrok srečanja ne

zapusti vznemirjen ali zaskrbljen (Geldard, Geldard in Yin Foo, 2018, str. 13; Treisman, 2017, str. 80).

Instrumentalna definicija problema in soustvarjanje rešitev

Instrumentalna definicija zagotovi vsem udeleženi, da govorijo o svojem videnju situacije in hkrati začnejo soraziskovati svoj delež v rešitvi. Je temelj za začetek grajenja pomoči, ki zahteva, da se ta začne z uporabnikovo definicijo izkušnje (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 30; Barle, 2016a, str. 97). Socialna delavka nato poda tudi svoje strokovno videnje in se tako začnejo oblikovati nove definicije uresničljivega in možnega. Ko v socialnem delu z družinami sodelujemo z več družinskimi člani, je lahko instrumentalnih definicij mnogo, lahko je tudi skupna. Odgovor na vprašanje o tem, kam iti, se skriva v dialogu in sodelovanju, ki je središče. Je prostor, kjer sodelujočniki v problemu soustvarjajo svojo udeležnost v oblikovanju rešitve. Izhodiščna točka raziskovanja je vsakokratna izkušnja (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 10).

Ko sodelujemo z otrokom, moramo biti še toliko bolj pozorni, da se mu pridružimo tam, kjer je, in ne tako, da zahtevamo, da stopi k nam, odraslim, kjer mislimo, da bi otrok moral biti. Pridruževanje ni vedno besedno, ampak je lahko dragoceno nebesedno, sploh pri občutljivem vzpostavljanju prvega stika. Dober primer je zrcaljenje (Čačinovič Vogrinčič, 2008, str. 33).

Osebno vodenje

Delo v DOS zahteva osebo, ki je prisotna tukaj in zdaj ter se zna in zmore osebno odzivati v odnosu (Barle, 2016, str. 106) in ljudi jemlje resno (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 48). Spoštljiv odnos ne more biti neoseben. Čačinovič Vogrinčič in Mešl (2019, str. 49) poudarjata, da je v socialnem delu izkušnja spoštovanja in dostojanstva, ki jo doživi vsak družinski član posebej, lahko zgolj osebna – izkušena skozi dialog in sodelovanje.

Gre za proces vodenja proti dogovorjenim in uresničljivim rešitvam, kjer se socialna delavka vključuje tudi osebno – deli svojo zgodbo in izkušnje, prispeva pomembne informacije, tehta preizkušene rešitve in predlaga raziskovanje novih poti. Na dogajanje v odnosu se odziva empatično in osebno, s čimer prispeva k ustvarjanju varnega in sodelovalnega prostora (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 10–11).

Socialni delavec ravna empatično (Lüssi, 1991), se odziva osebno na dogajanje v odnosu in zavzeto komunicira, kar omogoči nove izkušnje o ravnanju z besedami, samospoštovanje in odkrivanje lastnih virov moči (Vries in Bouwkamp, 2002).

Etika udeležnosti

Prvi paradigatski premik v sodobnem socialnem delu je ravno v etiki udeležnosti. Proces sodelovanja ni enosmeren, temveč temelji na medsebojni interakciji, kjer vsi udeleženci aktivno prispevajo svoje poglede in razumevanja. Kot poudarja Šugman Bohinc (2007, str. 49), pri sodelovanju vzajemno opazujemo drug drugega in krožno vplivamo drug na drugega. Ni mogoče nekomunicirati in ni mogoče neinterpretirati svojih opažanj. Vsak opazuje in interpretira skozi očala svoje osebne zgodovine, svojih teorij in znanja, svojih potreb in pričakovanj. V tem procesu hermenevitično (k razumevanju sogovornikovih razumevanj) naravnana socialna delavka nima položaja objektivne, ekspertne opazovalke ali lastnice znanja o družini. Namesto da bi družini socialne delavke predpisovale ustrezno doživljanje in vedenje, naše delo temelji na sodelovanju oziroma pogovoru, ki se nadaljuje. To pomeni, da resnica nima vrednosti objektivnega dejstva, temveč konsenza oziroma sporazuma vseh družinskih članov, da je nekaj resnično (Hoffman, 1994; Šugman Bohinc, 2007, str. 49). Etiko udeležnosti tako povezujem z načelom »Nič o nas brez nas« – ničesar ne odločamo, razlagamo ali rešujemo, ne da bi bili v to vključeni vsi, ki jih to zadeva (Madsen, 2014, str. 383).

Po Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možini (2005, str. 40–42) je etika participacije, katere ključni element je soustvarjanje rešitev, pomembno dopolnilo koncepta DOS. Gre za drugačno odgovornost – ne odgovornost za reševanje »njihovih problemov«, temveč za odgovornost soustvarjanja pomenov in sporazuma, v katerem so vsi udeleženci soustvarjalci in se sliši glas vseh. Nova zgodba, ki nastane v tem sodelovalnem procesu, je zgodba vseh – zgodba o skupni odgovornosti za spremembo. Sodelovanje ni zgolj metoda, temveč etična zaveza – zaveza k spoštovanju sogovornic kot avtoric svojih življenjskih zgodb.

Povratna informacija družin, s katerimi socialni delavci sodelujejo, ima ključno vlogo pri oblikovanju učinkovite in odzivne prakse. Cilji pregledov in evalvacij v socialnem delu morajo biti usmerjeni v souporabo znanja in izkušenj med sogovorniki in strokovnjaki, da proces podpore in pomoči odgovori na dejanske potrebe družin ter se prilagodi njihovem življenju – in ne obratno (Lynes in Sealey, 2023, str. 1680–1681). Kot ugotavljajo Burns, McGinn in Fitzsimons (2023, str. 6–10), pozitivni odnosi med socialnimi delavkami in družinskimi člani, utemeljeni na zaupanju, odprti komunikaciji in enakovrednosti, krepijo aktivno udeležbo družin ter povečujejo njihov občutek vrednosti in soodgovornosti v procesu pomoči. Povratna informacija tako omogoča kritično refleksijo prakse in preprečuje, da bi socialno delo postalo upravno namesto odnosno. Le z vključevanjem družin kot enakovrednih sogovornikov lahko

socialna delavka prilagodi proces podpore posamezni družini in njenim članom, odgovori na njihove specifične potrebe ter pravočasno zazna morebitne neželene izide.

Družine ne nasprotujejo vsem spremembam, kot je po nekaterih teorijah veljalo v preteklosti, temveč so pripravljene raziskovati nove možnosti in delati premike, ko je razvidno, da spremembe ne nosijo tveganja. V procesu podpore in pomoči družini je zato odpor dragocen pokazatelj: ne kot znak, da je z družino nekaj narobe, temveč kot povratno sporočilo, da družina varuje sebe. Odpor nas opozori, da še nismo uspeli ustvariti dovolj varnega in sprejemajočega prostora, v katerem bi se spremembe lahko zgodile (Nichols, 2010, str. 104–106). V tem smislu odpor razumem kot pomembno povratno informacijo o procesu, ki socialnim delavkam omogoča, da znova preverijo ritem sodelovanja in pogoje za udeležенost vseh.

Kodele in Mešl (2013a, str. 177) postavljata pomembno vprašanje, kako odpreti prostor za otroka, udeleženega v procesu, da bo resnično sodeloval kot pomemben sogovornik v družini, ter kako zagotoviti, da bo slišati glas tudi tistih otrok, ki težje ubesedijo svoje misli, želje ali potrebe. Več o tem v poglavju *Znanje za ravnanje v socialnem delu z družino*.

Perspektiva moči

Drugi pomemben premik znotraj postmoderne paradigme socialnega dela je perspektiva moči, ki spremeni razumevanje procesov pomoči in sodelovanja (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 49). Praksa, ki temelji na perspektivi moči, pomeni, da bo vse, kar delaš kot socialna delavka, utemeljeno s tem, da pomagaš odkriti, olepšati, raziskati in izkoristiti sogovornikovo moč in vire, ko mu pomagaš, da doseže svoje cilje, uresniči svoje sanje in razbije okove ovir ter nesreč (Saleebey, 1997, str. 3). Iz perspektive moči sprašujemo po zelenih razpletih, po dobrih izidih, sanjah in upanju, sprašujemo po opori v skupnosti in virih ter o dobrih izkušnjah v preteklosti. Premik k ravnanju iz perspektive moči zahteva odločitev za takšno ravnanje in hkrati trdo delo za novo učenje. Je nujna strokovna odločitev (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 50). Saleebey (2009, str. 9–15) je razvil tudi leksikon moči, v kar je vključil sedem načel: krepitev moči, kjer smo socialni delavci lahko podporni sogovornicam pri odkrivanju lastnih virov moči; včlanjenost, ki pomeni vključevanje ljudi v družbo; okrevanje – predstavlja, da je vsak človek zmožen premagovati še tako težke življenjske situacije in pridobiti sposobnosti za lažje spoprijemanje s prihajajočimi morebitnimi izzivi; celjenje; dialog in sodelovanje kot glavno orodje za krepitev moči; in odpovedati se temu, da ne verjamemo, ki zahteva odločitev socialnega delavca, da bomo družinski članom verjeli, torej v tisto, kar pripovedujejo.

Ravnanje s sedanjostjo

V vsakdanjem življenju sebi in drugim pogosto odvzamemo sedanjost – veliko razmišljamo o preteklosti, živo sedanjost z vsemi odnosi preskočimo in smo že usmerjeni v prihodnost. A prav sedanjost je prostor, v katerem se lahko zgodijo dogovori, spremembe in učenje. Naloga socialnih delavk je torej varovanje sedanjosti kot prostora sodelovanja in tudi negotovosti, ki jo ta prinaša. Gre za najdragocenejši čas, ko smo z družino in njenimi člani v DOS, čas, ki ga porabimo za sodelovanje (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 50–51; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 14).

Prav v sedanjosti se ponudi priložnost, da sogovorniki izkusijo sodelovanje, ki spoštuje njihovo edinstvenost in kompetentnost. Hkrati pa preteklosti ne zanikamo (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 50–51). Priložnost je včasih edinstvena – in če jo zgrešimo, je lahko izgubljena. Gre za sinergetično, generično načelo upoštevanja »kairosa«, torej omogočanja časovne uglašenosti, koordinacije in sozvočja (Šugman Bohinc, 2011, str. 66). Zato moramo biti kot strokovnjakinje prisotne tukaj in zdaj – prepoznati najmanjši možni premik, zaznati izjeme, ujeti majhno izkušnjo, ki družino in vsakega posameznika v njej usmerja proti želenemu izidu – tako ima sodelovanje smisel.

Andersenov (1994) koncept sonavzočnosti opisuje sonavzočnost pri poslušanju, ki hkrati pomeni biti na voljo za sočutje in pogovor. Ustvarjena osebna zgodba hkrati oblikuje sogovornico. Andersen (1994, str. 66) zapiše, da poslušalec ni le prejemnik zgodbe, temveč je s svojo prisotnostjo tudi spodbujevalec ustvarjanja zgodbe.

Znanje za ravnanje

Socialni delavec mora znati strokovno znanje ustrezno podeliti z družinskimi člani v procesu soustvarjanja interpretacij med pogovorom, hkrati pa omogočiti prevajanje med osebnim ali lokalnim jezikom in strokovnim izrazoslovjem – in obratno – z namenom oblikovanja nove zgodbe pri raziskovanju rešitev. To pomeni, da v socialno delovnem pogovoru s sogovorniki podelimo koncepte, ki definirajo naše sodelovanje (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 15). Gre tudi za ravnanje socialne delavke s strokovnimi znanji – psihološkimi, sociološkimi, pravnimi in drugimi –, ki v tem procesu pomembno prispevajo k razumevanju in delovanju (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 51). Znanje za ravnanje, ki se mi ga zdi ključno uporabiti znotraj sodelovalnih pogovorov z družinami, podrobneje opisujem v naslednjem poglavju *Znanje za ravnanje v socialnem delu z družino*.

1.3.1.2. Izvirni delovni projekt pomoči

IDPP se soustvarjajo v okviru DOS in se vedno znova tam nadaljujejo, saj v njih zapišemo procese soustvarjanja skupaj s člani družine, zanje in za nas. Izvirni so zato, ker se vsakič znova in posebej oblikujejo za vsako posameznico, za vsako družino ali skupino udeležениh – vedno skupaj z njimi in zanje. Poudarek je na delu v sodelovanju. Projekti potekajo v času in so usmerjeni k doseganju dobrih izidov. Zaključen je takrat, ko otrok in družina zmoreta nadaljevati samostojno – ko se razvije kompetentnost in oblikuje nova zgodba (Čačinovič Vogrinčič, 2016, str. 25). IDPP je priložnost, da se razstavijo stari problemi in se sestavijo nova življenja (Madsen, 2003).

IDPP vedno znova poveže družino s skupnostjo (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 55). Pozorni moramo biti na vsako spremembo in jo ubesediti, pri čemer ima dragoceno vrednost proslavljanje, ki sporoča prepoznavanje in spoštovanje moči družine, njenih uspehov in napredovanj. Proslavljamo najmanjše premike k boljšemu življenju (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 54).

Sodelovanje v IDPP poteka na dveh ravneh, kar pomeni, da socialni delavec skrbno zbira instrumentalne definicije problema vseh članov družine, ki govorijo o rešitvah in mobilizaciji zanje, in hkrati skrbno raziskuje razvidnost in ozaveščenost ter ubesedenje sprememb, ki jih družina soustvarja na ravni odnosov (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 54).

1.3.1.3. Delo na dveh ravneh in koncept odpornosti

Prva raven socialnega dela je raven soustvarjanja rešitev – torej tisti del pogovora, ki je usmerjen v rešitev konkretnega problema. Na prvi ravni je temeljna izkušnja odnosa izkušnja smiselnosti, izkušnja sodelovanja in vpliva, upošteva se glas prav vsakega, saj smatramo naše sogovornike kot ključne sodelavce v IDPP (Čačinovič Vogrinčič 2016, str. 23; Mešl, 2013, str. 358). Vendar socialno delo z družino ne more biti uspešno, če v delovnem odnosu in IDPP ne zajema tudi družinske dinamike in sprememb za več razvidnosti v njej, ki jih družina potrebuje na poti soustvarjanja rešitev (Čačinovič Vogrinčič, 2016, str. 23). Delo na drugi ravni je delo v DOS, ki povabi družino v soraziskovanje notranjosti družinske skupine, značilnosti reševanja konfliktov in s tem soustvarjanje sprememb, ki jih potrebujejo (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 56). Z delom na tej ravni prispevamo k razvidnosti – odkrivanju in poimenovanju določenih psihodinamičnih procesov v družini. Razvidno je tisto, s čimer se je mogoče soočiti, se spoprijeti in kar je mogoče komunicirati ter metakomunicirati. Gre za vsakokratno poimenovanje družinske resničnosti (Čačinovič Vogrinčič, 1998, str. 124). Razvidnost pomeni

uvid, ozaveščenost pa določa, kako bomo s to razvidnostjo ravnali. Gre za obdobje samoizpraševanja in intenzivnega iskanja odgovorov (Čačinovič Vogrinčič, 2016, str. 28).

Ko pišem o drugi ravni, mislim na značilnosti komunikacije v družinski skupini, na razvidnost pravil in vlog, psiholoških nalog, na potrebe družinskih članov, hierarhijo moči, rituale, meje, ravnanje s konflikti in na vrednote (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 84–94).

Družina je mala skupina z zgodovino, ki se strukturira, kar pomeni, da se odnosi v njej izoblikujejo in bolj ali manj ustalijo z namenom, da bi družina dosegla cilje oziroma zadovoljevala potrebe posameznikov in celotne družine. Vse te strukturne značilnosti se konstruirajo v času in prostoru. So delno razvidne, delno ozaveščene in delno tudi nezavedne. Vsako življenjsko obdobje zahteva prestrukturiranje, kajti vse družine gredo skozi raznolike življenjske faze (na primer rojstvo, odraščanje, staranje), kar pa zahteva spremembe, da bi družine zadovoljile svoje potrebe. Ob tem je treba poudariti, da se moramo kot socialne delavke pridružiti k tolikšnemu soočenju z resničnostjo, kolikor je družina pač zmore in kolikor je potrebuje za vsakdanje življenje (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 81–83). Satir (1995) meni, da predstavlja ozaveščene le 10 % družinske resničnosti, in že to je zelo dragoceno.

Odpornost razumem kot sposobnost uspešnega prilagajanja in pozitivnega delovanja kljub prisotnosti tveganj, stresa ali travmatičnih izkušenj. Odporne posameznice imajo tako izkoriščene kot neizkoriščene vire, ki jim pomagajo pri spoprijemanju z vsakodnevnimi izzivi. Ko se osredotočamo na potencialne družine, ustvarjamo prostor za razvoj upanja in prepričanja, da so sposobni obvladovati težave in presegati stiske (Kodele in Mešl, 2016a, str. 53–56). Optimizem in upanje sta temeljna gradnika odpornosti (Constable in Lee, 2015, str. 51). Komunikacijski pristopi, ki jih izvajamo v sodelovanju z družino, morajo temeljiti na iskanju jasnosti v zapletenih situacijah, na spodbujanju odprtega čustvenega izražanja in na sodelovalnem reševanju problemov, kar pomembno prispeva k razvoju odpornosti (Kodele in Mešl, 2016a, str. 60).

Odpornost lahko razvijamo na dveh ravneh. Na prvi ravni gre za izkušnjo sodelovanja – izkušnjo, da družinski član zmore vplivati na svoje življenje, da je njegov glas pomemben in da ima priložnost doživeti uspeh. Te izkušnje so ključne za prihodnost, zlasti če se posamezni družinski član oziroma celotna družina znova znajde pred podobnimi ali nekoliko drugačnimi izzivi. Nove, pozitivne izkušnje so odločilne, če želimo družine podpreti pri uresničevanju njihovih ciljev in sanj. Tisto, kar se zgodi znotraj srečanja, lahko družina postopoma prenese v svoje vsakdanje življenje. Na tej točki se začne razvijati odpornost tudi na drugi ravni – tam, kjer družina postopoma razvija bolj konstruktivne načine soočanja z izzivi. Razišče, kateri komunikacijski vzorci, vloge, pravila in prepričanja so jim v podporo, kateri prispevajo k

odnosom, ki jih krepijo, jim dajejo občutek spoštovanja ter jim nudijo oporo. Vse to so pomembne izkušnje, ki prispevajo k temu, da družina zmore nadaljevati tudi brez podpore socialne delavke (Mešl, 2013, str. 358–359).

Meni eden izmed ljubših izrazov, ki jih izpostavi Madsen (2014, str. 392–393) in ga lahko lepo povežem z razumevanjem dela na prvi in drugi ravni, *hoditi in govoriti*, predstavlja dejanja, ki ustvarjajo nove izkušnje, ki jih družina pridobi. Ne gre zgolj za dosego konkretnega cilja, temveč za način, kako smo do tja prišli, in prenos tega v vsakdanje družinsko življenje ter reševanje morebitnih stisk v prihodnosti. Gre za pogovor z namenom in priložnost, da se ljudje doživijo na drugačen način, spreminjajo dominantne zgodbe in pridobijo nove izkušnje o sebi. *Ključen premik v sodelovalnem socialnem delu je usmerjenost na proces, ne zgolj na vsebino. Ne soustvarjamo zgolj rešitve za konkreten problem, temveč nudimo podporo za spreminjanje načinov reševanja problemov (Nichols, 2010, str. 101–102). Soustvarjanje delovnega odnosa z družino je več kot metodološki okvir; je etična in človeška zaveza k sodelovanju, spoštovanju in učenju drug od drugega. V njem se prepletajo znanje, čutenje in refleksija, ki omogočajo, da vsaka družina razvije lastno zgodbo moči in odpornosti. Prav skozi tak odnos se socialno delo vrača k svojemu bistvu – k odnosu kot prostoru spremembe.*

1.4. Znanje za ravnanje v socialnem delu z družino

V tem poglavju predstavljam izbrana znanja za ravnanje, ki so mi bila v neposredno oporo pri sodelovanju z družino v okviru IDPP. Ne gre za izčrpen pregled teorij, temveč za tista konceptualna izhodišča, ki so me podprla pri razumevanju doživljanj otrok in odraslih, pri krepitvi sodelovalnih pogovorov ter pri soustvarjanju pogojev za spremembe. Posebno pozornost namenjam sodelovalnim pogovorom (dialogu, kratki, k rešitvi usmerjeni družinski terapiji, narativnemu pristopu v socialnem delu ter dvema vrstama pogovora), razumevanju travme in socialno-ekološkemu modelu.

1.4.1. Sodelovalni pogovori

Šugman Bohinc (2022) na enem izmed predavanj pri predmetu Epistemologija socialnega dela izreče nekaj povedi, ki so se mi vtisnile v spomin in sem jih skozi razumevanje dialoga in v okviru sodelovalnih pogovorov z družino čedalje bolj razumela in poglobljala:

»Vsako dejanje spoznavanja poraja svet. To je zelo dobra novica za socialne delavke in delavce. Spomin ni kot kopirni stroj, ampak se stalno spreminja, in tako nastaja priložnost, da se zgodba zapiše na novo.«

1.4.1.1. Prisotnost v dialogu (tudi z otrokom)

V nadaljevanju predstavljam osrednji prostor v sodelovalnih pogovorih z družino v socialnem delu – dialog. Čeprav socialno delo z družino temelji na etiki udeležnosti, se hitro zgodi, da glas otrok ostane preslišan. S pomočjo literature predstavljam možnosti, kako lahko tudi otroci postanejo aktivni soudeleženci procesa.

Omenila sem že pomen jezika v socialnem delu in ob tem znova poudarjam, da je odločilno, kaj govorimo in kako govorimo (Kodele in Mešl, 2016b, str. 111). Kot socialne delavke si skozi celoten proces sodelovanja z družino prizadevamo za skrbno ravnanje z besedami – uporabljati želimo takšne, ki dodajajo moč in ne razvrednotijo družinskih članov. Spremembe se dogajajo skozi interakcije in odnose, zato imajo naše besede in načini odzivanja velik vpliv na to, kako družina po končanem sodelovanju vidi samo sebe (Root in Madsen, 2013, str. 85).

Sodelovalni proces nam daje priložnost, da elemente in koncepte delovnega odnosa prenesemo v družinsko dinamiko. Ne osredotočamo se le na to, kaj rečemo, ampak tudi na kako – kako poslušamo, kako slišimo drug drugega in kakšne interakcije gradimo z družinskimi člani. Včasih besede ne dosežejo ničesar, dokler človek ne doživi uspeha; drugič pa ravno besede, uporabljene v socialno-delovnem jeziku, ustvarijo novo izkušnjo o sebi in o odnosih, ki posameznici omogoči, da se osvobodi tiranije dominantnih zgodb (Nichols, 2010, str. 96). Socialno-delovni pogovor vključuje pregledovanje starih in razvijanje novih konstruktov – preizkušanje različnih »leč«, da bi ugotovili, katere posamezniku omogočajo bolj zadovoljivo delovanje v svetu (Nichols, 2010, str. 94).

Ključno vlogo pri sodelovanju z družinami ima dialog, saj svoje predstave o svetu vedno oblikujemo skozi odnose in interakcije z drugimi. Dialog je interaktiven proces interpretacij. Interpretiranje pa je proces razumevanja, in ko si prizadevamo razumeti, nastajajo novi pomeni (Anderson, 2007, str. 40). Pomeni se torej nenehno interpretirajo, reinterpreterirajo, pojasnjujejo, znova pregledujejo in ustvarjajo (Anderson, 2007, str. 34). Tako dialog ni statičen prenos informacij, temveč živ proces soustvarjanja pomenov. Sama se močno povežem z razumevanjem dialoga kot ključa za sobivanje raznolikih pogledov na svet, pri čemer se učimo, kako razume drugi, in se s tem tudi učimo epistemologije drugega (Šugman Bohinc, 2022). Osrednji prostor v socialnem delu z družino je torej dialog (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 5–8).

Enako velja tudi pri sodelovanju z otroki, le da dialog pogosto presega besede in se uresničuje skozi ustvarjalne, otroku bližje načine izražanja. Če se z otrokom le pogovarjamo, ne da bi resnično slišali, kaj nam sporoča, v resnici upoštevamo le sebe. Čačinovič Vogrinčič in Mešl

(2019, str. 104) opozarjata, da otroci pomene ustvarjajo drugače kot odrasli in pogosto še niso večji jezika, s katerim bi izrazili svoj notranji svet. Zato se lahko zgodi, da otrok na vprašanja odgovarja z »ne vem« ali pa na način, za katerega meni, da ga odrasli pričakujejo – še posebej, če ima izkušnjo, da njegov glas v preteklosti ni bil slišan ali spoštovan.

Nekateri otroci v »svojem nahrbtniku« nosijo številne obremenjujoče izkušnje, zaradi katerih se težje izražajo z besedami. Takrat lahko igra, simboli in ustvarjalnost postanejo njihova pot do izražanja. Ko se otrok igra z lutkami, risbami ali predmeti, pridobi psihično oddaljenost od stiske, kar ustvarja varno okolje, v katerem se lahko svobodno izraža. Na ta način pogosto najde ustvarjalne rešitve za svoje stiske (Levine in Kline, 2018, str. 78–79). Po Gehart (2007) je ključno, da smo kot strokovnjaki radovedni za otrokove resnice in razlage ter da stopimo »onstran besed«. Uporabljamo lahko risbe, igro vlog, ples, pesem ali simbole – vse, kar otroku omogoča, da vstopi v dialog na način, ki mu je blizu (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 105). Kodele in Mešl (2013a, str. 180–191) opisujeta uporabo ustvarjalnih lestvic, s katerimi otrok raziskuje, kje potrebuje podporo, kako napreduje in kakšen bi bil njegov prvi korak v zeleno smer. Kot koristna orodja navajata tudi preproste simbolne oblike izražanja – na primer risbo s palcem, obrnjenim navzgor, če se z nečim v sodelovanju z družino strinja, ali navzdol, če se ne. Z ustvarjalnimi sredstvi lahko raziskujemo tudi počutje in podporno mrežo otrok.

Tovrstna ustvarjalna sredstva otrokom pomagajo izraziti čustva in pripovedovati svojo zgodbo, hkrati pa pogovor naredijo zanimiv in igriv (Geldard in Geldard, 2008, str. 117). Slike, podobe in simboli včasih govorijo sami zase in nam pomagajo pripisati besede tistemu, kar se v meglenih občutkih rojeva v nas (Dogenik, 2013, str. 223). Takšni pristopi niso uporabni le pri otrocih, ampak tudi pri odraslih družinskih članih, saj simbolna raven odpira prostor za domišljijo in spodbuja ustvarjalne procese mišljenja (Russel, 1990).

Boyd s sodelavkami (2006) poudarja, da participacija otroka ne pomeni, da moramo vedno slediti vsem njegovim željam, ampak da mu damo možnost izražanja lastne perspektive in priložnost, da sam sliši svoj glas. Pomembno je, da otrok čuti, da njegov prispevek vpliva na dogajanje, da s svojim razumevanjem pomaga soustvarjati rešitve (Kodele in Mešl, 2013a, str. 191). Ob tem moramo biti občutljivi: participacija otroka ne pomeni, da mora biti prisoten povsod in vedno. Če mu ne moremo zagotoviti varne izkušnje, ga v tistem trenutku raje ne vključimo, hkrati pa raziskujemo, kako lahko ustvarimo pogoje, da bo njegov glas v prihodnje slišan. V skupnem procesu z otrokom moramo poleg spodbujanja izražanja spremljati tudi njegove zmožnosti za razmišljanje, presojo in sodelovanje (Kodele, 2017, str. 31).

Slišati, poslušati in govoriti niso tehnike, ampak odnosne dejavnosti in procesi. V središču dialoga niso metode, temveč odnosna izkušnja – način, kako smo z drugim in kako

soustvarjamo prostor razumevanja. Poslušanje je osrednji del dialoga, ki nam omogoča, da resnično slišimo človeka iz njegove perspektive (Anderson, 2007, str. 36). Način poslušanja sogovornikove zgodbe, pri katerem redno preverjamo svoje razumevanje njegovega razumevanja, se imenuje reflektivno poslušanje (Šugman Bohinc, 2011, str. 61). Dotakniti pa se želim še enega vidika poslušanja – poslušanja s t. i. »tretjim ušesom« (Mešl, 2018b, str. 93). Koncept perspektive moči nam omogoča, da kot socialne delavke pogledamo onkraj vedenja in izrečenih besed ter poskušamo razumeti globlje pomen in sporočila, ki jih sogovorniki morda (še) ne znajo ali ne morejo izraziti. Pri tem lahko določene vidike ubesedimo ali pogovor usmerjamo tako, da postanejo razvidni tudi njim. Ne preslišimo izjem in lesketajočih se trenutkov, ki lahko kažejo na nove možnosti in pogled na svojo zgodbo nekoliko drugače. Dialog z otrokom se pogosto razlikuje od dialoga z odraslim, saj se otrok bolj kot na dobesedno in resnično vsebino govorjenega sporočila močno opira na nebesedne vidike komunikacije, kot so denimo ton glasu, čustvo in izraz na obrazu (Gehart, 2007, str. 187). Samo dialog, brez resnične prisotnosti, ne prispeva k sodelovanju. Bistvo ni v tem, da zgolj govorimo, temveč da smo z drugim, s pozornostjo in iskrenim zanimanjem.

1.4.1.2. Kratka, k rešitvi usmerjena družinska terapija

Avtorja koncepta sta Steve de Shazer in Insoo Kim Berg, po izobrazbi socialna delavca. Pristop temelji na perspektivi moči, znotraj katere se odpira prostor za pogovor, ki odkriva alternative, nove možnosti uporabe jezika ter spodbuja družino in njene člane, da mislijo drugače in najdejo sebi ustreznejše načine drugačnega ravnanja (Franklin in Jordan, 1999).

Franklin in Jordan (1999) povzemata glavne elemente koncepta. Koncept vključuje raziskovanje življenja uporabnice iz perspektive moči in oblikovanje kratkega opisa problema, postavljenega tako, da družinski člani opredelijo, kaj bi zanje pomenil koristen izid. Uporabljamo odnosna vprašanja, ki omogočajo pogled skozi oči tretjega, ter raziskujemo izjeme – trenutke, ko težave niso bile prisotne. Pri delu si pomagamo z lestvicami za oceno intenzivnosti problema, z vprašanji, ki spodbujajo občutek obvladovanja in motivacijo, ter s t. i. »vprašanjem o čudežu«, ki odpira prostor za razmišljanje o želenih možnostih. Proces vključuje tudi pogajanje o spremembi in dajanje pohval, ki krepijo občutek kompetentnosti in napredka.

1.4.1.3. Narativni pristopi v socialnem delu

Šugman Bohinc (2024) poudarja, da narativne dialoške prakse predstavljajo postmoderno refleksijo interakcije podpore in pomoči kot pogovor vzajemno opazujočih se in novo zgodbo

soustvarjajočih sogovornikov. Vsak družinski član v proces podpore in pomoči vstopa s prepričanji, oblikovanimi skozi lastne izkušnje – kot z lečami, skozi katere zaznava, razumeva in interpretira svet. Resnica je v tem kontekstu osebno in družbeno konstruirana. Socialno-delovni pogovor tako vključuje pregledovanje starih in oblikovanje novih konstruktov – preizkušanje različnih »leč«, da bi posameznica odkrila tiste, ki ji omogočajo bolj zadovoljivo delovanje v svetu (Nichols, 2010, str. 94).

Narativni pristopi temeljijo na razumevanju, da človek postaja to, kar je, v odnosih z drugimi in skozi proces konstruiranja pomenov. Družina in njeni člani življenja organizirajo v zgodbe. Nemogoče je zaznati prav vse, zato razvijajo selektivno pozornost na dominantno zgodbo o tem, kdo so, kaj jim je pomembno in kako sposobni so (Madsen, 2014, str. 391). Družbeni diskurzi imajo močan vpliv na to, katere zgodbe sprejmejo kot svoje, kako jih uzgodbijo in pripovedujejo. V sodelovalnih pogovorih lahko socialni delavci pomagamo družinskim članom, da svoje stiske umestijo v določen diskurz, kar jim omogoča, da se od problema distancirajo (se ločijo od njega), se diskurzu uprejo ali pa se odločijo, da bodo odnose zgradili skladno z drugačnim, zanje bolj smiselnim in ljubšim diskurzom (Freedman in Combs, 1996). Identiteta družinskih članov ni stalna, ampak se spreminja in razvija skozi interakcije z drugimi – te pa odpirajo ali zapirajo možnosti v življenju (Madsen, 2014, str. 391).

Narativni pristopi ponujajo različne okvire, znotraj katerih se lahko socialne delavke gibljemo v sodelovalnih pogovorih z družinskimi člani. Med njimi so: eksternalizacija, vnovično pisanje zgodbe, zemljevidi izraženih stališč glede problemske zgodbe, pogovori vnovičnega povezovanja, včlanitve ter spominjanje (White, 2007). Vsako srečanje v IDPP z družino je priložnost za oblikovanje želene življenjske zgodbe in nove identitete. Človeka lahko priznavamo in mu damo vrednost ali pa ga sodimo in degradiramo. Imamo torej potencial, da ljudi dvignemo (Madsen, 2014, str. 392).

1.4.1.4. Dve vrsti pogovora

V socialnem delu je pomembno razlikovanje med dvema pogovoroma – med pogovorom, ki je usmerjen v dobre izide in soustvarjanje rešitev, in pogovorom, kjer je želeni izid zgolj ta, da se bo pogovor lahko nadaljeval. Oba nosita izjemen pomen. Slednji govori o sodelovanju z družinami ali njenimi člani z izkušnjo razvrednotenja, nespoštovanja in ponižanja, ki najprej potrebujejo varen prostor za novo učenje in nove izkušnje. Pogosto se opirajo na številne preživetvene strategije in soustvarjanje rešitev še ni mogoče. Pomembno je, da ne spregledamo pomena vzdrževanja pogovora samega po sebi, kjer vzdržujemo odprt prostor tudi za nove perspektive in nove izkušnje (Čaćinović Vogrinčič, Kopal, Mešl in Možina, 2005, str. 22–23).

1.4.2. Znanje o travmi

Travmo razumem kot pomembno znanje za ravnanje v sodelovanju z družino, saj lahko oblikuje načine, kako otroci in odrasli z obremenjujočimi izkušnjami vstopajo v proces podpore in pomoči. Travma ni le enkratni dogodek, temveč je lahko posledica dolgotrajnega strahu in živčne napetosti (Levine in Kline, 2018, str. 23). Van der Kolk (2014, str. 21) poudarja, da travma ni zgolj nekaj, kar se je zgodilo, temveč vtis, ki ga izkušnja pusti v možganih, umu in telesu ter vpliva na to, kako človek skuša preživeti v sedanjosti.

Levine in Kline (2018, str. 11–24) opisujeta travmatične dogodke kot tiste, ki presegajo posameznikove zmožnosti odzivanja, pri čemer nerazrešene izkušnje puščajo posledice na telesni, psihični in vedenjski ravni. Travma ni samo psihološka, temveč predvsem fiziološka: telo mobilizira energijo za boj ali beg, ki ob nemoči ostane ujeta v živčnem sistemu, saj proces zamrznitve in vrnitve v gibanje ni bil dokončan (Levine in Frederick, 2015, str. 80–87). Ta »preživetvena energija« povzroča telesne in vedenjske odzive tudi dolgo po tem, ko je nevarnost že minila (Levine in Kline, 2018, str. 25–27).

Otroci in odrasli se lahko na grožnje odzivajo, kot da se še vedno dogajajo, tudi če se dogodkov ne spomnijo – spomni se jih njihovo telo. Njihova igra, vedenje ali telesni simptomi razkrivajo prizadevanja, da bi obvladovali zastrašujoče notranje občutke (Vliegen, Tang in Meurs, 2023, str. 14; Levine in Kline, 2018, str. 28–29). Po ugotovitvah nevrologa Damasia se čustva vtisnejo v možgane kot telesni spomin (Levine in Kline, 2018, str. 33); zato lahko že majhen sprožilec izzove reakcije strahu in neobgljenosti, čeprav je nevarnost mimo. Veliko strokovnjakinj pogosto poskuša pri človeku s travmatičnimi izkušnjami najprej spremeniti razmišljanje, s tem pa ignorirajo potrebo po varnosti znotraj telesa, saj šele ko se bo človek počutil dovolj varno, bodo te spremembe mogoče (Van der Kolk, 2014, str. 87).

Težje ali ponavljajoče se izkušnje povzročijo dolgotrajnejše in intenzivnejše travmatske odzive (Rozman, 2015, str. 35). Kompleksna razvojna travma je pogosto spregledana; posledično se delo usmeri predvsem v vedenjske težave, ne pa v razumevanje travmatskega spomina. V eni izmed študij je bilo ugotovljeno, da so imeli otroci z obremenjujočimi izkušnjami pogoste diagnoze separacijske anksioznosti, fobij, PTSD ter motenj pozornosti (Van der Kolk, 2014, str. 2–3). Šugman Bohinc v dialogu z Možino in Vrhovnikom Strako (2025, str. 14–17) opozarjajo na togost biomedicinskega pristopa. Posamezniki z duševnimi stiskami pogosto prehitro prejmejo diagnozo in so jim predpisana psihiatrična zdravila. S tem se jih patologizira in spregleda njihov širši socialni, ekonomski in kulturni kontekst. Ustrezen bi bil biopsihosocialni oziroma kontekstualni pristop, saj poudarja holizem in razumevanje zdravja kot ravnovesje

telesnega, psihološkega in socialnega. Temelji na raziskovalnih spoznanjih, da k uspešnosti podpore odločilno pripomorejo dejavniki uporabnic, pomagajoče in njunega sodelovalnega odnosa. V ospredju je odnos, sodelovanje, prilagodljivost IDPP in upoštevanje tako potreb kot značilnosti posameznika.

1.4.3. Razumevanje socialno-ekološkega modela

Bronfenbrennerjev socialno-ekološki model (1979b) ponuja temeljno razumevanje, da vedenje, doživljanje in delovanje družinskih članov niso rezultat zgolj njihovih osebnih lastnosti, temveč predvsem dinamičnih interakcij med posameznikom in okoljem, v katerem živi. Posameznik je del sistema in vse odgovornosti za njegove probleme ne gre pripisati samo njemu samemu. Že zgodaj Bronfenbrenner (1977, str. 513) poudari, da je človeški razvoj rezultat stalne interakcije med osebo in njenim spreminjajočim se okoljem. To pomeni, da se tudi družinski člani ne razvijajo v izolaciji, temveč v »gnezdu« medsebojno povezanih sistemov.

Najbližje okolje – mikro sistem, predvsem družina – predstavlja prostor najintenzivnejših odnosov, ki neposredno oblikujejo doživljanje in vedenje posameznih družinskih članov (Bronfenbrenner, 1979b, str. 22). Bronfenbrenner (1979b, str. 25–26) pa opozori tudi, da družina sama ni nikoli glavni ali edini vir stisk. V mezo sistemu so pomembne povezave med družino in drugimi okoljskimi konteksti (na primer šolo, vrtcem, delodajalci, skupnostjo). Razvoj in dobrobit družinskih članov sta odvisna od kakovosti odnosov med okoljskimi konteksti, v katerih sodelujejo. Bronfenbrenner (1986, str. 723) še razširi pogled z eksosistemom, ki zajema okoliščine, v katerih otrok ali drugi družinski član ne sodeluje neposredno, a vplivajo nanj prek družine. Sem sodijo na primer stresno delo staršev, brezposelnost, stanovanjska negotovost ali omejen dostop do storitev. Dogodki v okoljih, kjer otrok ali družinski član ni prisoten, lahko pomembno oblikujejo njegovo razvojno pot. Najširši okvir predstavlja makro sistem – vrednote, kultura, ekonomske razmere in zakonodaja. Bronfenbrenner poudarja, da prav ti širši sistemi določajo vzorce okolij, v katerih otrok odrasča (Bronfenbrenner, 1979b, str. 8, 26). Kasneje Bronfenbrenner (1986, str. 724) omenja tudi kronosistem, s katerim želi sporočiti, da se oseba ne razvija zgolj skozi različna okolja, ampak tudi skozi čas. Vključuje življenjske prehode, nenadne dogodke in dolgoročne spremembe v osebi in njenem okolju ter preučuje, kako te časovne spremembe vplivajo na razvoj in družinske procese.

Teoretična izhodišča tega dela poudarjajo, da se spremembe v družinah ne dogajajo zgolj zaradi tehnik ali navodil, temveč predvsem v odnosu, ki omogoča varnost, udeležенost in soustvarjanje. Sodelovalno socialno delo je proces, v katerem družinske zgodbe niso razumljene kot dokončne, temveč kot izhodišča za nove možnosti. Gre za proces skupnega raziskovanja, učenja in soustvarjanja pogojev za življenje z več dostojanstva in upanja. Pri tem ima pomembno vlogo znanje, tako strokovno znanje socialne delavke kot izkustveno in vsakdanje znanje družine, saj se prav na presečišču obeh oblikuje prostor za nove možnosti.

2. FORMULACIJA PROBLEMA

Odnos med socialno delavko in sogovorniki definiramo kot DOS, v katerem je mogoče raziskovati in sooblikovati dobre izide. Znotraj DOS tako socialne delavke kot spoštljive in odgovorne zaveznice ter uporabnice kot strokovnjakinje na podlagi osebnih izkušenj nastopamo kot sodelavke (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 47–52; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 9–14). DOS razumem kot okvir sodelovanja z družino, znotraj katerega se oblikuje IDPP, ki je z vsako družino izviren in se oblikuje vsakokrat na novo.

V študijskem letu 2024/25 sem prakso na magistrskem študiju na Fakulteti za socialno delo (v nadaljevanju: FSD) opravljala na enem izmed CSD na področju varstva otrok in družine, s poudarkom na rejništvu. V tem okviru sem kontinuirano sodelovala z rejniško družino na njihovem domu. Kontinuiteto sodelovanja razumem kot priložnost za poglobljen proces dela z družino v DOS. Sinai-Glazer (2020, str. 6–9) poudarja, da skupne izkušnje, grajene skozi daljše časovno obdobje, omogočajo razvoj pomembnih in smiselnih odnosov, ki presegajo zgolj obravnavo problema ter vključujejo človečnost, sočutje in občutljivost za druge.

Družina se sooča s številnimi okoliščinami (Tausendfreund, Knot-Dickscheit, Schulze, Knorth in Grietens, 2015), ki vplivajo na njeno strukturo, dinamiko medosebnih odnosov in vsakdanje delovanje. Kljub izzivom ohranja pomembne vire moči, kot so medsebojna povezanost, pripravljenost za sodelovanje ter želja po izboljšanju družinskih odnosov in ustvarjanju varnega okolja za otroka. Ti viri predstavljajo temelj, na katerem je mogoče graditi procese sprememb in krepitve družinske odpornosti.

V zadnjih letih sem se v svojem študijskem procesu posvečala predvsem vprašanju podpore in pomoči otrokom s travmatičnimi izkušnjami. Ključno spoznanje, ki sem ga oblikovala v tem obdobju, je povezano z razumevanjem pomena systemskega pristopa, da je otroku mogoče nuditi trajnejšo podporo predvsem v sodelovanju s celotnim družinskim in skupnostnim kontekstom. Na tej podlagi sem prepoznala, da je treba v ospredje postaviti družino kot celoto, ne le posameznika znotraj nje. Vedenje posameznika je rezultat odnosa, v katerem se vzpostavlja (Nichols, 2010, str. 90). Najbolj učinkovita pot, da ljudem pomagamo pri razreševanju stisk, je prav to, da se srečamo z njimi in njim pomembnimi osebami (Nichols, 2010, str. 99). Pomembno je odpreti prostor za vse glasove, ki so za sogovornike pomembni. Medosebne in družbene resničnosti ljudje ustvarjamo skozi interakcije z drugimi, kar pomeni tudi, da se dobre izkušnje lahko zgodijo v odnosu in spodbudijo nove odzive, kar je odlično

izhodišče za grajenje odpornosti družine in posameznih članov v njej (Mešl, 2013, str. 357; Mešl, 2018b, str. 95).

Družine niso le nosilke problemov, temveč predvsem znanja, virov in moči. Pomembno je soustvarjati pogoje, kjer se to lahko prepozna in razvije. V tej smeri sem želela kot bodoča socialna delavka razvijati svoje kompetence in se hkrati učiti skozi soustvarjalni proces podpore in pomoči z družino. Izkušnja sodelovanja v IDPP mi je omogočila prvo, dalj časa trajajočo izkušnjo skupnega dela z družino na domu, kjer sem si prizadevala graditi sodelovanje, ki temelji na spoštovanju, odprtosti, odgovornosti in razumevanju družinske kompleksnosti. Raziskovalno me vodi vprašanje, kako v praksi udejanjati sodobne postmoderne koncepte socialnega dela ter oblikovati odnose, v katerih se družinski člani počutijo slišani in vključeni kot soustvarjalci zelenih izidov. Poseben pomen pripisujem procesu sodelovanja, njegovemu razvoju, doživljanju in prispevku ter načelu vzajemnosti, kar je razvidno tudi iz naslova magistrske naloge. Podporo tako razumem kot odnosno dejavnost (Sousa in Rodrigues, 2012, str. 5).

V literaturi socialnega dela se namreč vse bolj poudarja pomen procesa kot tistega, ki omogoča spremembe. Kar se dogaja med procesom, je pogosto pomembnejše od same »rešitve«. Madsen (2014, str. 13) to lepo opiše z izrazom »hoditi in govoriti«, kjer ne gre le za dosego konkretnega cilja, temveč za način, kako smo do tja prišli, in prenosa tega v vsakdanje družinsko življenje in reševanje morebitnih stisk v prihodnosti.

Raziskava bo temeljila na študiji primera rejniške družine, s katero sem sodelovala v okviru IDPP, in izhaja iz potrebe po refleksiji ter nadgradnji razumevanja sodelovanja v socialnem delu z družino. Namen je raziskati, kako lahko socialna delavka in družina skupaj gradita podporni proces, ki je vpet v vsakdanje življenje, poteka na domu in omogoča trajnejše spremembe. Analizirala bom proces sodelovanja z vidika sebe kot socialne delavke ter z vidika družinskih članov, s poudarkom na občutkih, mislih, premikih in učenjih, ki so se zgodili. Ne zanima me le rezultat, temveč tudi pot do njega. Cilj raziskave je poglobiti razumevanje dejavnikov, ki sodelovanje spodbujajo ali ovirajo, ter prispevati k razvoju znanja o sodelovalni podpori in pomoči v naravnem okolju družine. To vključuje izkušnje družinskih članov in vprašanje, kako lahko socialna delavka ustvarja pogoje, odnose oziroma domove, kamor se rešitve lahko »vselijo« (Iveson, 2017).

Poseben pomen bom pripisovala dejstvu, da je sodelovanje potekalo na domu družine. To omogoča, da se strokovni proces odvija v naravnem okolju družine, kjer vsakodnevno potekajo njeni procesi in interakcije. Ob tem me bo zanimalo, ali lahko to prinese priložnost ali dodatne izzive.

Čeprav gre za edinstven primer, verjamem, da lahko vpogled v proces sodelovanja osvetli širše izzive, prednosti in omejitve dela z družinami s številnimi stiskami v kontekstu IDPP, s poudarkom na procesu. Takšna raziskava lahko predstavlja tudi pomembno podporo pri povezovanju teorije in prakse socialnega dela, saj sledi sodobnim konceptom stroke ter ponuja konkretne vpoglede raznolikih udeležencev, ki so lahko v pomoč drugim socialnim delavkam in delavcem, zlasti pri razumevanju pomena procesnosti v socialnem delu z družino.

Poleg raziskovanja sodelovanja z družino želim s študijo primera prispevati k razvoju lastne strokovne identitete kot bodoče socialne delavke. Strokovna identiteta je ključna, saj omogoča umeščenost stroke v družbo in uresničevanje njenega poslanstva (Moorhead, Boetto in Bell, 2013, str. 188) ter se oblikuje skozi refleksijo izkušenj v različnih kontekstih (Dent, 2017; Nuttman-Shwartz, 2017). Jasnejša strokovna usmeritev prispeva k bolj proaktivnemu in motiviranemu delovanju (Bentley idr., 2019) ter krepi strokovno samozavest, ki je pomembna za soustvarjanje sprememb z družinami (Gorjup, 2017). Raziskavo zato razumem kot priložnost za osebni strokovni razvoj in prispevek k razvoju stroke.

2.1. Raziskovalna vprašanja

Pogled socialne delavke na proces sodelovanja v izvirnem delovnem projektu pomoči:

- kako sem kot socialna delavka v sodelovanju z družino v IDPP udeleževala sodobne postmoderne koncepte socialnega dela z družino in k čemu je to prispevalo;
- kako je potekalo sodelovanje z družino v IDPP na prvi in drugi ravni in k čemu je to prispevalo;
- kako sem kot socialna delavka doživljala prednosti in izzive sodelovanja z družino na domu v okviru IDPP.

Pogled družine na proces sodelovanja v izvirnem delovnem projektu pomoči:

- kako so člani družine doživljali sodelovanje v IDPP – katere vidike so prepoznali kot koristne, podporne ali ovire v procesu skupnega soustvarjanja sprememb;
- kako so družinski člani zaznavali spremembe v svojih pogledih, občutkih ali vedenju skozi proces sodelovanja v IDPP;
- kako je sodelovanje v IDPP na domu družine prispevalo k poteku procesa podpore in pomoči pri družinskih članih.

3. METODOLOGIJA

3.1. Vrsta raziskave

Izvedena raziskava je *kvalitativna*, pri kateri je bilo osnovno izkustveno gradivo, zbrano pred in med raziskovalnim procesom, sestavljeno iz besednih opisov, prav tako pa je bilo na besedni način tudi obdelano in analizirano (Mesec, 1997, str. 11).

Natančneje, izvedla sem *študijo posameznega primera* oziroma *singularno študijo primera*, pri čemer ne mislim zgolj na posamezno osebo, temveč na rejniško družino, s katero sem sodelovala v okviru IDPP. Študija primera je celovit opis in analiza posameznega primera, pri čemer moj namen ni bil doseganje posplošljivosti ali nasičenosti podatkov, temveč raziskovanje konkretnih spletov značilnosti, različnih potekov dogodkov ter načinov doživljanja in ravnanja v procesu sodelovanja s to določeno družino (Mesec, 2009, str. 28). Glede na naravo primera je raziskava tudi *študija posameznega primera družbene entitete*, znotraj katere je potekal proces podpore in pomoči (Mesec, 2009, str. 53). Ker sem v raziskavi uporabila različne vrste gradiva, tako primarnega kot sekundarnega, je študija tudi *kombinirana* (Mesec, 2009, str. 55). Raziskava ima značilnosti *eksplorativne* oziroma *poizvedovalne raziskave*, saj je bil moj osnovni namen razumeti procese, doživljanja in pomene sodelovanja. Ena izmed značilnosti takšnih raziskav je uporaba različnih postopkov zbiranja gradiva ter osredotočenost na en sam primer, ne pa na proučevanje populacije ali reprezentativnega vzorca (Mesec, 1997, str. 80). Raziskava je tudi *empirična*, saj sem zbirala novo in izkustveno gradivo. Po Mescu (1998, str. 32) empirična raziskava pomeni proučevanje stvarnosti, ki temelji na podatkih, zbranih iz konkretnih primerov, pojavov, vedenj ali mnenj. Moja raziskava temelji na podatkih iz konkretne izkušnje sodelovanja z družino, torej na dejanskih podatkih iz prakse, ne zgolj na teoretičnem razmisleku.

Sledila sem tudi načelu večperspektivnosti. *Načelo multiplih perspektiv* pomeni, da je pojav, v mojem primeru proces sodelovanja z družino na domu, treba raziskovati z različnih zornih kotov oziroma skozi oči različnih udeležencev. Moja študija primera je tako vključevala mojo perspektivo ter perspektive dveh od treh članov rejniške družine, s čimer sem se želela izogniti tveganju, da bi nehote preveč zožila pogled na proces in njegovo razumevanje (Mesec, 2009, str. 69).

3.2. Teme raziskovanja

Pogled socialne delavke

- Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
- Proces sodelovanja na prvi in drugi ravni socialnega dela
- Doživljanje sodelovanja z družino na domu

Pogled družine

- Doživljanje sodelovanja v IDPP
- Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
- Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa

3.3. Merski instrumenti in viri podatkov

Podatke sem zbirala z uporabo več metod in iz različnih virov, kar omogoča večperspektivno in poglobljeno razumevanje obravnavanega primera. Uporabila sem tako primarno kot sekundarno gradivo. Takšen pristop podpira načelo metodološkega trianguliranja, ki povečuje veljavnost ugotovitev in omogoča zajem kompleksnosti obravnavanega pojava (Flick, 2006, str. 189–191).

Za zbiranje *primarnega gradiva* sem izdelala *polstrukturirane smernice za intervju (razvidno iz Priloge 8.2)*, na podlagi katerih sem izvedla delno standardizirane intervjuje z dvema od treh članov družine. V raziskovalnem delu sem se osredotočila na glasova dveh družinskih članov, saj je bilo to v danem kontekstu najbolj skladno z etičnimi načeli raziskovanja in z ohranjanjem varnega ter neobremenjujočega sodelovanja z družino. Namen uporabe različnih smernic je bila prilagoditev starostnim in razvojnim razlikam med sogovornicama. Takšna prilagoditev upošteva koncept etike udeležnosti, ki omogoča, da se sliši glas vseh članov družine, kar je ključno tudi v procesu soustvarjanja podpore in pomoči v socialnem delu z družino (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 49).

Polstrukturirane smernice za intervju so mi bile v oporo pri izvedbi intervjujev, saj so vsebovale širše tematske sklope in okvirna vprašanja, ki sem jih prilagajala vsaki posameznici posebej tako po vsebini kot tudi po vrstnem redu. Vprašanja niso bila enaka za obe sogovornici, temveč sem jih sproti prilagajala glede na njun način razmišljanja, izražanja ter teme, ki sta jih sami izpostavili (Mesec, 2009, str. 217).

Sekundarno gradivo so predstavljali *dnevniški zapisi s prakse*, ki sem jih sistematično vodila po vsakem srečanju z družino skozi celoten proces sodelovanja. Dnevnik sem zapisovala v okviru predmeta *Individualno projektno delo in praktikum* kot del študijskega procesa pri modulu *Psihosocialna podpora in pomoč* po vnaprej določenem obrazcu. *Obrazec* vključuje naslednje elemente: dogovor o sodelovanju in preverjanje doseganja ciljev; opredelitev problema in želenih izidov; načrt pomoči in dogovori za naprej; perspektiva moči; soustvarjanje/etika udeležенosti; povzetek tem, ki se umeščajo na drugo raven, ter osebno refleksijo (*razvidno iz Priloge 8.3*). Ti zapisi so bili pomemben vir za analizo procesa sodelovanja z družino v IDPP na njihovem domu.

3.4. Opis primera – zgodba o sodelovanju z rejniško družino

Kot sem že omenila, sem izvedla študijo primera, saj me je zanimal poglobljen in večperspektiven vpogled v proces dlje časa trajajočega sodelovanja (od decembra 2024 do aprila 2025) v okviru IDPP s konkretno rejniško družino v domačem okolju. Takšen pristop mi je omogočil raziskovanje kompleksnosti sodelovanja v vsakdanjem življenjskem okolju družine, s poudarkom na glasovih dveh od treh družinskih članov ter dinamiki odnosa med sogovorniki in menoj v vlogi socialne delavke. Raziskava temelji na namerno izbranem primeru, ki je v raziskovalnem smislu ustrezen, saj vključuje celovit in kontinuiran proces sodelovanja, ki zajema sodobne postmoderne koncepte socialnega dela ter odpira vprašanja, pomembna za razumevanje kompleksnosti socialnega dela z družinami.

V raziskavo je vključena rejniška družina, v kateri teta Sonja² (stara nad 50 let) skrbi za nečakinjo Pio in nečaka Jana (stara med 2 in 7 let), ki sta bila odvzeta staršem zaradi številnih kompleksnih okoliščin. Družinsko dinamiko zaznamujejo pretekle in sedanje izkušnje, ki vplivajo na trenutno obliko družinskega življenja. Z družino sem sodelovala kot študentka socialnega dela v okviru prakse na FSD, in sicer v okviru modula Psihosocialna podpora in pomoč. Prakso sem opravljala na enem izmed CSD v Sloveniji, pri čemer se je družina prostovoljno odzvala na povabilo sodelovanja z menoj in izrazila željo po vzajemnem sodelovanju. Proces podpore in pomoči v okviru IDPP sem samostojno vodila v sodelovanju z družino na njihovem domu. Imela sem strokovno podporo mentorice na učni bazi in na fakulteti. Družino sem redno, enkrat tedensko (po tri ure), obiskovala na domu in skupaj smo soustvarjali proces podpore in pomoči, ki je vključeval individualno delo z vsakim družinskim članom,

² Vsa imena družinskih članov so zaradi varovanja osebnih podatkov izmišljena.

skupno delo ter vključevanje širšega socialnega okolja. Hkrati sem ves čas sistematično vodila dnevniške zapise, ki so služili kot pomemben vir za analizo.

Podrobnejših informacij o družini zaradi varovanja osebnih podatkov in dogovora z družino ne bom razkrivala.

3.5. Zbiranje empiričnega gradiva

V študiji primera sem se posluževala *pluralizma metod* (Mesec, 1997, str. 71), kar pomeni uporabo več različnih raziskovalnih metod znotraj ene raziskave z namenom pridobitve celovitejšega, poglobljenega in bolj raznolikega razumevanje procesa sodelovanja z družino.

Empirične podatke sem pridobila s pomočjo *metode spraševanja*, natančneje z izvedbo *delno standardiziranih intervjujev* (z otrokom ob podpori izrazno-ustvarjalnih sredstev), ter z *metodo izkoriščanja dokumentiranih virov*, in sicer *dnevnika prakse*, s poudarkom na procesu sodelovanja s konkretno družino. Ustvarjalni intervju z otrokom se je deloma prepletal z uporabo metode *glas fotografije*.

Dokumentirani viri, dnevniki prakse, odražajo moje razumevanje procesa podpore in pomoči v sodelovanju z družino v okviru IDPP. Ključno pa se mi je zdelo vključiti tudi razumevanje in doživljanje sodelovanja družinskih članov, saj tisto, kar kot socialna delavka prepoznam kot smiselno ali podporno, ni nujno enako doživeto tudi z njihove perspektive. Družinski člani lahko sodelovanje razumejo in vrednotijo različno, zato je bilo njihovo videnje procesa nujno za celovitejše razumevanje skupnega sodelovanja.

Z družino – rejnico, njeno nečakinjo ter dekličinim skrbnikom oziroma skrbnico – smo pred izvedbo intervjujev dosegli etični dogovor, potrjen s podpisom soglasja, da je raziskava izvedljiva pod pogojem popolne anonimnosti in zaščite identitete. Medsebojno smo se dogovorili, da bodo vsi osebni podatki zakriti, da družine ne bo mogoče prepoznati, ter da bodo rejnica, deklica in skrbnik oziroma skrbnica imeli možnost predhodnega vpogleda v rezultate pred objavo. Posebej dragoceno izkušnjo je predstavljalo pridobivanje soglasja z deklico, ki je bilo prilagojeno njeni starosti ter ji je omogočalo izbiro, ali želi sodelovati in na kakšen način. Soglasje je bilo oblikovano na način, ki je deklici omogočal aktivno udeležbo – lahko je risala, pisala in ga okraševala, skupaj sva ga tudi glasno prebrali. Deklica je ob tem izrazila navdušenje ter izkušnjo soglasja kasneje omenila tudi znotraj intervjuja. Vsa soglasja so razvidna iz *Priloge 8.1*.

Rejnici sem se časovno in prostorsko prilagodila. Intervju je potekal 13. 11. 2025 na domu družine in je trajal 1 uro in 20 minut. Z deklico pa sem izvedla tri krajše intervjuje, saj so bili zaradi uporabe izrazno-ustvarjalnih sredstev časovno zahtevnejši. Izvedli sva jih 17. 12. 2025

(1 ura in 15 minut), 7. 1. 2026 (30 minut) in 14. 1. 2026 (45 minut). Deklici sem želela dati čas, da se izrazi na svoj način in v svojem tempu, zato nisva hiteli. Prav tako nisem želela, da bi izvedba intervjujev postala vir pritiska, temveč prijetna izkušnja sodelovanja. Tako kot pri sodelovanju z družino v okviru IDPP se tudi v raziskovalnem procesu nisem osredotočala zgolj na vsebino, temveč tudi na proces, pri čemer sem želela, da družina pridobi dobre življenjske izkušnje in pozitiven pogled nase kot na aktivne sodelavce.

Skozi intervjuje sem ohranjala tematsko usmerjenost prek vnaprej pripravljenih vsebinskih sklopov, vendar sem pri tem dopuščala dovolj prostora za prilagoditev sogovornicama in za morebitno odpiranje novih, zanju pomembnih tem.

Skozi metodo spraševanja (delno metodo glasu fotografije) pri deklici sem ohranjala radovednost in zavestno vzdrževala pozicijo nevednosti. Včasih moramo odstopiti od razuma in se približati »magiji« oziroma čudežem otrokovega doživljanja ter svet pogledati skozi njihove oči (Anderson in Gehart, 2007, str. 185–188). Otroci namreč konstruirajo pomene drugače kot odrasli – manj se zanašajo na besede in morajo svet najprej izkusiti, da ima zanje smisel (Gehart, 2007, str. 184). Pri deklici sem uporabila vizualne in simbolne pripomočke – risbe, terapevtske karte in fotografije, kar ustreza tudi metodi glas fotografije (*photovoice*). Metoda se je v zadnjih letih razvila kot pristop, ki omogoča izvajanje raziskav z otroki in ne zgolj o njih, kar pomeni večjo udeleženo otrok v raziskovalnem procesu. Kot poudarjata Butschi in Heddrich (2021), *photovoice* omogoča vključevanje neverbalnih načinov izražanja, kot so fotografije, risbe ali simbolne podobe, s čimer otroci določijo, kaj je zanje pomembno, in v svojem jeziku izrazijo svoje izkušnje. Z uporabo kreativnih sredstev sem želela deklici sporočiti, da ima lahko moč in nadzor nad svojim pripovedovanjem, da je lahko avtorica svoje zgodbe oziroma slikarka svoje slike (Kodele, 2025). Vse to mi je omogočilo, da sem slišala glas tudi najmlajših članov družine in tako zajela celostno izkušnjo procesa sodelovanja.

Pri obeh sogovornicah sem uporabljala odprta vprašanja, ki so omogočila več svobode. Na ta način sta se lahko osredotočili na vsebine, ki so njima blizu (Geldard, Geldard in Yin Foo, 2018, str. 130, 131).

Tudi metoda izkoriščanja dokumentiranih virov, konkretno dnevnikov prakse (81 strani), se mi zdi izjemno uporabna. Temelji na obrazcu, ki vključuje ključne sodobne koncepte socialnega dela, je zelo poglobljen in vsebuje tudi krajše prepise interakcij med sodelavci. Dnevnik je bil pisan sproti, po vsakem srečanju z družino, zato je kronološki, obenem pa jasno prikazuje tudi proces in napredek v sodelovanju.

3.5.1. Uporaba izrazno-ustvarjalnih sredstev v intervjuju z otrokom

V *Prilogi 8.4* natančneje predstavljam vizualna in izrazno-ustvarjalna sredstva, ki so bila uporabljena v procesu sodelovanja z otrokom. Slikovno gradivo ponazarja dogovore o sodelovanju, uporabo izrazno-ustvarjalnih sredstev ter motivacijske pristope, ki so podpirali otrokovo vključevanje v proces na način, prilagojen njegovi starosti. S tem želim pokazati, da je otroka v socialno delo z družino vedno mogoče vključiti, kadar se mu uspemo približati na način, ki je skladen z njegovim svetom, izkušnjami in načinom izražanja.

3.6. Analiza empiričnega gradiva

Empirično gradivo, pridobljeno iz primarnih in sekundarnih virov, sem analizirala s postopkom *kvalitativne analize* (Mesec, 1997, str. 27–35). Najprej sem se lotila natančne analize dnevniških zapisov, šele nato sem analizirala empirično gradivo, pridobljeno z delno standardiziranimi intervjuji.

V prvem koraku sem znova prebrala vse dnevniške zapise in izločila tiste dele, ki za raziskavo niso bistveni, denimo vsebinske podrobnosti o družini, ki niso povezane z razumevanjem procesa sodelovanja. Dnevniške zapise sem označevala s kratico DZ (dnevniški zapis), poleg pa sem zapisala številko srečanja. Na primer, naše prvo srečanje je bilo označeno kot DZ1. Zapise sem nato razdelila na enote kodiranja (npr. DZ1-1, DZ1-2 ...).

V nadaljevanju sem naredila natančne prepise delno standardiziranih intervjujev, ki sem jih izvedla s teto in deklico. Intervju s teto sem označila z IR (intervju z rejnico), z deklico pa z IOV (intervju z otrokom – vsebina) in IOP (intervju z otrokom – proces). Posamezne enote kodiranja pa z oznakami, kot so IR1, IOV6, IOP12 ipd.

Sledilo je odprto kodiranje, kjer sem posameznim enotam pripisovala pojme, te pa nato združevala v kategorije ter nadalje v nadkategorije in tematske sklope. Besedne opise sem nato analizirala še s pomočjo osnega kodiranja, pri čemer sem vzpostavljala povezave med kategorijami, pojmi, nadkategorijami in temami. Na koncu sem se posluževala tudi odnosnega kodiranja z namenom razumevanja kompleksnih povezav.

Želim izpostaviti še eno posebnost kvalitativne analize ustvarjalnega intervjuja z deklico, ki je bil analiziran na dveh ravneh: vsebinski in procesni. Zanimal me je predvsem glas otroka v trenutku »tukaj in zdaj«, hkrati pa sem sam proces znotraj intervjuja razumela kot pomemben rezultat najinega sodelovanja v IDPP. Pri analizi sem se zato osredotočala ne le na povedano vsebino, temveč tudi na potek izražanja, uporabo izrazno-ustvarjalnih sredstev ter dekličino odzivnost in stopnjo vključevanja v intervju. Zavestno sem se izogibala simbolnim in

psihološkim interpretacijam ustvarjalnih izdelkov ter se omejila na otrokove lastne besede, izbire in vedenjske odzive. Izhajala sem iz razumevanja, da otroci včasih težko jasno razlikujejo med sedanjostjo in preteklostjo, zato se mi je zdelo nujno, da ustvarjalni intervju analiziram tako z vidika vsebine kot tudi z vidika procesa.

Natančnejši postopek obdelave empiričnega gradiva predstavljam v *Prilogi 8.5*. Odprto kodiranje dnevniških zapisov in intervjujev zaradi etičnih razlogov ne bo v celoti razvidno. Shranila sem ga v osebni arhivu.

3.6.1. Etična vprašanja

V procesu raziskovanja sodelovanja z rejniško družino na domu se zavedam, da je varovanje dostojanstva, zasebnosti in avtonomije vseh udeležencev temeljna etična odgovornost raziskovalke. Sodelovanje je potekalo ob upoštevanju načel prostovoljnosti, informiranosti, soudeležnosti in popolne anonimnosti. Rejnica in skrbnik oziroma skrbnica sta imela pred objavo možnost vpogleda v rezultate in priložnost podati povratne informacije glede zapisov, kar sem upoštevala. Posebna etična občutljivost izhaja iz dejstva, da raziskava vključuje mladoletne osebe, zato je bilo pomembno preverjanje soglasja in počutja udeležencev ter spoštovanje njihove pravice do umika. Dodatna etična dilema se nanaša na dvojno vlogo raziskovalke kot socialne delavke in raziskovalke, kar zahteva jasno razmejevanje odgovornosti ter skrb, da raziskovalni interes nikoli ne prevlada nad dobrobitjo družine.

4. REZULTATI

V nadaljevanju predstavljeni rezultati kvalitativne analize dnevniških zapisov ter intervjujev z rejnico in otrokom, vključenima v IDPP, so oblikovani večperspektivno. Proces sodelovanja osvetljujejo skozi strokovno refleksijo ter perspektivi rejnice in otroka, kar omogoča celovitejše razumevanje sodelovanja kot soustvarjenega procesa, v katerem se prepletajo različni pogledi, pomeni in izkušnje.

4.1. Pogled socialne delavke na proces sodelovanja v IDPP

4.1.1. Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

Delovni odnos soustvarjanja (DOS)

DOS je bil v procesu IDPP dosledno vzpostavljen in vzdrževan skladno s postmodernimi koncepti socialnega dela (v nadaljevanju: SD). Odnos je bil razumljen kot temeljna podlaga za nadaljnje delo (*Odnos je ključ do vsega* (DZ22–34)).

V odnosu do družine sem kot socialna delavka zavzemala vlogo *spoštljive in odgovorne zaveznice*, ki se je kazala v spoštljivem raziskovanju življenjskega sveta družine, pri čemer družina ni bila razumljena kot homogena enota, temveč kot sistem različnih glasov, izkušenj in perspektiv. Pomembno je bilo tudi razumevanje družinskih članov kot ljudi, ki so več kot zgolj problem, s katerim se soočajo (*Menim, da je veliko prispevalo k odločitvi to, da jim nisem dala občutka, da so nemočni. Skozi mojo lečo so izjemno sposobni, vedno vidim zelo dobre stvari in potencial, hkrati pa se zavedam, da so se znašli v določenih življenjskih okoliščinah, ki predstavljajo izziv.* (DZ25–37)). Ključen element odnosa je bil neobsojajoč pristop, ki se je odražal v načinu poslušanja in odzivanja (*Nisem je kritizirala, ampak sem rekla: 'Ko te poslušam, vidim, da ti je bilo zelo težko. Tudi tvoji občutki so bili pomembni, ne zgolj to, kar so zate želeli drugi. Jaz te situacije ne vidim kot 'kako grozna si bila', ampak bolj, da si naredila to, kar si v tistem trenutku zmogla glede na vse težke občutke'.* (DZ12–41)).

Vlogo spoštljive in odgovorne zaveznice sem gradila tudi skozi izražanje hvaležnosti tako ožji kot tudi širši družinski mreži (*Zahvalila sem se ji, da je to podelila z mano.* (DZ4–51)). Hvaležnost ni bila razumljena kot formalna gesta, temveč kot priznanje truda, sodelovanja in zaupanja, ki so ga družinski člani vlagali v proces in s tem prispevali tudi k moji strokovni rasti. Zaupanje se je krepilo z doslednim upoštevanjem dogovorov ter držanjem obljub (*Držala sem obljubo Sonji, da bom z njo iskrena, in karkoli bom o njej govorila z drugimi, bom najprej preverila z njo.* (DZ19–24)). Soustvarjanje se je jasno odražalo v preverjanju soglasja glede posredovanja informacij tretjim osebam, sprotnem informiranju ter transparentnosti glede meja

zaupnosti. Sledila sem načelu »nič o nas brez nas« (*'Najprej bi želela pri tebi preveriti, kako ti je, če bi jaz prišla?'* (DZ12–23)), kar je krepilo občutek varnosti in predvidljivosti.

Posebno vlogo so imela tudi drobna, a pomembna človeška dejanja pozornosti (*Na primer nabrati in podariti šopek iz naravnega cvetja.* (DZ19–7)).

Pri delu z otroki je bilo spoštovano otroštvo. V nekaterih primerih, ko je bil potreben bolj odprt pogovor odraslih, so srečanja potekala brez prisotnosti otrok. V odnosu do otrok je bil poudarek najprej na vzpostavljanju povezave, šele nato na usmerjanju vedenja (*Gre za trenutek srečanja in pozornosti, ki jo v tistem trenutku potrebuje. Potem je prisoten in se lahko v preprostih besedah pogovoriva, kaj si želi, kaj je želel s kriki povedati. Če tega ne naredim, včasih vpije, joka.* (DZ19–21)).

Pomemben vidik odnosa je bila tudi moja predstavitev širši družinski mreži (*Vesela sem, da X ve, s kom se družijo otroci, da ve, kakšno vlogo imam trenutno v njunih življenjih.* (DZ7–35)), kar je prispevalo k večji transparentnosti in zmanjšanju distance.

Osredotočenost na vzpostavljanje DOS in držo spoštljive zaveznice je prinesla **pozitivne odzive sogovornikov**. Z več pozitivnimi izkušnjami se je postopno krepilo zaupanje (*... hkrati pa se zavedam, da mi je mogla zaupati, da mi je pokazala še ta del njenega življenja.* (DZ22–33)), kar se je odražalo tudi v večji bližini otrok (*Danes sem prepoznala še en premik v zaupanju. Zelo velikokrat sta pritekla k meni, mi namenila nasmeh, me kaj več vprašala, se večkrat stisnila k meni, sama od sebe.* (DZ13–47)). V pogovorih je bil zaznan premik od obrambnih odzivov k večji ranljivosti in iskrenosti (*Rejnica: 'Veš, v večini smo tako kot danes. Včasih pa se tudi jaz malenkost neprimerno odzovem, ko je vsega preveč'.* (DZ15–25)).

Dogovor o sodelovanju

Proces sodelovanja se je začel že pred formalnim dogovorom o sodelovanju, v fazi, ki sem jo poimenovala **dogovor pred dogovorom o sodelovanju**. Ta faza je vključevala lastno predpripravo, refleksijo dosedanjega znanja ter dodatno pripravo s pomočjo strokovne literature. Pomemben korak je bilo tudi preverjanje informacij, posredovanih s strani CSD, neposredno pri družini (*'Na CSD sem prejela informacijo, da bi lahko v okviru prakse sodelovala z vami in da pričakujete moj klic. Želela bi preveriti še pri vas, ali to drži.'* (DZ2–1)). V tej fazi je potekal tudi dogovor o prvem srečanju, oblikovan v dialogu z družino in ob upoštevanju njihovih zmožnosti ter okoliščin.

Poseben poudarek sem namenjala glasu družinskih članov in njihovi **aktivni vlogi pri dogovoru o sodelovanju**. Iz zapisov je razvidno razumevanje, da brez njihovega prispevka sodelovanje ne bi bilo mogoče, saj so imeli ključno vlogo v procesu (*'Zdi se mi zelo pomembno, da bi se*

pred samim začetkom sodelovanja srečali, samo midve v živo, ker mi je zelo vredno in pomembno, da vas slišim.' (DZ3-7)). Razumljeni so bili kot strokovnjaki iz lastnih izkušenj (*'Predstavljam si, da najboljše poznate otroka in vaše mnenje mi bo pri samem dogovoru veliko pomenilo.'* (DZ3-12)).

V okviru dogovora sem preverjala pričakovanja družinskih članov glede sodelovanja ter njihove predstave o poteku procesa. Pomembno je bilo tudi razjasnjevanje informacij, ki so jih prejeli na CSD, in njihovega razumevanja le-teh. Posebno mesto je imelo raziskovanje preteklih izkušenj družine s podporo in pomočjo (*'Ali ste že kdaj prej imeli kakšno študentko na praksi? Če ja, kaj vam je bilo všeč in kaj vam ni bilo?'* (DZ4-58)), saj so te pomembno vplivale na njihova pričakovanja ob vstopu v nov proces.

Dogovor o sodelovanju je vključeval tudi jasna sporočila glede odsotnosti, način nagovarjanja (tikanje) ter opredelitev okvirov sodelovanja z otroki, vključno s tem, kaj smem in česa ne. Z otrokoma je bil dogovor oblikovan na njima prijazen način (*'S pomočjo dveh zajčkov, ki sva jih izdelali s Pio, sem ji želela namigniti, da sta ta dva zajčka prijatelja, tako kot midve. En zajček je Pia, drugi Petra. Vprašala sem, kaj zajčka-prijatelja skupaj počneta, da sta vesela'* (DZ5-10)).

Pomemben del dogovora je bil tudi časovni vidik sodelovanja: dogovor o času, obsegu in kraju srečevanj. Proces dogovarjanja je vključeval sprotno načrtovanje nalog za posamezna srečanja, dogovore o zaključevanju srečanj ter kasnejše pogovore o zaključku celotnega procesa in morebitnem ohranjanju stikov.

Rejnica je sodelovanje v okviru IDPP razumela kot **vzajemen proces**. Na eni strani je izrazila pripravljenost, da družina podpre mojo učno pot, na drugi strani pa sem jaz družino lahko podprla skozi sodelovanje z otrokoma in delno razbremenitev rejnice. Vzajemnost se je kazala v obojestranskem, odprtem pogovoru o poteku sodelovanja skozi celoten proces. Že na začetku sva se dogovorili za sprotno preverjanje doživljanja sodelovanja (*'Dogovorili sva se, da se bova sproti iskreno pogovarjali, če nama kaj ne bo v redu ali pa nama kaj ne bo všeč.'* (DZ4-16)). Ob zaključku procesa sem vzajemnost razumela še širše, ne le kot izmenjavo podpore in učenja, temveč kot skupno človeško izkušnjo rasti (*'Govorim tako o družinici kot o sebi, ki se vedno znova učim, prav tako kot družina. V teh petih mesecih smo se marsikaj naučili drug od drugega. Malo smo padali, hkrati pa vedno znova poleteli. Imam zelo močen občutek, da bo družina nekega dne še višje poletela.'* (DZ25-61)).

Instrumentalna definicija problema in soustvarjanje zelenih izidov

Želeni izidi v procesu podpore in pomoči so bili raznoliki, povezani z različnimi razumevanji sodelovanja posameznih družinskih članov ter so se skozi čas spreminjali. Vsak izmed udeleženi je v proces vstopal s svojimi pričakovanji in potrebami, ki so se izrazile v začetni fazi sodelovanja. *Instrumentalne definicije problema* so tako neposredno vplivale na oblikovanje zelenih izidov v procesu podpore in pomoči.

Rejnica je kot osrednji zeleni izid izpostavila sodelovanje z otrokoma, z namenom razvijanja socialnih veščin ter širjenja varne in spodbudne socialne mreže. Med zelenimi izidi je navedla tudi občasno razbremenitev ter izrazila pripravljenost, da skozi sodelovanje podpre mojo učno pot študentke SD.

Svoje zelene izide sta izrazila tudi otroka. Njune želje so bile pretežno povezane z igro in ustvarjalnimi dejavnostmi, kot so igra, risanje, sestavljanje kock, igranje s plastelinom, igra s kozarčki, skrivalnice in branje pravljic. Skozi proces sodelovanja je deklica dodatno in jasno izrazila še en pomemben zeleni izid, in sicer željo, da bi ji odrasli več dovolili. S tem je izrazila potrebo po večji svobodi, vključenosti in večjem upoštevanju njenega glasu (*Pia želi imeti pomembnejšo vlogo v družini. Želi, da ima več besede, da se jo več vključi.* (DZ17–47)).

Tudi sama sem v proces vstopila z jasno izraženimi zelenimi izidi. Poudarila sem pomen skupnega sodelovanja, obojestranske komunikacije, sprotnega dogovarjanja ter grajenja odnosa, ki bi bil za otroka podporen in varen.

Ekozemljevid

V procesu podpore in pomoči je bil uporabljen ekozemljevid, ki je nastajal na način soustvarjanja. Kot uporabno orodje sem ga prepoznala predvsem zaradi *razpršenosti podpore*, ki jo je družina že prejemale (*Družina ima že nekaj podpore. Skrbi me razpršena pomoč in usklajevanje.* (DZ3–18)). Pomembno mi je bilo, da v okviru IDPP delujem odgovorno ter da ne soustvarjamo rešitev na področjih, kjer družina že sodeluje s socialno delavko ali drugimi podpornimi mrežami.

Doživljala sem začetno negotovost glede svoje vloge, zato sem se odločila za izvedbo ekozemljevida. Gospe sem predstavila njegov *namen* in način izvedbe, ji ponudila izbiro glede zapisovanja ter predlagala uporabo legende. Pri izvedbi sem uporabila podporno vprašanje (*'Kdo je tista oseba, ki bi jo prvo poklicala v nujni situaciji ali stiski?'* (DZ12–57)). Skozi nadaljnja vprašanja se je odprl prostor za pripovedovanje izkušenj ter refleksijo posameznih odnosov, njihove kakovosti in vloge v njenem življenju.

Rezultat izvedbe ekozemljevida se je pokazal predvsem v večji razvidnosti podpornih odnosov (*Osebi, ki bi ju prvi poklicala na pomoč na podlagi ekozemljevida, sta ... Pravi, da je izjemno zanesljiva, da se lahko vedno obrne nanjo. (DZ12–30)*). Na bolj ustvarjalen način se je, s pomočjo slikanice, izrisala tudi podporna mreža otrok (*Pia mi je povedala, komu vse želi izdelati krono vile prijateljstva. (DZ14–9)*). Podporna mreža otrok se je kazala tudi skozi spontano omenjanje pomembnih oseb na srečanjih.

Iz povratnih informacij gospe so se pokazale tudi **priložnosti za izboljšave** za nadaljnjo uporabo ekozemljevida. Ena izmed njih je bila potreba po jasnem časovnem okviru srečanja (*Danes je bilo srečanje zelo dolgo. Kar sem se naučila, je to, da morava naslednjič dogovoriti tudi čas konca srečanja ..., da mi je malenkost padel fokus, prav tako pa je bila tudi gospa že utrujena. (DZ12–61)*), druga pa pomen natančne in soustvarjene definicije legende, saj ta bistveno vpliva na razumevanje kakovosti posameznih odnosov (*Predlagala je, da bi vsako barvo v legendi najprej definirali. Na primer modra barva pomeni osebe, ki so ji na voljo 24/7 in le to definira kot močen odnos. Potem druga barva pomeni podporo njej pri otrocih, kar sem na primer jaz, potem kateri odnosi so stresni in kaj to pomeni. Na primer X kljub temu, da ji je v določenih točkah v podporo, ne bi klicala, če bi se ji nekaj zgodilo, ampak bi klicala ... (DZ12–64)*). Ekozemljevid se je tako izkazal kot procesno orodje, ki ne more biti zaključen v enem srečanju, temveč kot »živa stvar«, ki se skozi sodelovanje dopolnjuje in pogloblja.

Etika udeležnosti

V IDPP je bila etika udeležnosti dosledno udejanjana skozi prizadevanje za vključevanje vseh udeležencev ter spoštovanje njihovega glasu (*Soustvarjali smo rešitve na način, da smo si dali petko, se pobožali, se objeli. Vsak je dal kakšno idejo, zakaj imamo rokice. Na tak način smo soustvarjali nove možnosti. (DZ11–31)*).

Družinski člani so bili v proces vključeni enakovredno, ne glede na starost ali vlogo v družini (*Dogovor je bil tudi ta, da se srečava sami, z namenom, da se lahko tudi malo slišiva, kar še enkrat poudarim ob začetku srečanja, in sicer, da mi je včasih žal, ker je ne morem slišati, ker večino časa sodelujem z otroki, pa se mi zdi zelo pomembno, da jo vendarle slišim. (DZ12–2)*). To se je kazalo v zavestnem in enakomernem namenjanju pozornosti vsem prisotnim (*To sem naredila tako, da sem približno 30 sekund namenila enemu, 30 sekund drugemu. (DZ5–36)*) ter v izvirnih načinih dela, ki so omogočali udeležnost vseh (*Na namišljeno čajanko povabimo tudi teto (DZ13–40)*). Etika udeležnosti se je udejanjala tudi skozi skupno iskanje načinov, kako kljub oviram ohraniti vključenost vseh (*Sonja je rekla, da je to absolutno nemogoče, ker se otroka potem jokata in izražata veliko stisko. Ne bi želela, da se počutita, kakor da enega*

najprej izberem, nato pa drugega. V tem primeru stisko Sonje razumem, normaliziram, a hkrati iščeva načine, kako bi bilo to mogoče. (DZ17–41)). Tako je bila etika udeležенosti udejanjena že v samem procesu raziskovanja možnosti in iskanja rešitev, ne zgolj v končnem dogovoru.

Udejanjanje etike udeležенosti je od mene zahtevalo tudi **osebno vodenje** ('Pia, tu sem, slišim te. Samo še malo, da se s teto do konca pogovoriva. Pridem k tebi'. (DZ17-37)).

Osrednji način udejanjanja etike udeležенosti je bil **dialog**. Ta je vključeval ustvarjanje varnega prostora za pogovor, aktivno poslušanje ter skupno iskanje razumevanja in dogovorov. Skozi proces sem povzemala in preverjala svoje razumevanje sogovornice, kar je omogočalo zmanjševanje nesporazumov in poglobljanje medsebojnega razumevanja. Dialog je vključeval tudi izražanje lastnega mišljenja ob hkratnem preverjanju stališč oziroma mišljenj sogovornikov ('Veste, kaj sem razmišljala, pa me zanima, kako se pa vam to sliši?' (DZ3–17)). Odprt dialog sem v procesu razumela kot sodelovalni pogovor oziroma posvetovanje. Vključeval je tudi ubeseditev nestrinjanj in dilem, ki niso vodile v prekinitev sodelovanja, temveč v odprt dialog, ki je potekal kot sodelovalen, iskren in spoštljiv pogovor z namenom doseganja skupnih dogovorov ('Vseeno sem ji omenila, da se ne počutim v redu, če bi ga ignorirala. Ob tem jo vprašam: 'Kako se ti pa zdi to, kako sem jaz zdaj odreagirala? Ali se ti zdi to sprejemljivo?' (DZ15–29)). Usklajevali sva ravnanja v odnosu do otrok, z namenom, da jim odrasli ne posredujemo raznolikih ali nasprotujočih si sporočil. Dialog se ni udejanjal zgolj na besedni ravni, temveč tudi skozi nebesedno prisotnost, na primer s spodbudnimi nasmehi, obrazno mimiko in držo telesa, ki izraža naklonjenost in podobno, kar je omogočalo stik tudi v trenutkih, ko besede niso bile v ospredju.

Ključno sestavino dialoga je predstavljalo aktivno poslušanje (... uporabljala sem besede, kot so: *aha, okej, razumem* (DZ3–16)). Poslušala sem tudi s t. i. »tretjim ušesom«, kar mi je omogočilo prepoznavanje izjem in lesketajočih se trenutkov v zgodbah izzivov (*A bolj kot žalostno zgodbo sem dobila občutek, da našteva in kaže svoje moči, kaj vse ji je uspelo kljub težki situaciji* (DZ4–35)).

Povratne informacije so imele v procesu IDPP pomembno vlogo kot stalni, procesni element sodelovanja, ki je omogočal sprotно prilagajanje dela potrebam in doživljanju družinskih članov. Bili so redno in aktivno vključeni v sooblikovanje procesa, kar se je kazalo v spraševanju po njihovih željah, idejah in doživljanju sodelovanja ('Pia, mene pa zelo zanima, kaj bi ti rada počela, ko bom še kdaj prišla? Kaj želiš, da počneva skupaj?' (DZ6–29)). V več primerih so družinski člani samostojno izražali povratne informacije (*Ko Pia omeni, da ji s teto nič ne pustiva, mi je hudo. Hkrati pa mi je dala pomembno povratno sporočilo, da želi biti bolj vključena* (DZ17–29)). To sem razumela kot napredek v odnosu. Prav tako se je uporaba

povratnih informacij prenašala v družinsko življenje tudi v času moje odsotnosti (*Pravi, da se je pogovarjala s Pio o tem, zakaj tako težko gre na x. Ugotovila je, da je Pia v stiski, ker si želi, da bi bili vsi skupaj.* (DZ25–20)).

Povratne informacije so se udejanjale tudi skozi sprotno evalviranje procesa (*Na začetku srečanja sem z otrokoma preverila, kaj jima je bilo do sedaj všeč, kar smo delali skupaj* (DZ13–32)). Evalvacija ni bila ločena od samega procesa, temveč je bila vgrajena v vsakokratno delo. Pomemben vir povratnih informacij je bilo tudi vedenje družinskih članov, zlasti otrok, ki so svoje doživljanje pogosto izražali nebesedno (*Vedno, ko zaključujem s srečanjem, sta otroka zelo nemirna. Lahko predvidevam, da ju pahnem v negotov položaj. Pogosto se naše srečanje zaključi z jokom* (DZ19–25)). Povratna informacija je bila uporabljena tudi z namenom preverjanja smiselnosti sodelovanja za družinske člane, s čimer se je ohranjala njihova motivacija. Povratne informacije niso potekale zgolj enosmerno, temveč so bile vzajemne.

Posebno mesto v procesu je imel **otrokov glas**. Pri delu z otrokoma sem iskala načine komunikacije, ki so jima bili blizu, z manjšim poudarkom na besedah in večjim poudarkom na izkustvu. Otroški prispevki so bili obravnavani kot enakovredni, tudi kadar so bili izraženi skozi igro (igra vlog), gibanje (žoganje) ali domišljijo (igra letenja, ne-jezik, domišljijski pogovori) (*Jan pa je danes zelo užival, če sva se skupaj hecala. Zato sva ustvarila svoj ne-jezik, kar pomeni, da sva se pogovarjala v jeziku, ki ne obstaja.* (DZ26–19)). Skrbela sem za to, da so se otrokove ideje in predlogi dogovorov jemali resno ter da so jim bila pripisana pomen in vrednost.

Pri vključevanju otrokovega glasu je pomembno vlogo odigral t. i. »nahrbtnik idej«, ki je bil standardna oprema na vsakem srečanju in je vključeval različna ustvarjalna ter izrazna sredstva. Omogočal je izbiro in prilagajanje dejavnosti glede na otrokovo razpoloženje in interese (*Jaz sem prinesla plastelin, voščenske, album z nalepkami, odejo za vlečenje (moč rok), knjižice o čustvih, kartice (živali, čustva, kartice z ustvarjalnimi idejami za čustveno regulacijo), plastične kozarčke za grajenje stolpov in zbijanja.* (DZ13–3)). Možnost izbire je v procesu sodelovanja omogočala aktivno sodelovanje in izražanje lastnih želja (*'Žoga ni naša in morda jo bo kakšen drugi fantek pogrešal, zato jo morava vrniti na mesto, kjer sva jo našla. Lahko jo vrneš ti, če pa je ne želiš vrniti, pa bom morala to storiti jaz.' Seveda jo je vrnil in sicer na način, da jo je prej zbrcal v vse možne strani, ampak jo je vrnil.* (DZ19–22)).

Otrokov glas sem upoštevala tudi pri evalvaciji procesa, saj je ta potekala s pomočjo ustvarjalnih sredstev, na primer z igro z medvedki, ki so ponazarjali različna čustva.

Osebnno vodenje

Osebnno vodenje se je v IDPP udejanjalo skozi premišljeno razkrivanje osebnih izkušenj, transparentnost, sočutne odzive ter jasno izražanje lastnih opažanj, vrednot in meja.

V posameznih situacijah sem podelila dele osebne zgodbe oziroma izkušenj, pridobljenih skozi študij SD, pri čemer so bila ta znanja uporabljena z namenom podpore in razumevanja otrokovega doživljanja (*... otrokom je veliko ljubše, če imajo informacije, kot če jih nimajo in so v popolni nevednosti. Informacije morajo biti resnične, prilagojene njihovi starosti in temu, da razumejo. Včasih jim je težko, ampak če imajo ob sebi varno osebo, se lahko lažje spopadejo s stiskami.* (DZ12–6)). Osebnno vodenje je vključevalo tudi ubeseditev lastnih vrednot v vlogi socialne delavke, kar je prispevalo k večji jasnosti v odnosu in pričakovanjih sodelovanja.

Pomemben vidik osebnega vodenja sta bili transparentnost in jasnost, zlasti pri pojasnjevanju lastnih ravnanj in odločitev. Osebnno vodenje se je kazalo tudi v izražanju skrbi ter podajanju lastnega mnenja oziroma povratne informacije, kadar je to zahtevala situacija (*Ko teta začne pred otrokoma govoriti o x, rečem, če se strinja, da tole temo malo predstaviva, da se mi zdi pomembna, ampak ... pomignem k otrokoma. Teta pokima in razume.* (DZ17–35)). Pri tem so bili pomembni sočutni in osebni odzivi, ki so vključevali izražanje lastnih občutkov ob hkratnem postavljanju jasnih meja (*'S Sonjo vaju slišiva in vidiva, ampak bi jo rada slišala za trenutek. Pomembno mi je, kaj imata za povedati vidva, zato se takoj vrnem k vama, samo da teta pove do konca.'* (DZ9–69)).

Pomemben del osebnega vodenja so predstavljali tudi iskreni osebni odzivi iz perspektive moči, pri katerih je bil sogovornikom pripisan pomen (*'Veš, kaj sem opazila, kako te imata otroka rada. Opazim, da veliko pogledujeta k tebi. Imam občutek, da si res ena varna oseba za njiju.'* (DZ9–22); *Razložim, da sem slišala nekaj zelo pomembnega. Ponovim njene besede, sploh tiste, ko reče, da si želi, da bi vsi stopili skupaj in bili v dobrih odnosih zaradi otrok.* (DZ25–24)). Takšni odzivi so bili v določenih situacijah podprti tudi s strokovnimi znanji (*'Verjamem, da je bilo naporno, ampak tvoj namen je bil resnično lep in mislim, da je tudi njemu to zelo veliko pomenilo. Nekaj časa nazaj sem brala, da če so otroci zelo tiho in pridni kot vojaki, je to morda znak, da si ne upajo izražati svojih čustev, se te morda bojijo. Ko pa so otroci živi, si upajo pokazati vsa čustva, krike in norijo. Takrat se vidi, da se počutijo varno, si upajo preizkušati meje ali pa jih prijetni občutki čisto preplavijo, da se težje umirijo. To je zelo spodbudno.'* (DZ15–14)).

Skozi sodelovanje smo vzpostavljali osebni odnos, kar je vplivalo na to, da so bili v določenih trenutkih naši odzivi tudi bolj čustveni (*Da ne pišem samo o ponosu drugih, tudi sama sem bila*

izjemno ponosna nanjo. Ko je prikorakala na oder, sem morala močno zadrževati solze. (DZ24–24)).

V proces osebnega vodenja so bili vključeni tudi humor (*Na ves glas smo se smejali. Jaz pa sem se pohecala z njo: 'Mi prikrivaš, da si igrala tudi nogomet, ker tole ti gre odlično. Kakšna fit teta.'* (DZ19–14)) ter opravičilo (*Nisem vedela, da je bila risbica od Pijinega X. Pia je zelo huda, začne se dreti, zakaj smo to sliko premaknili. Ko izvem, da je od X, rečem: 'Ojoj, Pia, tako mi je žal. Ne bi smeli s teto kar premakniti tvoje slike. Oprosti. To ni bilo pošteno od naju. Prosim, povej mi, kam želiš, da slikico zalepim. Nujno mora ostati tu na steni, seveda. Prosim, pomagaj mi s selotejpom, pa jo skupaj dava točno tja, kamor ti želiš.'* (DZ26–30)).

Kot ključno prepoznavam tudi predajo življenjsko pomembnih sporočil otroku, zlasti glede telesne avtonomije in spoštovanja meja (*Ko sem v nekem trenutku požgečkala Jana, je rekel ne. Rekla sem: 'Ko nekomu nekaj ni všeč, to prenehamo delati. To je tvoje telo. Hvala, da si mi povedal, te bom upoštevala in tega ne bom več počela, če tega ne želiš.'* Dala sem pomen njegovemu glasu in menim, da tudi pomembno izkušnjo. (DZ13–41)).

Osebnostno vodenje ni vplivalo zgolj na moje delovanje, temveč se je odražalo tudi v osebnih odzivih sogovornikov (*Tudi sama do mene ravna iz perspektive moči in mi reče: 'Ti si meni tako všeč, ko si tako odprta za vse stvari. Za pogovore, za stvari, ki jih počnem. Želim si, da tudi potem, ko končaš prakso, ostanemo vsake toliko v stiku. Kjerkoli boš že delala, kjerkoli boš, morda pa srečaš moja dva, ju vidiš, kako jima gre. Želim si, da ju prepoznaš, da morda, ko mene več ne bo, da boš morda ti tista, ki boš preverila, kako jima gre.'* (DZ12–46)).

Perspektiva moči

Rezultati kažejo, da sta bila **validacija in sočutno odzivanje** temeljna načina udejanjanja perspektive moči. V procesu je bilo prisotno priznavanje pomena doživljanja sogovornikov ter ubesedovanje zaznanih čustev, tudi v situacijah, ko je bilo hkrati potrebno postaviti mejo (*'Pia, zdi se mi, da si žalostna. Vidim te. Uh, Jan, zdaj pa se mi zdiš res jezen. Se mi zdi, da te je to, da nisi dobil Pijine knjigice takoj v roke, res razjezilo! Zdaj knjigice ne moreš imeti, a ko Pia konča z branjem, jo dobiš ti.'* (DZ9–39)). Validacija se je nanašala tudi na nebesedne odzive in vedenja ter je vključevala normalizacijo težkih občutkov kot razumljivih odzivov na okoliščine (*'Pia, čisto v redu je, če si vzameš malo več časa in pozdraviš X takrat, ko boš ti pripravljena, ko bo tebi okej.'* (DZ25–30)).

Pomemben vidik validacije je bilo tudi spoštovanje individualnega ritma sogovornikov. V procesu sodelovanja sem zavestno dopuščala prostor in čas, ki so ga posamezni družinski člani potrebovali bodisi za umik bodisi za tišino ali počasnejše vključevanje v pogovor ali dejavnost

(... da ne bom silila vanjo, saj sem prepoznala, da danes ob sebi želi teto in malo prostora zase. Ni mi dovolila, da sedim blizu nje. Rekla sem ji: 'Če me karkoli potrebuješ, sem tukaj in me lahko kadarkoli pokličeš. Spoštujem pa tvojo željo, da me danes ne želiš blizu. Vse je v redu.' Dala sem ji prostor, ki ga je danes potrebovala. (DZ15–27)). Namesto prekinjanja vedenja, zlasti pri otrocih, sem se pogosto odločila za pristop pridružitve, s čimer sem skušala razumeti otrokovo doživljanje in pomen vedenja v danem trenutku (*Enkrat se uleže na tla v kuhinji, joče, tam se ji na tleh tudi sama pridružim in poskušam reflektirati njena čustva, jih validirati.* (DZ14–16)). Pomemben element pridruževanja je bila tudi prilagoditev telesne drže (postaviti se na njuno višino).

Sočutno odzivanje je vključevalo tudi usmerjanje sogovornikov k stiku z lastnimi občutki in željami ter podporo pri njihovem ubesedovanju (*Hkrati pa razumem, da je velikokrat jezna, ker bi Jan želel vedno točno to, kar želi ona, in ker je ona velika punca, se od nje zahteva, da popusti. Danes je zelo velikokrat popustila in mu dala igračo. Sem se pa odločila, da tega početja ne bom vedno pohvalila, ampak bom skupaj z njo poskusila, da se tudi malo postavi zase in se enkrat igra z nečim, s čimer se res želi. Ko ponovno da igračo Janu, ima res žalosten izraz na obrazu. Z njo preverim, kaj to pomeni. A je tiho. Odločim se, da se postavim zanjo: 'Pia, občutek imam, da se res želiš igrati s to igračo in si jo dala Janu samo zato, da se ne jezi. Kaj pa ti? Kaj si pa ti želiš?' (DZ17–25)).*

Pomemben vidik validacije je bila tudi zmožnost vzdržati s težkimi občutki sogovornikov. Postopno se je odpiralo razumevanje posameznikov onkraj njihovih formalnih ali družinskih vlog. Gospa ni bila videna zgolj kot rejnica, temveč kot človek z lastno življenjsko zgodovino, čustvi, znanjem ter notranjimi in zunanjimi viri, kar je pomembno prispevalo k udejanjanju perspektive moči. Takšen način dela se je odražal tudi v odzivih sogovornikov. Pri otrocih so se odzivi kazali predvsem v večji regulaciji (*Menim, da so bili danes njegovi odzivi drugačni, manj je bilo kričanja, metanja, neupoštevanja najinih besed, večkrat mi je uspelo, da je prišel k meni in me dejansko gledal v oči med pogovorom, ko sem mu kaj poskušala sporočiti.* (DZ9–62)) in več stika (*Pia: 'Petra, a bi se malo igrala?' (DZ25–31))* ter v podelitvi čustveno obarvane izkušnje odnosa (*Pia se usede zraven mene in spregovori: 'Veš, X imam rada. Ampak on/ona mene nikoli ne poboža ali pa objame. Jana pa.'* (DZ26–27)).

Rezultati kažejo, da je ***bilo pridruževanje otrokovemu svetu*** eden pomembnejših načinov udejanjanja perspektive moči. Osrednje mesto je imela igra, ki je omogočila stik, sodelovanje in tudi usmerjanje vedenja na načine, ki so otroku blizu (*'Tukaj se bom usedla in počakala nate. Ko boš pripravljen, pridi, da se oblečeva.'* *Nekako mi ne rata. Nato pa me reši knjigica na mizi, kjer opazim prašička v rumeni majici, v enaki barvi kot Janova. Z zanimanjem vzamem knjigo*

v roke in zakričim: 'A me hecaš. Jan, poglej to. Ta pujsek ima čisto isto majčko kot ti. Poglej, vsi imajo majčke, ampak ta je čisto ista kot tvoja. Čeprav nisem čisto prepričana. A jo oblečeva in vprašava teto in Pio, če je ista?' Uspelo nama je. (DZ9–67)). V podporo so nam bili: slon kot povezovalna nit skozi srečanje, oponašanje živalic, ne-jezik, monolog z zrakom, vile in vilinci prijateljstva, adrenalinska druženja (letenje, plezanje, skoki v zrak, vrtenje, norenje in dvigovanje, plezanje po vrvi) ter igra s kozarčki, pogovor z medvedkom iz perspektive moči (*Ker me Pia ni želela blizu, sem se o njej pogovarjala z medvedkom iz perspektive moči. S tem je nisem neposredno izpostavila, hkrati pa sem zagotovila, da se ne bi počutila spregledano in da bi morda o sebi dobila kakšno lepo sporočilo.* (DZ15–11)) ter dogovor o prijateljskih ('Danes sem s seboj pripeljala moje prijateljčke (figurice). Se pa moji prijateljski zelo bojijo in morajo najprej človeku zaupati, da se mu pokažejo. Ko gredo moji prijateljski z mano na sprehod, so vedno blizu mene, ker vedo, da jih bom čuvala, da ne bom zatekla na cesto, vedo, da sem vedno blizu njih. Prijateljski so rekli, da se vam bodo pokazali, če se bodo počutili varno, to pomeni, da bomo hodili drug ob drugem in bili zelo pozorni, da ne zatečemo daleč stran ali pa celo na cesto, kjer je lahko nevarno, sploh če so v bližini avtomobili. Kaj pravite, bi želeli spoznati moje prijateljčke, tako kot oni želijo spoznati vas?' (DZ25–3)).

Pomemben del udejanjanja perspektive moči je bil **premik pogleda onkraj vedenja in izrečenih besed** (*Opazila sem zavihano ustnico, ko je o tem govorila, grdo je gledala in zmajevala z glavo. Prepoznala sem odpor.* (DZ13–9)). Namesto osredotočanja na vedenje kot problem sem skušala vedenje razumeti kot nosilca pomena in sporočila (*Vedno narekuje navodila: 'Jaz bom delila.' V tistem trenutku je ona videna in slišana, prevzame kontrolo nad situacijo.* (DZ11–36)), kar je omogočalo odmik od patoloških razlag ter usmeritev k razumevanju moči, potreb in stisk sogovornikov. Tako sem se lahko odzivala bolj usklajeno z doživljanjem sogovornikov in ne zgolj na zunanjo manifestacijo vedenja. Vedenja pri otrocih sem razumela kot poskus komunikacije, s katerim je otrok izražal notranjo stisko, potrebo po bližini ali potrebo po tem, da je viden in slišan. Pogosto so se pojavila nepredvidljiva vedenja otrok ob zaključevanju posameznih srečanj, kar je predstavljalo pomembno sporočilo za nadaljnje delo in ravnanje z zaključki.

V tem kontekstu se je pokazala tudi prisotnost obrambnih mehanizmov pri odraslih, zlasti v obliki opravičevanja otrokovega vedenja. Opravičevanje sem razumela kot izhajajoče iz strahu pred obsojanjem ter iz izkušenj pomanjkanja potrditve (*Povem, da sem za nazaj malo razmišljala in ugotovila, da sem včasih spregledala Sonjo, da nisem podala veliko pohval oziroma sem manj delovala iz perspektive moči. Kaj če je bilo to opravičevanje? Razmišljali sva, da vsakič, ko opaziva nekaj zelo pozitivnega, dava kakšno pohvalo več.* (DZ15–6)). Pogled

onkraj vedenja je bil usmerjen tudi k širši družinski mreži. Pomembno je bilo prepoznavati trud in prizadevanja širše družinske mreže (*Ne glede na vse menim, da je bilo zelo pomembno, da je bila X potrpežljiva. Ni je silila v objem, dala ji je prostor. Ni obupala in ji vedno znova podajala pohvale. Spoštovala je njeno distanco in ji hkrati dala vedeti, da jo ima rada.* (DZ24–15)).

Prepoznavala sem **dobro namero za navidezno neprimernim vedenjem**. Kljub temu da so se nekateri družinski člani soočali s številnimi kompleksnimi situacijami, so se trudili obiskovati otroka ter do njiju izražali ljubezen in skrb. Določene situacije, ki so na prvi pogled delovale nekonstruktivno v procesu sodelovanja, nisem razumela zgolj na tej ravni, temveč sem se pri njih poglobila tudi v ozadje. Ob določenih vedenjih otrok, ki jih s teto nisva dopuščali, sem postavila mejo, hkrati pa priznala pozitiven namen, kadar sem ga prepoznala (*Pia je zelo grdo vrgla drugo knjigo Janu v obraz, ker je hotel vzeti njeno. Na glas je jokal in sem prišla k njima. Rekla sem: 'Pia, nikoli ne smemo tako vreči knjige v obraz nekomu, ker ga lahko poškodujemo. Vidim, da je Jana zelo zbolelo. Jan, si v redu? Ampak kako lepa ideja, da si se spomnila bratcu prinesiti drugo knjigo! Ni ti bilo vseeno, da bi on ostal brez knjige. Res lepo od tebe.'* (DZ9–46)). S tem sem po lastni presoji krepila otrokovo samopodobo ter spodbujala bolj funkcionalne in primerne odzive v prihodnosti.

Perspektiva moči se je udejanjala tudi skozi t. i. **skriti glas moči**, ki se je izražal v drobnih, a pomenljivih odzivih: v iskrenem zanimanju in navdušenju (*Sonja in Pia mi s ponosom pokažeta risbe in izdelke, ki sta jih narisali v zadnjem tednu, ko je bila Pia bolna. Pogledam čisto vsako izmed njih in sprašujem, hvalim.* (DZ13–17)), vračanju k pomembnim temam (... *ko sem omenila, da se spomnim, kako je nazadnje pripravila čajanko, skupaj z živalicami in za nas, ampak ni bilo časa, da bi se pri njej podružili.* (DZ13–14)) ter poudarjanju pozitivnega v prisotnosti drugih (*Pia, zadnjič, ko smo te gledali na Y. Tvoj X je bil tako ponosen. Ti bi ga mogla videti, kako je ploskal. Meni se zdi, da je najglasneje ploskal v celi dvorani.* (DZ25–38)). Ob skitem glasu moči so se sogovorniki pogosto nasmejali, kar kaže na to, da so bili prepoznani in nagovorjeni na podporen način. Pomen takšnega nagovora se je kazal tudi v nadaljnji pripravljenosti za sodelovanje (*Izriše se ji nasmeh na obraz: 'Ooo, jo bom spet pripravila. A jo?'* (DZ13–15)).

Ob koncu srečevanj sem občasno izvedla povzetek srečanja skozi perspektivo moči. Namesto osredotočanja na izzive sem ob zaključkih srečanj povzemala opažene moči, napredke in pozitivne trenutke (*Res lep dan sem preživela z vami! Bi vam pa vsem skupaj rada nekaj povedala, najprej o Pii, potem o Janu in nato o Sonji. Danes mi je bilo tako všeč, ko je Pia ...* (DZ25–14)).

V procesu sodelovanja so se jasno izrisovali **viri moči** pri posameznih družinskih članih. Ti so se kazali v interesih, znanjih in dejavnostih, v življenjskih izkušnjah, načinih soočanja ter skrbi zase. Pri otrocih so se viri moči izražali predvsem skozi ustvarjalnost, gibanje, igro in senzorično izražanje. Pri gospe se je kot pomemben vir moči izkazalo učenje in izobraževanje ter moč, pridobljena skozi življenjske preizkušnje, ki so prispevale k sposobnosti soočanja z zahtevnimi situacijami (*Prepoznavam, da se je iz svoje življenjske situacije veliko naučila in se še zdaj uči. Ni ostala ujeta v njej, ampak vedno znova dela majhne korake naprej.* (DZ4–47)).

Pomemben del procesa je bilo **prepoznavanje in opazovanje izjem** ter zavestno **pridruževanje zgodbi upanja**. Izjeme sem prepoznavala tako na ravni posameznih družinskih članov kot tudi v širši družinski mreži. Namesto osredotočanja zgolj na izzive sem bila pozorna na trenutke, vedenja in odnose, ki so odstopali od problemske zgodbe ter so ponujali drugačen, bolj spodbuden vpogled v delovanje družine. Kazali so na skrb, ljubezen do otrok in trud za grajenje varnejših odnosov (*X, mislim, da vama je uspelo. Mislim, da se ima super z vami. Če vam je okej, bi se jaz zdaj umaknila, da vama dam priložnost, da sta še malo skupaj. Če boste prepoznali, da bi želeli, da se vrnem, me pa kar pokličite. Vam je tako okej?* (DZ25–43)). Opazovala sem tudi izjeme v odnosu med družino in širšo družinsko mrežo, pri čemer se je Sonja vse bolj trudila vključevati preostale družinske člane (*Na koncu, ko končamo, nas Sonja povabi na sok. X že želi oditi, a jo Sonja ustavi: 'X, pridi tudi ti. Pridi z nami na sok.'* (DZ24–14)).

Prepoznavanje izjem je bilo tesno povezano s krepitvijo upanja. Z ubesedovanjem pozitivnih izkušenj, napredkov in že prisotnih moči se je postopno oblikovala zgodba upanja, ki je družinskim članom omogočala drugačen pogled na njihove zmožnosti in prihodnje možnosti. Pri tem ni šlo za vsiljevanje optimizma, temveč za pridruževanje sogovornikom v njihovem lastnem upanju (*To je res, res lepa novica. Tako sem vesela.* Sonja reče: *'Res je lepa novica. Jaz še kar upam. Vedno, ko se kaj takega zgodi, držim pesti in upam.'* Rečem: *'Tokrat bom s tabo držala pesti in upala s tabo.'* (DZ23–4)).

Prepoznavala sem **napredke** ter jih z družino **zavestno proslavljala**. Pozornost je bila usmerjena v majhne, a pomenljive premike v vedenju, odnosih in čustvenem izražanju, ki so pogosto predstavljali pomembne dosežke za posamezne družinske člane. Pomemben korak je bil prenos samostojno izražene povratne informacije v družinsko življenje ob moji odsotnosti. Napredki so se kazali na različnih ravneh, na primer v zmožnosti daljšega skupnega ustvarjanja z otrokoma brez konflikta ter v vedenju v javnem prostoru, kjer je otrok dlje časa sledil dogovorom. Pomembni premiki so bili zaznani tudi na čustveni ravni, ko so družinski člani začeli deliti skrbi in občutke ter jih vse pogosteje ubesedovati (*Pia: 'Ja, huda sem.'* (DZ23–

15)). Napredki so se odražali tudi v odnosih tako znotraj družine kot v širšem družinskem sistemu, ter v večji vključenosti posameznih članov (*Povabljeni so vsi njegovi sorodniki, prav tako Pijini. Dobi se celotna družina, za kar je poskrbela teta.* (DZ26–4)). Prepoznavala sem tudi lastne napredke (*Kar se tiče današnjega dne, sem izjemno ponosna nase. Končno sem bila celotno srečanje v stiku s seboj, bila sem samozavestna in mirna.* (DZ25–58)).

Proslavljanje majhnih dosežkov je potekalo skozi simbolna in konkretna dejanja, kot so petke, ploskanje, skupni odhodi na tortico in podelitev krone za osebni dosežek. Takšni načini so omogočili, da so bili majhni premiki prepoznani, ovrednoteni in doživeti kot pomembni, kar se je odražalo tudi v pozitivnih odzivih sogovornikov, na primer v občutku ponosa, ki se je kazal v otrokovem večkratnem, nasmejanem omenjanju dosežka.

Pohvale so imele v procesu pomembno vlogo in so bile uporabljene zavestno in premišljeno (*Sem danes podala veliko pohval Sonji, ko sem prepoznala neko vedenje kot negujoče, skrbno* (DZ15–13)), z namenom potrditve truda, prizadevanj in dosežkov sogovornikov (*'A ti vidiš tako kot jaz, da si čisto vse pravilno odgovorila? Bravo, Pia, res si odlična.'* (DZ17–20)) ter spodbujanja nadaljnjega sodelovanja, pri čemer sem izražala vero v sogovornike in njihove sposobnosti (*'Verjamem, da ti lahko uspe. Je pa res težko. Če si za, poskusi še enkrat, če pa rabiš pomoč, sem tu. Ampak res mislim, da ti bo šlo.'* (DZ13–21)). Pohvale sem uporabljala tudi kot način usmerjanja in spodbujanja vedenja (*Podam ji pohvalo tudi o prejšnjem srečanju, da ji moram povedati, kako pomemben korak je naredila nazadnje, da je tudi X povabila na sok.* (DZ25–25)).

Pri delu z otrokoma so bile pohvale pogosto oblikovane na igrive, otroku blizu načine (*'To so posebne vile, ki dajejo pohvale in govorijo, kaj je ljudem všeč drug na drugem.'* (DZ14–3)). Nisem bila zgolj jaz tista, ki sem podajala pohvale, temveč sem jih vzajemno tudi prejemale od drugih družinskih članov.

Moč pohval sem prepoznavala kot krepitev občutka vrednosti sogovornikov, pri čemer so si včasih dovolili biti tudi ranljivi. To so bili trenutki, v katerih so se lahko zgodili pomembni premiki in spremembe (*Ko se ljudje čutijo vredni, da delajo dobro, da slišijo pohvalo o sebi, so veliko več pripravljeni podeliti s teboj, ker čutijo svojo vrednost. Dovolijo si biti tudi ranljivi in to so trenutki, kjer se zgodijo spremembe* (DZ15–34)).

Ravnanje s sedanjostjo

Ravnanje s sedanjostjo je predstavljalo priložnost za povezovanje skozi **prisotnost tukaj in zdaj**. Kot posebej pomembni so se izkazali osebni odzivi, ki so predstavljali trenutke srečanja (*'Želela bi povedati samo to, da prepoznam tvoj trud, Sonja. Jaz jo včasih pokličem kar »super teta«.*

Ko bi vi videli, kako lepo se razume z otrokoma, kako lepo skrbi za njiju. Ne samo, da vidim, kako se ona vede do njiju in kaj vse jima omogoča ter se zanju izobražuje, tudi ko vidim otroka, se vedno ob stiski obrneta nanjo in jo iščeta. Pa se potem malo pocrkljajo in tako ... Veliko je ljubezni. Zato ne bi želela, da bi Sonjin trud kadarkoli ostal spregledan.' (DZ21–6)). Pozitivni trenutki srečanja med odraslimi so imeli opazen vpliv tudi na otroke, ki so se nanje odzivali skozi zrcaljenje obrazne mimike in čustvenih izrazov (*Opazovala sem obraz Jana, ko sva se s Sonjo kdaj srečali in se smejala. Jan se je vedno tako na široko smejal in naju opazoval, kot bi zrcalil najina izraza na obrazu.* (DZ5–24)). Pri otroku je ravnanje s sedanjostjo pogosto pomenilo pridruževanje njegovemu magičnemu svetu. Odzivi sogovornikov ob trenutkih srečanja so bili pogosto čustveno obarvani.

Ravnanje s sedanjostjo ni izključevalo razumevanja preteklosti. Nasprotno, **razumevanje preteklih izkušenj** je omogočalo boljše razumevanje vedenja in situacij v sedanjosti, kar je prispevalo k bolj sočutnemu in smiselnemu odzivanju.

Znanja za ravnanje

Skozi celotno sodelovanje z družino sem SD razumela kot hkrati strukturirano in nestrukturirano, pri čemer sem sledila **postmodernim konceptom SD**. Ključno je bilo soustvarjanje izidov z družino, izvirno in v odnosu, pri čemer so me v procesu podpirala različna strokovna znanja.

Pomembno izhodišče je predstavljal **pristop, utemeljen na razumevanju travme**, pri čemer so bila ključna **znanja o travmi in njenem vplivu**. Zavedala sem se vpliva obremenjujočih izkušenj na možgane, vedenje in telo ter pomena razumevanja preteklih izkušenj za odzivanje v sedanjosti. Hkrati sem izhajala iz prepričanja, da otroci lahko okrevajo po travmatičnih izkušnjah, kar sem delila tudi z gospo Sonjo (*Predstavila sem ji del knjige Bessla van der Kolka, da otroci s travmatičnimi izkušnjami lahko okrevajo in živijo kakovostno življenje, zlasti če imajo vsaj eno osebo, ob kateri se počutijo varno, in da kot takšno definitivno vidim njo.* (DZ4–53)). S tem sem se že delno dotaknila tudi **znanja o navezanosti**.

Pri razumevanju vedenja otrok mi je bila v pomoč teorija navezanosti, zlasti pri prepoznavanju hkratne potrebe po bližini in umiku. To znanje sem pogosto delila skozi osebno vodenje in perspektivo moči (*... da sta otroka čisto preveč navezana nanjo. Jaz ji rečem: 'Sonja, ampak jaz imam pa občutek, kot sem tudi v svoji praksi spoznala, da otrok ne more biti preveč navezan. Hvala bogu, da sta navezana nate. Ko se bosta skozi življenje srečevala s težkimi situacijami, se bosta vedno znova lahko vračala k temu varnemu odnosu oziroma občutku varnosti. Zdi se mi izjemno lepo, da te imata otroka tako zelo rada.'* (DZ12–45)).

V procesu sem udeleževala tudi znanje o **dveh vrstah pogovora**: pogovoru, usmerjenem k soustvarjanju rešitev, ter pogovoru, katerega namen je bil predvsem ohranjanje odnosa in zdržanje s čustvi, brez nujnega iskanja takojšnjih izidov.

V okviru IDPP sem uporabila tudi nekatere elemente **k rešitvi usmerjene kratke družinske terapije**, predvsem vprašanje izjeme (*»Se je kaj spremenilo? Bi lahko rekla, da je današnji dan izjema?«* (DZ7–24)) in odnosno vprašanje (*Kaj misliš, kako se bo X odzvala, ko bo videl, da si mu izdelala krono? Rekla je: 'Ne vem. Smejal se bo, vesel bo.'* (DZ14–10)). V določenih primerih sem vprašanje izjeme oblikovala na način, ki je hkrati priznaval težo izkušenj in poudarjal prepoznane moči (*Po večurnem pripovedovanju o svojem življenju sem se zavedala, da je gospa prestala številne zahtevne preizkušnje. Ko jo danes pogledam, prepoznavam, kakšno moč nosi v sebi, da je tam, kjer je. Vprašam jo: 'Kako si ti vse to zmogla?' Menim, da ji je to vprašanje sporočilo, da sem jo slišala, da jo cenim in da v njej prepoznavam veliko moči.* (DZ12–39)).

Podprla so me tudi **znanja iz narativnih praks podpore in pomoči**, pri eksternalizaciji stiske (*Predstavim ji knjigico konjička Rožleta, ki je žalosten. Bila je navdušena nad njo. Govorila je o konjičku, ki je žalosten, in o tem, kaj naredi, da se počuti bolje. Zapre oči, pogleda temen oblak, ki ga ima v telesu, globoko vdihne, malo zadrži, nato pa zelo močno odpihne temen oblak iz svojega telesa.* (DZ9–65)).

Poleg lastnih znanj sem bila pozorna tudi na **znanja družinskih članov**. Rejnica je izražala dobro razumevanje otrokovega razvoja, pomena raziskovanja sveta ter vpliva zgodnjih izkušenj in travme. Ta znanja sem prepoznavala, potrjevala ter jih vključevala v soustvarjanje procesa podpore in pomoči.

Lastna refleksija procesa sodelovanja

Refleksija procesa sodelovanja je bila stalno prisoten in pomemben del mojega dela. Skozi proces sem se večkrat ustavljala ob lastnem ravnanju, prepoznavala napake, nejasnosti in možne alternative odzivanja, kar mi je omogočalo sprotno učenje in prilagajanje dela. Refleksija ni bila usmerjena zgolj v prepoznavanje pomanjkljivosti, temveč tudi v zaznavanje učinkovitih ravnanj in dobrih praks, kar je prispevalo k večji strokovni samozavesti.

Pomemben del refleksije je predstavljal tudi premislek o lastnih skrbih, dvomih ter notranjih procesih. Ob tem sem bila pozorna na svoje telesno in čustveno stanje ter na potrebo po pomiritvi živčnega sistema pred odzivanjem, saj sem prepoznala, da to pomembno vpliva na kakovostno in empatično odzivanje.

Ob zaključku se je refleksija usmerila v razmislek o strokovni rasti ter pomenu celotnega sodelovanja kot učnega procesa (*Tudi zase sem marsikaj dobila. Predvsem to, da sodelovalni proces ne pomeni, da samo kimaš, ampak da imaš tudi svoje mnenje, ki ga lahko ubesediš in je to potem stvar spoštljivega dialoga. Najprej pa odnos! Oh, res sem jih vzljubila!* (DZ26–36)). Hkrati sem se zavedala, da zaznane spremembe niso rezultat zgolj mojega delovanja, temveč skupnega soustvarjanja, obstoječih moči družine ter širših življenjskih okoliščin.

Zaključevanje

Zaključevanje je imelo pomembno mesto v procesu, saj je pri otrocih pogosto sprožalo stiske, zato mu je bilo treba nameniti poseben poudarek. Pri ***zaključevanju posameznih srečanj*** sem postopno uvajala jasna in vnaprej dogovorjena sporočila o tem, kdaj in kako se bo srečanje zaključilo, ter otrokom omogočila določen vpliv na zaključek (*Danes sem srečanje po pozdravu začela s tem, da sem Pii opisala dogajanje do mojega odhoda. Pri tem naredi žalostni obraz in me prosi, če jo bom potem lahko pospremila do stanovanja. Želi tudi, da z njo pojem 3 jagode. S Pio se dogovoriva, da jih lahko pospremim do stanovanja. Opišem, da bomo šli k njim, da bom pojedla 3 jagode in nato odšla. Povem ji, da bom precej hitro šla.* (DZ24–31)). Takšen način je omogočal več predvidljivosti, kar se je odražalo tudi v bolj mirnih odzivih otrok ob zaključkih srečanj.

Zaključevanje celotnega procesa sem načrtovala premišljeno in skladno z etiko udeležенosti (*Izrazim tudi to, da se bo praksa konec aprila končala. Povprašam jo, kako je to za njo in kako naprej. Izrazim tudi skrb, kako bo to otrokoma* (DZ22–29)). Poseben poudarek je bil namenjen podajanju jasnih in resničnih informacij brez praznih obljub glede nadaljnjih stikov (*Izpostavi, da si želi, da ohranimo stik, vendar ji vseeno iskreno povem, da v takšni meri, kot smo se srečevali sedaj, ne bo mogoče.* (DZ22–30)). Otroka sem na zaključek pripravljala postopno in na njuni starosti prilagojen način s pomočjo opisa »super moči«.

Pomemben del zaključevanja so predstavljala personalizirana pisma z osebnimi sporočili za vsakega posebej, zapisanimi skozi perspektivo moči, ter skupni zemljevid sodelovanja, ki je predstavljal zgodbo naše prakse skozi raznolike perspektive (*V izdelavi je tudi plakat, kjer sem ponovno izdelala zelo realne, ilustrirane slike nas, od začetka druženja in do konca, skozi moje oči. Nato bosta imela otroka in teta priložnost, da kot končno evalvacijo kaj narišejo, zapišejo, izrečejo ob plakatu. To bo en lep skupni spomin in zgodba naše prakse.* (DZ25–56)) ter omogočil refleksijo oziroma zaključno evalvacijo. Zaključek je bil dodatno zaznamovan s praznovanjem skupnega druženja. Zaključevanje je pri vseh udeležениh sprožalo tako prijetne kot tudi neprijetne občutke.

4.1.2. Proces sodelovanja na prvi in drugi ravni socialnega dela

Prva raven

Na prvi ravni smo skupaj z družino naslavljali konkretne delovne teme ter ob njih soustvarjali želene izide, na primer razbremenitev Sonje, druženje in sodelovanje z otrokoma, igrati se (letenje, kozarčki, norenje), učenje metod dihanja in ravnanja z jezo (*Pokažem ji, kako jaz dam ven jezo, namesto da vržem kaj po tleh. Kažem ji, kako ježno stiskam blazino.* (DZ14–17)), primerno vedenje otroka na dogodku in v javnem prostorih, izmenjava in refleksija metod, ki jih Sonja uporablja pri vzgoji otrok, raziskovanje podpornih oseb v primeru nepredvidljive situacije, priprava na pogovor z deklico o občutljivih temah, pogovor o sodnem procesu in skrbih v povezavi z njim ...

V procesu sodelovanja na prvi ravni je bilo v ospredju pridobivanje novih izkušenj o sebi, pri čemer je bil poudarek na **procesu** soustvarjanja, ne toliko na vsebini ali končnih rešitvah. Poudarek je bil na izkustvenem procesu, skozi katerega so družinski člani postopno pridobivali nove uvide o sebi, svojih zmožnostih ter lastnem vplivu.

Velik pomen je imela izkušnja aktivne participacije družinskih članov, torej biti slišan, imeti izbiro in vpliv na potek sodelovanja (*Upoštevala sem, da jo vedno znova vključujem, jo včasih vprašam za mnenje, na primer po kateri strani ceste naj se odpravimo na igrišče (takrat je zelo ponosna, da nas lahko vodi, ker pozna pot)* (DZ25–9)). Deklica je skozi proces večkrat obupala, ko ji nekaj ni šlo, vendar je skozi pozitivne izkušnje tudi sama vse bolj verjela vase, kar se je kazalo v njenem vztrajanju tudi takrat, ko je bilo težko, ter v ubeseditvi lastnih občutkov (*Pia danes z mano spregovori, medtem ko joče, da ji nič s teto ne pustiva.* (DZ17–10)).

Pomembno vlogo je imelo vodenje pogovora z vprašanji, ki so odpirala priložnosti za razmislek in soustvarjanje rešitev. Te niso bile ponujene od zunaj, temveč so se oblikovale znotraj odnosa in dialoga, ob predpostavki, da sogovorniki že razpolagajo z lastnimi odgovori (*Vprašala me je, kaj naj napiše. Ne želim sugerirati, a hkrati jo želim podpreti, rečem: 'Kaj pa si ti razmišljala, da bi napisala?'* (DZ17–32)).

Druga raven

V procesu sodelovanja sem v večji meri delovala na drugi ravni, kjer je bil poudarek na odnosu. V nadaljevanju so predstavljene nekatere prepoznane **delovne teme na drugi ravni**: oblikovanje pristopa do otrok, prizadevanje za iskreno, spoštljivo in sočutno komunikacijo, podajanje in sprejemanje pohval, podajanje in sprejemanje povratnih informacij, podpora otrokoma pri čustveni regulaciji, prepoznavanje potreb za vedenjem, sklepanje dogovorov, pravila, postavljanje meja, vplivi preteklih generacij, odnosne skrbi znotraj širše družinske mreže ...

Sodelovanje na drugi ravni se ni udejanjalo zgolj skozi pogovor, temveč tudi skozi lastno ravnanje in vedenje, torej skozi **zgled v odnosu**. Zavestno sem skušala delovati tako, kot bi si želela, da družinski člani ravnajo drug do drugega, s čimer je odnos med nami sam postal učni prostor. Zgled ni bil razumljen kot poučevanje ali usmerjanje z besedami, temveč kot konkretno ravnanje v odnosu. Poseben poudarek je bil na zglednem udejanjanju konstruktivne komunikacije, spoštljivega vedenja ter medsebojnega spoštovanja. Zgled v odnosu se je kazal tudi v načinu izražanja lastnih potreb in želja ter v postavljanju meja na spoštljiv in jasen način. Namesto razlaganja, kako naj ravnajo, sem skušala omogočiti, da družinski člani skozi izkušnjo doživijo drugačne, morda bolj podpirne načine odzivanja. Zgled je tako deloval kot priložnost za nove izkušnje in alternativne odzive na vedenje otrok, pri čemer sprememba ni bila vsiljena, temveč omogočena skozi odnos. Sogovornikom sem skušala dati priložnost doživeti spremembo (... *da se z mojim odzivom dogajajo neke spremembe. In to se mi zdi morda celo bolj močno kot besede.* (DZ9–81)).

Ravnanje skozi zgled se je odražalo tudi v odzivih sogovornikov. Pojavljalo se je več medsebojnega priznavanja, pohval (*Tudi od Pie si ob koncu srečanja zaslužim pohvalo.* (DZ9–53)) in zahval, odrasli pa so pogosteje postavljali meje na miren in razlagalen način ter hkrati ohranjali čustveno bližino z otrokom (*Skozi srečanje sem zaznavala, da se je večkrat otrokoma zahvalila in se odzvala na zelo nežen način, podoben mojemu.* (DZ9–60)).

Otroci so zgled sočutnega odzivanja ponotranjili in ga sami uporabili v odnosu, na primer skozi tolaženje in telesno bližino (*Ko sem enkrat naredila žalosten obraz, je Pia naredila enako, kot sem jaz delala današnje srečanje vedno znova. Prišla je do mene in me objela ter želela tolažiti.* (DZ14–13)). Prav tako so se elementi refleksivnega nagovarjanja čustev začeli pojavljati tudi pri teti (*Teta reče Pii: 'Kaj pa zdajle te solze govorijo?'* (DZ17–46)). Pomemben vidik zgleda v odnosu je bila tudi vzajemnost. V procesu sem tudi sama prevzemala in krepila tista vedenja družinskih članov, ki so se že izkazala kot učinkovita in podpirna, s čimer sem priznala njihove obstoječe kompetence in znanja. Zgled torej ni bil enosmeren.

Delovanje na drugi ravni je pomembno prispevalo k večji **razvidnosti in ozaveščenosti** družinskih članov glede lastnih ravnanj, odnosov in notranjih procesov. Na tej podlagi so lahko krepili medosebne odnose, na primer skozi izražanje povratnih informacij ter poglobljanje razumevanja odnosov in z njimi povezanih občutkov, kar se je odražalo tudi v nadaljnjih odzivih.

Pomen odnosa na obeh ravneh in njuna povezava

Pridobivanja novih izkušenj o sebi ni bilo mogoče razumeti zunaj *odnosa*, ki se je vzpostavljalo med nami na prvi in drugi ravni. Odnos je predstavljal ključno izhodišče sodelovanja, saj ni vplival zgolj na potek posameznih srečanj, temveč tudi na to, kako so družinski člani po končanem sodelovanju videli sebe ter kako so se spreminjale njihove medsebojne interakcije. Za poglobljeno razumevanje procesa sodelovanja rezultati kažejo, da sta bili *prva in druga raven med seboj tesno prepleteni*. V večini primerov je bil potreben premik na drugi, odnosni ravni, da je bilo sploh mogoče soustvarjati rešitve na prvi ravni.

To povezavo ponazarja primer premika v komunikaciji s Pio. Do tedaj je čustva večinoma izražala skozi vedenje, jaz pa sem jih poskušala prepoznavati, validirati in ubesediti. Tokrat pa se je izrazila jasno in neposredno ter povedala, da ji s teto nič ne pusti. Ta premik v komunikaciji na drugi ravni je omogočil prehod na prvo raven, kjer smo lahko soustvarjali konkretne načine večjega vključevanja. Pia je bila v proces vključena skozi majhne, a zanj pomembne izbire in dejanja, kot so podajanje samolepilnega traku, izbira igre ali sodelovanje pri dejavnostih. Ključno je bilo, da je doživela vključenost. Posledično je postala bolj igriva in sodelujoča, z manj izbruhi jeze ter z več izraženega veselja.

4.1.3. Doživljanje sodelovanja z družino na domu

Izzivi sodelovanja z družino na domu

Sodelovanje z družino na domu je spremljal niz specifičnih izzivov. Že pred vstopom v dom so bili prisotni občutki *negotovosti*, pritiska in nevednosti, povezani s strahom pred neznanim ter vprašanji, kako bom sprejeta in kaj me v prostoru družine čaka. Pojavile so se tudi *dileme* glede razbremenjevanja rejnice, zlasti v kontekstu njene izrazite gostoljubnosti.

Poseben izziv je predstavljal t. i. »*domači kaos*«³, kjer je bilo hkrati prisotnih več dražljajev, potreb in situacij. V pestrem dogajanju je bilo zahtevno zaznati in slišati vse družinske člane (*Včasih je bil kar izziv, ko sem se pogovarjala z enim, pa mi je drugi hotel nekaj sporočiti in še tretji*. (DZ6–28)) ter se odzivati na več situacij hkrati. Zaradi intenzivnosti dogajanja so se v posameznih trenutkih pojavljali občutki hitenja in zmanjšanega stika s seboj, zlasti kadar sem pozabila na pomiritev lastnega živčnega sistema pred odzivanjem. Pojavili so se tudi pomisleki glede vdora v zasebnost družine. Manjši izziv so predstavljali *nenapovedani obiski* tretjih oseb, ki so sprožili telesne in čustvene odzive ob nepričakovanem ter zahtevali hitro prilagoditev situaciji.

³ Izraz »domači kaos« v besedilu ni mišljen kot žaljiv, temveč kot opis slikovitega in dinamičnega dogajanja, za katerega je značilna hkratna prisotnost več dražljajev in oseb.

Zaradi vzpostavljene bližine in osebnega odnosa je bilo **zaključevanje sodelovanja čustveno intenzivnejše**. Vse to pa je hkrati ponujalo tudi priložnost za poglobljeno sodelovanje.

Izzivi sodelovanja z družino na domu kljub svoji zahtevnosti niso bili nepremostljivi, temveč obvladljivi zaradi vzpostavljenih **podpornih okvirov**. Pomemben podporni okvir je predstavljala postopno rastoča strokovna samozavest, ki se je krepila skozi študij, prakso in ohranjanje strokovne identitete. Ključno vlogo so imela socialno-delovna znanja za ravnanje ter gradnja strokovne avtoritete, ki ni temeljila na moči ali nadzoru, temveč na sodobnih konceptih SD (*Še vedno sem ob tem spoštljiva, pripravljena na dogovore, soustvarjam in upoštevam perspektivo ljudi, ne predpostavljam, ampak vseeno ostanem zvesta sami sebi z zavedanjem, da lahko s svojim znanjem in še bolj odnosom vsaj nekaj prinesem družini.* (DZ9–5)). Ključno vlogo je imelo tudi zavestno prihajanje v stik s seboj z namenom mirnejšega in bolj reguliranega odzivanja.

Pomembna opora je bila tudi zavestna priprava na srečanja (*Brala sem dnevnike za nazaj, razmišljala o možnostih dogovorov, brala sem knjigo Karen Treisman in načrtovala sem, kaj vse bom vzela s seboj.* (DZ5–47)), ki je vključevala tudi postavljanje ciljev (*V nadaljevanju torej želim narediti manjši, kratek premor, kjer umirim svoje telo in se nato odzovem.* (DZ16–16)). Dodatno varnost je zagotavljalo sprotno preverjanje srečanj z rejnico pred prihodom, kar je prispevalo k večji gotovosti in usklajenosti. Podporno vlogo so imela tudi mentorska srečanja na fakulteti, dodatna izobraževanja ter spoštljiv in topel sprejem družine v njihovem domu.

Prednosti sodelovanja z družino na domu

Sodelovanje z družino na domu je prinašalo številne prednosti, pri čemer sem v procesu zavestno sprejemala nepričakovano in ga razumela kot priložnost za skupna učenja in soustvarjanje. Ena ključnih prednosti sodelovanja na domu je bila možnost **neposrednega opazovanja družinske dinamike in interakcij med družinskimi člani v njihovem vsakodnevnem okolju**. Dom se je izkazal kot prostor, ki omogoča vpogled v spontane odnose, vedenja in odzive, vključno z neverbalno komunikacijo, telesno bližino ter načini sobivanja. V takšnem okolju sem lahko opazovala, kako se družinski člani odzivajo drug na drugega.

Opazovala sem, kako teta otrokoma nudi varno zavetje, saj sta v stresnih situacijah iskala njeno bližino (*Zelo lepo se mi je zdelo, da je ob tej situaciji predvsem potrebovala svojo teto ob sebi, kar mi da vedeti, da ji zaupa.* (DZ15–7)). Z besedami in dejanji je jasno izražala naklonjenost, skrb in spoštovanje do otrok. Ob tem sem zaznavala tudi situacije, v katerih so se odpirale možnosti za alternativne odzive. Sodelovanje na domu je omogočilo tudi vpogled v odnosno dinamiko širšega družinskega sistema ter v načine ohranjanja stikov s sorodniki.

Pomembna prednost sodelovanja na domu je bila tudi možnost ***neposrednega odzivanja na trenutne potrebe družinskih članov***. Domače okolje je omogočalo, da so bile potrebe prepoznane v trenutku, ko so se pojavile, in nanje tudi takoj odgovorjene, na primer ob lakoti otrok, kar je prispevalo k večji regulaciji in nadaljnjemu sodelovanju. Hkrati je sodelovanje omogočilo, da je rejnica v tem času lahko poskrbela zase ali opravila naloge, ki jih sicer ni uspela.

Rezultati kažejo tudi, da je sodelovanje na domu omogočalo ***pridobivanje novih izkušenj ter njihovo takojšnje preizkušanje v vsakdanjih življenjskih situacijah***. Domače okolje je omogočilo, da so se novi načini ravnanja, komunikacije in odzivanja lahko takoj preizkusili v praksi. Kot posebej pomembno se je izkazalo preizkušanje različnih podpornih načinov odzivanja, ki so jih družinski člani postopno prenašali tudi v čas moje odsotnosti. Poleg tega je sodelovanje na domu omogočilo skupno učenje in zrcaljenje vedenj v situacijah, ki se v pisarni ne bi zgodile, na primer ob skupni večerji, kjer so se spontano razkrivali vzorci odnosov in odzivanja.

Izkušnja sodelovanja dveh socialnih delavk hkrati

Na nekaj srečanjih sem bila s študentko SD, ki je bila, tako kot jaz, v času praktičnega usposabljanja na FSD vključena v sodelovanje z isto družino. Sočasno sodelovanje dveh socialnih delavk v domačem okolju družine je predstavljalo pomembno dodano vrednost procesu podpore in pomoči.

Ob začetku skupnega sodelovanja sva ustvarili prostor za pogovor o dosedanjih izkušnjah sodelovanja z družino. V ospredju je bilo skupno opazovanje odnosne dinamike ter izmenjava zaznav iz različnih perspektiv, kar se je izkazalo kot priložnost za bogatejše razumevanje družinskih odnosov ter za bolj premišljeno in usklajeno ravnanje oziroma odzivanje (*Dogovorili sva se, da se v tem primeru ena z njo umakne. (DZ15–4)*). Takšno sodelovanje je zahtevalo sprotno usklajevanje aktivnosti in ravnanj ter zavestno prizadevanje za zagotavljanje usklajene podpore družini, brez razpršenosti ali ponavljanja sporočil. Posebno pozornost sva namenjali preverjanju skupnih odločitev ali idej ene izmed naju pri družini, z vprašanjem, ali so te res smiselne in uporabne v konkretnem življenjskem kontekstu družine (*... hkrati pa bi slišala, kako je Sonja s tem, če tudi ona to vidi kot podporo (DZ8–8)*).

Sodelovanje je vključevalo tudi redno izmenjavo konstruktivnih povratnih informacij, pozitivna sporočila in pohvale ter medsebojno podporo ob dilemah. Skupna refleksija je predstavljala pomemben del opore.

Najino sodelovanje je temeljilo na odnosu (*Socialno delo ni tekmovanje, nisi ti sam, ampak se vedno lahko obrneš na nekoga drugega – je sodelovanje v odnosu.* (DZ11–47)) in na poudarjeni skupni odgovornosti za proces (*Podpirali sva druga drugo, da sva tudi midve bili skupaj udeleženi v soustvarjanje idej. Vse, kar sva delali, sva delali skupaj s skupno odgovornostjo. Na ta način sva bili obe enakovredno udeleženi* (DZ13–38)). Takšen način dela je predstavljal tudi zgled udejanjanja druge ravni dela, saj sva skozi medsebojno komunikacijo, usklajevanje in spoštljivo sodelovanje udejanjali pristope, ki sva jih hkrati spodbujali pri družini (*Z X sva v vse dejavnosti vključevali druga drugo. Včasih sem se kar pred otrokoma kaj posvetovala z X: 'Kaj ti misliš, ali bi ... Kako se ti zdi ta ideja ...' Se mi je zdelo pomembno, da sta priča dogovarjanju, dialogu in res lepi komunikaciji med nama. Posvetovanja so bila na mestu, na primer o igri, čisto preproste debate.* (DZ13–37)).

Trudili sva se, da so bili slišani vsi udeleženi, ter dosledneje udejanjali etiko udeležnosti. Rezultati kažejo, da je sočasno sodelovanje prispevalo tudi k spremembam v vedenju otrok, ki sva jih povezovali z večjim vključevanjem vseh družinskih članov (*Morda so vplivale druge okoliščine, morda pa ravno najino sodelovanje, da smo se danes veliko iger mirno igrali vsi skupaj! Veliko manj je bilo prepiranja, več stvari sta si otroka delila drug z drugim, ni bilo toliko težkih čustev oziroma občutka, da bi bil kdo izločen iz igre.* (DZ13–45)).

Socialno delo v skupnosti

Sodelovanje z družino ni bilo omejeno zgolj na dom, temveč se je pomembno razširilo tudi v **domačo okolico**, ki predstavlja del vsakdanjega življenjskega sveta družine. Sodelovanje zunaj doma je omogočilo vstop v njihov širši življenjski kontekst ter opazovanje njihovega delovanja v naravnih okoljih, kjer se srečujejo z drugimi ljudmi, prostori in situacijami (*Opazovala sem nasmejana obraza, teto, ki igra nogomet s svojim nečakom. Bila sta mi tako simpatična.* (DZ19–13)).

V domači okolici so se odpirale nove odnosne izkušnje skozi stik z raznolikimi ljudmi. Pomembne priložnosti za povezovanje so predstavljala skupna srečanja zunaj, kot so izlet, povezovalna srečanja na vrtu ter druga srečanja v okolici doma, na primer na igrišču. Posebno mesto je imela tudi udeležba na nastopu otrok, ki je predstavljala pomembno točko povezovanja (*Menim, da bo Pii to res veliko pomenilo, zato se tako zelo veselim.* (DZ17–15)).

Skozi proces sodelovanja sem se spoznavala tudi z drugimi deležniki in institucijami. V tem okviru sem spoznavala širšo družinsko mrežo ter neformalne vire podpore v domačem okolju. Pridobila sem vpogled v kakovost odnosov znotraj širše družinske in podporne mreže, kar mi

je omogočilo boljše razumevanje, na koga se družina lahko opre in v katerih odnosih se čuti podprto.

Posebno izkušnjo je predstavljal stik s sodnim okoljem, pri čemer je bil pomemben vidik sodelovanje s socialno delavko. Spoznavanje z drugimi deležniki in institucijami je pomembno prispevalo k celovitejšemu razumevanju položaja družine v širšem skupnostnem kontekstu.

4.2. Pogled rejnice na proces sodelovanja v IDPP

4.2.1. Doživljanje sodelovanja v IDPP

Vzpostavljanje delovnega odnosa soustvarjanja in osebnega stika

Sogovornica je **prvi stik** v okviru sodelovanja v IDPP doživljala kot situacijo, zaznamovano z nevednostjo in določeno stopnjo negotovosti. S tem sta bili povezani tudi začetna previdnost in zadržanost (*Predvsem zato, ker si bila poslana s strani CSD. Najbrž bi vsak, tako kot tudi jaz, takoj pomislil, da si poslana oziroma da so te predlagali z nekim določenih namenom. Morda, da bi tukaj kaj kontrolirala.* (IR3)). Kljub začetnim pomislekom sogovornica navaja, da sva se v komunikaciji in obnašanju zelo hitro ujeli.

Kot ključen element vzpostavljanja DOS rejnica izpostavlja **moj začetni nastop in pristop**, ki je imel vpliv na to, da sem ji kot oseba ustrezala. Posebej poudari, da me ni doživljala kot arogantno ali kot nosilko nadrejene moči, temveč kot nekoga, s katerim se je moč v odnosu razporejala enakovredno. Ob tem izpostavi tudi naravno, pristno in nevsiljeno obnašanje.

Razumevanje procesa kot vzajemnega

Sogovornica je sodelovanje v IDPP razumela kot proces, ki ni enosmeren, temveč temelji na vzajemnosti med vsemi vključenimi. Sodelovanje je doživljala kot obojestransko koristno (*Sem odprta za pomoč mladim ljudem, zato se mi je najino sodelovanje zdelo kot obojestranska korist. Jaz sem gledala na vse skupaj tako, da bom jaz pomagala tebi, da si dobila družino, si pridobila izkušnje. Ti pa si meni pomagala tako, da si posvetila pozornost otrokoma, da si se z njima igrala in sta tudi onadva pridobila nove izkušnje z novo osebo.* (IR7)). Vzajemnost je opisovala kot odnos, v katerem vsak udeleženec drugemu nekaj da, ga nečesa nauči in hkrati tudi sam nekaj prejme ter odnese zase. Po njenih besedah je prav takšna vzajemnost pomembno prispevala k razvoju odnosa in k občutku povezanosti. Sodelovanje je povzela s tremi izrazi: vzajemna pomoč, produktivnost in prijateljstvo.

Podporno v procesu sodelovanja

Sogovornica je kot pomemben podporni vidik procesa izpostavila **osebne karakteristike** socialne delavke, med katerimi je posebej poudarila srčnost, veselje do sodelovanja z otroki in spoštljivost. Razumela me je kot zaupanja vredno osebo.

Kot podporno je doživljala tudi **sodelovanje med menoj in otrokoma**, pri katerem sta lahko otroka gradila nove življenjske izkušnje ter prejemala življenjske nasvete in vzgojne besede. Posebej je poudarila pomen dejavnosti, ki so otrokoma omogočale razvoj skozi ustvarjanje, pri čemer poudarek ni bil zgolj na besedah, temveč predvsem na izkustvu (*Ne samo besede, izrečene z vzgojne strani, kaj je dobro, kaj ni dobro, ampak da sta se lahko tudi razvijala z risanjem in ustvarjanjem.* (IR15)). Ob tem je izpostavila tudi pomen nebesedne komunikacije in prisotnosti (*Tako te začuti, vsako tvojo besedo začuti, kako si jo povedal. Tvoj nasmeh, tvojo mimiko obraza, karkoli.* (IR48)). V tem kontekstu je delila tudi lasten pogled na doživljanje sodelovanja otrok, pri čemer je zaznavala predvsem radost in veselje ob srečevanjih, hkrati pa tudi težo ločitve ob zaključevanju sodelovanja. Oboje je razumela kot del podpornega procesa, ki je temeljil na vzpostavljeni povezanosti. Ob tem je poudarila tudi **pomen odnosa med nama**, znotraj katerega je imela priložnost spregovoriti, izraziti svoje poglede in postaviti vprašanje. Skozi sodelovanje je začutila moje spoštovanje do nje kot osebe in do njene življenjske zgodbe, kar je pomembno prispevalo k temu, da me je, kot sama poimenuje, sprejela z odprtimi rokami. Sogovornica je kot podporni vidik procesa izpostavila **osebni odnos**, ki ga ni doživljala zgolj kot del opravljanja prakse, temveč kot odnos, temelječ na povezanosti in spoštovanju. Takšen odnos je prispeval k občutku bližine in pristnosti, hkrati pa ga je razumela kot strokovnega in srčnega (*Potrebujemo čim več takih strokovnih in hkrati pristnih odnosov, bolj srčnih socialnih delavk, ne pa samo tisto, da po zakonu to pa to. Zato sem vesela, da vas čim več takih pride ven iz izobraževanja, kot si ti.* (IR38)). Ob tem je kot podporno poudarila tudi ohranjanje spoštljive distance, znotraj katere je bilo ključno izražanje lastnega mnenja in postavljanje meja.

Pomemben podporni element procesa je bil po njenem doživljanju tudi način vključevanja **povratnih informacij in dialoga**. Izpostavila je, da so bile povratne informacije v procesu dosledno upoštewane. Kot podporno je doživljala tudi to, da je bila večkrat povabljenka k razmisleku o lastnem razumevanju in doživljanju svojih ravnanj (*Ves čas si bila taka, da si vprašala, če si prav nekaj naredila oziroma če je bilo meni to okej.* (IR39)). Na ta način je imela možnost sprotnega izražanja povratnih informacij (*In sem te tako tudi jaz sproti opozorila, če nekaj ni bilo, kar bi po mojem mnenju moralo biti.* (IR40)), dialog pa je razumela kot ključen element procesa.

V procesu je izpostavila tudi pomen **pohval** otrokoma in **zgleda pri postavljanju meja**. Poudarila je, da se otrok ob jasnem in spoštljivem postavljanju meja uči tudi sam postaviti mejo drugemu, kadar vedenje ni sprejemljivo. Zgled v postavljanju meja je razumela kot pomemben del učenja in razvoja.

Posebej je izpostavila moje **vključevanje v pomembne življenjske dogodke družine**. Takšno sodelovanje je doživljala kot prisotnost v procesu »kot ljudje«, ne zgolj v formalnih vlogah. Veliko ji je pomenilo, da sem se odzvala na povabila družine (*Kar bi pa lahko izpostavila, je to, da si prišla na otrokov nastop in se udeležila oziroma si se odzvala na povabilo na rojstni dan otrok.* (IR89)). To je razumela kot relacijsko prisotnost onkraj formalnosti, torej kot sodelovanje, ki presega zgolj formalno obveznost in temelji na pristnem stiku brez interesov (*S tem si nam dala vedeti, da to zate ni bilo samo opravljanje prakse, temveč da si z nami izpostavila tak kontakt, kot si ga. To meni zelo veliko pomeni.* (IR90)).

Na podlagi pozitivne izkušnje sodelovanja je sogovornica predlagala, da bi se v zadnjem letniku magistrskega študija praksa podaljšala na celotno študijsko leto. Ob tem je znova izpostavila potrebo po socialnih delavkah, ki svojo vlogo udejanjajo s srčnostjo in hkrati vzpostavljajo pristne odnose, ki presegajo zgolj formalni okvir sodelovanja, kar je prepoznala tudi v lastni izkušnji sodelovanja.

Manj podporne prakse v procesu sodelovanja

Sogovornica je prepoznala tudi nekatere vidike procesa, ki jih ni doživljala kot podporne. Po njenem zaznavanju so se takšne situacije pojavile redko. Izpostavila je primer, ko sporočilo otroku o nedovoljenem vedenju ni bilo dovolj jasno predano, saj v določenih trenutkih meja ni bila postavljena dovolj jasno. To je povezovala z občutkom, da je bilo otrokoma v posameznih situacijah dovoljeno preveč. Omenila je tudi situacijo, v kateri ni bil upoštevan čas, namenjen manjši kazni otrok, saj sem se otrokoma kljub temu pridružila.

Ob tem je sogovornica podala tudi več **predlogov za nadaljnje strokovno delo**, ki jih razume kot pomembne za kakovostno delo z otroki in družino v podobnih procesih. Izpostavila je pomen jasnega postavljanja meja ob neprimernem vedenju otrok ter poudarila, da ljubeč odnos do otrok ne pomeni, da je otrokom vse dovoljeno. Kot ključno za učinkovito delo je navedla nenehno izobraževanje, branje strokovne literature in pridobivanje izkušenj. Posebej je poudarila tudi pomen ravnotežja med strokovnostjo in srčnostjo (*Na srce ti polagam, ko boš zaposlena kot socialna delavka, da boš in strokovna, ker to moraš biti, ampak da boš hkrati tudi toliko srčna do teh otrok.* (IR95)).

4.2.2. Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

Rejnica zaznane spremembe v našem procesu sodelovanja sicer ni neposredno pripisala zgolj našemu sodelovanju, ampak jih je povezala tudi s širšimi družinskimi okoliščinami.

Spremembe v razumevanju

Rejnica je zaznala spremembe predvsem na ravni razumevanja procesa sodelovanja in medosebnih odnosov, pri čemer je izpostavila pomen *kontinuiranega sodelovanja*. Izrazila je željo po daljšem kontinuiranem sodelovanju.

Prepoznala je tudi *preoblikovanje razumevanja otrokovega vedenja*, pri čemer otrokovo prekomerno razposajenost in s tem prekoračitev meja razume kot veselje zaradi mojega prihoda in ne kot neprimerno vedenje (*Ko si prišla, sta bila zelo vesela in sta malo prekoračila meje.* (IR21)).

V intervjujih je velik poudarek namenila tudi *razumevanju raznolikih perspektiv pogleda na isto situacijo* ter *dialogu kot ključu za sporazumevanje*. Izpostavila je, da posamezni udeleženci procesa, pa tudi ljudje nasploh, isto situacijo razumejo različno (*Morda bi se nekomu zdelo, kot da otrok nič ni naredil, enemu, da je otrok naredil nekaj dobrega, tretjemu pa, da je otrok naredil nekaj slabega.* (IR55)). Ob tem je opozorila na selektivno zaznavo oziroma pozornost, saj po njenem mnenju naši možgani ne zmorejo zaznati vseh informacij hkrati. Takšno raznoliko razumevanje po njenem doživljanju vpliva tudi na vedenje in odzivanje posameznikov (*Če prepoznam, da je otrok naredil nekaj dobrega, ga pohvalim. Tebi pa se morda to, kar je naredil, sploh ne bi zdelo pomembno, morda bi ti bilo samoumevno, da je nekaj naredil.* (IR56)). Za sporazumevanje o raznolikih perspektivah sogovornica izpostavlja dialog kot ključen element, komunikacijo pa razume kot osnovni način delovanja ljudi v odnosih.

Spremembe v doživljanju

Na ravni doživljanja je sogovornica zaznala spremembe predvsem v odnosni dimenziji procesa. Sodelovanje je doživljala kot proces grajenja pristnejših odnosov, kar je vplivalo na njeno razumevanje SD kot odnosnega in procesnega delovanja (*Lahko se je bolj poglobilo na bolj pristen odnos oziroma pristno razumevanje tega.* (IR33)). Pristnost odnosa prepozna tudi po tem, da so odnos po zaključku sodelovanja pogrešali (*Tudi to, da pogrešamo, da te ni več oziroma da se je ta praksa zgodaj končala.* (IR34)).

Spremembe v vedenju

Sogovornica je zaznala spremembe, povezane z večjo **razvidnostjo in ozaveščenostjo**, predvsem na ravni uvida v lastno komunikacijo z drugimi družinskimi člani ter z drugimi sogovorniki. Posebej je poudarila razumevanje, da lahko uporaba besede »ne« pri sogovorniku sproži občutek napada in posledično upor. Na tej podlagi je začela preoblikovati način predaje sporočil (*Če ti nekaj drugače poveš, recimo: 'Bilo bi dobro ali pa predlagaš'.* (IR65)), kar je po njenem mnenju prispevalo k bolj kakovostnim medosebnim odnosom. Kot ključno spremembo je prepoznala tudi pogostejšo uporabo prošenj za mnenje oziroma povratne informacije, saj je v tem videla način, kako sogovorniku dati priznanje (*V znanje daš sočloveku priznanje in se s tem upošteva njegovo mnenje. Takrat potem človek odreagira čisto drugače.* (IR68)). Te spremembe so po njenem doživljanju vplivale tako na izboljšanje odnosov kot tudi na samostojne stike nekaterih sorodnikov z otroki (*Prej sem hodila jaz zraven, zdaj pa smo prišli do tega, da lahko gre tudi sam/a.* (IR70)).

4.2.3. Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa

Izzivi in prednosti sodelovanja na domu

Sodelovanje na domu je sogovornici predstavljalo **izziv** predvsem zaradi glasnosti in razposajenosti otrok, kar je lahko vplivalo na počutje sosedov. Kljub temu pa je izpostavila številne **prednosti** takšnega načina sodelovanja, med katerimi je poudarila predvsem večjo sproščenost. Dom je povezovala s prijetnimi trenutki, občutkom tišine in možnostjo umiritve, celo meditacije. Sama sebe razume kot družinski oziroma domač tip človeka, ki mu domače okolje predstavlja prostor varnosti in ugodja. Kot pomembno prednost sodelovanja na domu je izpostavila tudi možnost, da sem se lahko vključila v življenjski ritem družine in se prilagodila njihovemu polnemu urniku. Ob tem je poudarila, da je sodelovanje na domu omogočilo tudi aktivnosti v domači okolici, kar je razumela kot dodano vrednost procesa (*Ko smo bili na igrišču je bilo super, tudi ko smo šli na sprehod.* (IR88)).

Zaznavanje pomena okolja pri sodelovanju

Sogovornica je zaznala, da domače okolje pomembno prispeva k doživljanju sodelovanja in vedenja vseh vključenih. Izpostavila je, da je odnose, vzpostavljene v domu družine, doživljala enako tudi v okolici doma.

V nasprotju s tem je opozorila na večjo nesproščenost in previdnost pri pogovoru v pisarni oziroma institucionalnem okolju, kar je povezovala z občutkom uradnosti (*Prvič, ne moreš se obnašati in niti povedati tisto kot doma. Razmišljaš o tem, ali si kaj prav povedal ali nisi,*

sprašuješ še, kako bo sogovornik slišal to, kar si povedal. (IR85)). Takšno okolje po njenem mnenju omejuje spontanost in pristnost v odnosu, ki ju je doživljala kot pomembni značilnosti sodelovanja v domačem okolju.

4.3. Pogled otroka na proces sodelovanja v IDPP

V nadaljevanju so predstavljeni rezultati intervjuja z otrokom, ki so za vsako temo obravnavani na dveh ravneh. Prva raven se nanaša na vsebinske odgovore otroka; torej na to, kaj je otrok v okviru intervjuja povedal, pokazal ali izrazil z uporabo izrazno-ustvarjalnih sredstev. Druga raven pa se osredotoča na proces intervjuja, ki je razumljen kot rezultat že vzpostavljenega odnosa in sodelovanja v IDPP. Pri analizi sem se skušala izogniti lastnim interpretacijam, vendar se zavedam, da je pri opisu procesne ravni določena stopnja te prisotna, a sem jo skušala omejiti na opis zaznavnih vedenj in poteka sodelovanja, brez pripisovanja pomenov, ki jih otrok sam ni izrazil.

4.3.1. Doživljanje sodelovanja v IDPP

Podporno v procesu sodelovanja

Deklica je doživljanje sodelovanja v procesu izražala predvsem skozi konkretne dejavnosti, predmete in skupne izkušnje. Pomemben element zanjo je predstavljala *skrinjica lepih spominov*, ki jo je uporabljala kot prostor za shranjevanje pozitivnih izkušenj sodelovanja. Skrinjico je okrasila z risbo, ki jo je povezovala z našim sodelovanjem (*Glej Slika 16 v Prilogi 8.4.1*).

V skrinjico je umestila naše figure (mene, teto in sorojenca) ter simbole veselja, kot sta *srček in zvezdica veselja*, kot ju sama poimenuje. Poleg tega je vanjo vstavila tudi plakat sposobnosti, na katerem je izpostavila lastne zmožnosti.

Velik pomen je pripisovala *skupnim dejavnostim* in *vklučenosti vseh udeležениh* (*Da je X bil, pa teta, pa ti in jaz. (IOV27)*), pri čemer je poudarjala, da smo bili v sodelovanje vključeni »vsi skupaj«. Kot skupne dejavnosti je izpostavila skupno sedenje, skupno ustvarjanje (*Najprej pokaže na fotografijo, kjer sedimo za mizo v dnevni sobi in nekaj rišemo (IOV10)*), čajanko, igro z lončki, igro skrivalnic in igro na igrišču, skupno dihanje, glasbeno-gibalno dejavnost ter družinski izlet. Večino navedenih dejavnosti je pokazala na skupnem zemljevidu sodelovanja, ki je bil izdelan ob zaključku prakse.

Pomemben del doživljanja sodelovanja je zanjo predstavljala tudi *bližina v odnosu*, ki jo je izražala predvsem skozi slike, povezovala z veseljem ter ubesedila kot telesni stik, zlasti objem. Izpostavila je tudi *podporni osebi, na kateri se je lahko v procesu zanesla ob težjih občutkih*:

ob žalosti predvsem na teto, ob jezi pa name. V vsebinskem doživljanju sodelovanja je s pomočjo slike izrazila tudi **pomen odnosov med odraslimi**, zlasti pogovore med menoj in teto (*Pokaže tudi na sliko, ko se druživa samo s teto. (IOV17)*).

Posebej se je spominjala soglasja za sodelovanje pri raziskavi, ki ga je razumela in pri katerem je **aktivno sodelovala** (*Sej se spomniš. Tisto za tvojo nalogo. (IOV4)*).

Manj podporne izkušnje

Deklica je v okviru doživljanja sodelovanja prepoznala tudi manj podporne izkušnje, ki jih je izražala skozi konkretne simbole in situacije. Zanje je uporabljala **koš slabših spominov**, ki je predstavljal prostor za shranjevanje manj prijetnih izkušenj v procesu. Vanj je umestila *tri obraze s čustvi* – jezen, jokajoč in smešen obraz (*Glej Slika 17 v Prilogi 8.4.1*).

Med manj podporne izkušnje je uvrstila konfliktne situacije z bratcem (*Pokaže na fotografijo, ko se z Janom kregata (IOV19)*).

Doživljanje odnosa in občutki skozi sodelovanje

Deklica je doživljanje odnosa izražala z izbiro sličic, ki so jo najbolj spominjale na sodelovanje v procesu (*Glej Slika 18 in 19 v Prilogi 8.4.1*). Ob tem je izpostavila mojo prijaznost (*Na obraz moje figure postavi vesel obraz – »da si prijazna.« (IOV30)*).

V okviru doživljanja odnosa so bili izrazito prisotni pozitivni občutki. Deklica je veselje prikazovala in poimenovala neposredno, izražala ga je tudi skozi risanje figur, na katerih so bili vsi udeleženi nasmejani, ter skozi smeh (*Glej Slika 20 in 21 v Prilogi 8.4.1*).

Ob tem je kazala tudi **zavedanje občutkov drugih v procesu**. Opazila je in izpostavila smejanje bratca ter smejanje tete, s čimer je izražala zaznavanje čustvenega dogajanja v odnosih.

V okviru doživljanja odnosa je izrazila tudi **občutek o sebi**, pri čemer je sebe opisala kot prijazno.

Proces

Deklica je v procesu intervjuja izkazovala **aktivno participacijo**. Na povabilo k sodelovanju se je odzivala takoj in brez zadržkov, pri čemer je večkrat sama prevzemala pobudo za sodelovanje (*A bova danes tudi delali nalogo? (IOP23)*). Večkrat je pozivala k skupni dejavnosti (*Jaa, pridi. (IOP24)*) in s tem izkazovala željo po nadaljevanju sodelovanja (*Ampak še nalepke. (IOP46)*). V intervjuju je prevzemala vlogo **soustvarjalke procesa**, saj je soustvarjala pravila sodelovanja (*Skupno dogovarjanje o kartici STOP in KLJUKICI (IOP3)*) ter dogovor o *priznanju po vsakem srečanju*. Poleg tega je večkrat samostojno odločala o poteku dejavnosti ter spreminjala svoje odločitve glede na trenutne potrebe in interese.

Proces intervjuja je zaznamovalo živahno **odzivanje v interakcijah**. Deklica se je pogosto odzivala s smehom, navdušenjem in uporabo humorja (*STOP. Ne, samo hecam se.* (IOP27)). Med ustvarjanjem je večkrat iskala stik z menoj ter usmerjala pozornost bodisi nase bodisi na skupno dejavnost.

Deklica je v procesu intervjuja uporabljala **raznolike načine komuniciranja in izražanja**. Občasno je posegala po metafori kot načinu izražanja doživljanja (*Da smo bili mavrični.* (IOP44)). Pomemben del procesa so predstavljala izrazno-ustvarjalna sredstva, pri čemer je samostojno izbirala vizualno gradivo in se izražala skozi risbo. Uporabljala je tudi konkretne pripomočke.

4.3.2. Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

Doživljanje svojih trenutnih sposobnosti

Deklica je izražala zaznavo lastnih trenutnih sposobnosti ter načinov, kako razume sebe in svoje zmožnosti v sedanosti. Ob tem je izpostavila različna področja, v katerih se doživlja kot uspešna in kompetentna. Med dejavnostmi je večkrat poudarila risanje (*Da zelo rada, zelo, zelo, zelo, zelo rada rišem.* (IOV54)), učenje, pridnost ter sposobnost pisanja (*Veš kaj, jaz znam že sama napisat, da sem stara X let.* (IOV58)). Kot pomembne vidike je omenila tudi spanje, prijaznost in sposobnost se lepo igrati.

Podobnost z živaljo pred našim sodelovanjem in po njem

Spremembe v doživljanju sebe je deklica ponazorila tudi s simbolno primerjavo z živaljo. Ob opisu sebe pred sodelovanjem se je poistovetila z *metuljem*, medtem ko je sebe po sodelovanju opisala kot *delfina* in *medveda v objemu* (Glej Slika 22 v Prilogi 8.4.1).

Čustvena regulacija

Na področju čustvene regulacije je deklica pokazala **spomin na tehniko dihanja**, ki smo jo uporabljali v procesu sodelovanja. To je izrazila s priklicem in ponovitvijo dejavnosti, brez dodatne razlage ali utemeljevanja.

Proces

Deklica je v interakciji **vztrajala** ter večkrat izrazila pripravljenost za nadaljevanje sodelovanja. V dejavnostih je ostajala dlje časa, si vzela čas za ustvarjanje in se v naloge poglobljala. V procesu intervjuja je bila prisotna tudi **radovednost**, ki se je izražala skozi postavljanje vprašanj ob nerazumevanju (*Kaj to pomeni?* (IOP47)) ter skozi vprašanja, ki niso bila usmerjena zgolj v razjasnitev, temveč v raziskovanje in zanimanje (*Katera je tvoja najljubša žival?* (IOP53)). Kot pomemben vidik procesa se je pokazala tudi **bližina**, ki se je izražala skozi telesni stik ob

prihodu (*Otrok me prime za roko. (IOP21)*) in ob zaključku intervjuja (*Skoči v objem. (IOP66)*), kar je predstavljalo odraz predhodno vzpostavljenega odnosa.

Deklica je v intervjuju **jasno izražala svoje želje in občutke**. Večkrat je jasno izrazila željo po zaključku intervjuja (*Zdaj pa ne bi več, a se lahko greva igrat? Kartonček STOP. (IOP18)*), se sklicevala na pretekle dogovore (*Daj še kljukico, a veš tisto kot zadnjič. (IOP26)*) ter izrazila nestrinjanje (*Veš, kaj? Jaz nočem vseh obrazov dati, ker so malo grdi. (IOP36)*). Uporabljala je tudi jaz-sporočila in ubesedila skrbi, povezane z zaključkom sodelovanja, z vprašanjem (*Ali boš že šla? (IOP30)*).

V procesu je pokazala tudi zmožnost podajanja pohval. Spontano mi je podala pohvalo (*Da si prijazna. (IOP32)*), uporabila lepe besede o sebi (*Poglej. Tudi jaz sem prijazna. (IOP33)*) ter izrazila zaupanje v lastne sposobnosti (*Poglej, kako znam. (IOP60)*).

Pomemben procesni vidik je bilo tudi **spraševanje po povratni informaciji**, pri čemer je upoštevala načelo »nič o nas brez nas« (*Petra, ali je v redu, če imaš ti zvezdo? (IOP40)*). Ob tem je kazala tudi sposobnost **vživljanja v občutke drugega**, saj je prepoznavala in poimenovala občutke drugih družinskih članov. V proces intervjuja je **aktivno vključevala tudi druge družinske člane**. Svoje izdelke je želela pokazati drugim (*Grem še prej teti pokazat. (IOP39)*) ter bratca vključevala v dejavnosti (*Veš kaj, jaz bi Janu dala tole dinozaver nalepko (gre po bratca). (IOP62)*).

4.3.3. Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa

Konkreten prostor izkušnje

Deklica je med pogovorom večkrat ob besednem opisu dogodka tudi nebesedno pokazala na prostor, kjer se je ta odvijal. Kot konkreten prostor izkušnje je izpostavila mizo v skupnem prostoru, ki jo je povezovala s sodelovanjem. Posebej pomenljiva je bila **razporeditev figur po prostoru**, pri čemer je ob nalogi, da jih postavi tako, kot ji je bilo najljubše, da smo sodelovali, jasno in dosledno razporedila posamezne figure. Mojo figuro je umestila v svojo sobo, bratovo figuro v njegovo sobo k mizi, teto v kuhinjo, sebe pa za svojo ustvarjalno mizico v dnevni sobi.

Doživljanje sodelovanja na domu

Deklica je na vprašanje, **kaj bi dom povedal o našem skupnem času**, odgovorila tudi v njegovem imenu ter nas poimenovala kot mavrične. Izraz je uporabila brez dodatnega pojasnjevanja, kot opis doživljanja sodelovanja v domačem okolju. V domačem okolju so imeli posebno mesto tudi **podporni predmeti**, ki jih je deklica sama izpostavila. Med njimi so bila Gabi ušeska (*Jaz imam ta prave Gabi ušeske. (IOV43)*) in čarobna palica.

Ob podpornih vidikih je deklica izpostavila tudi *izziv sodelovanja na domu*, pri čemer je omenila norenje bratca.

Proces

Proces intervjuja se je odvijal v domačem okolju, pri čemer je deklica aktivno izbrala prostor, v katerem je želela sodelovati. Ob prihodu me je povabila v sobo, kjer sva se predhodno že večkrat družili, kar kaže na izbiro prostora, ki ga je povezovala s *preteklimi pozitivnimi izkušnjami sodelovanja*. Prostor ni bil izbran naključno, temveč na podlagi predhodnega doživljanja, kar se je odražalo v njeni pripravljenosti za nadaljevanje dejavnosti.

Hkrati se je v poteku intervjuja pokazal tudi *odraz izzivov domačega okolja*, zlasti v obliki težje osredotočenosti zaradi pestrega dogajanja v domu. Prisotnost drugih družinskih članov in dinamičnost domačega prostora sta občasno vplivali na dekličino zbranost, kar pa je bilo sestavni del naravnega okolja, v katerem je intervju potekal.

5. RAZPRAVA

A) Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela in doživljanje sodelovanja v IDPP družinskih članov

V tem poglavju odgovarjam na raziskovalno vprašanje, *kako sem kot socialna delavka v sodelovanju z družino v IDPP udejanjala sodobne postmoderne koncepte socialnega dela z družino in k čemu je to prispevalo*. Pri razpravi o prispevku udejanjanja teh konceptov se opiram tudi na glas družinskih članov ter s tem sočasno naslavljam raziskovalno vprašanje, *kako so člani družine doživljali sodelovanje v IDPP, katere vidike so prepoznali kot koristne in podporne ter katere kot morebitne ovire v procesu skupnega soustvarjanja sprememb*. Besedilo temelji na prepletu strokovnih znanj socialnega dela in znanj družinskih članov, ki jih razumem kot strokovnjake na podlagi njihovih osebnih izkušenj. Takšno razumevanje je skladno s postmodernimi koncepti socialnega dela, ki izhajajo iz predpostavke, da je strokovnjakinja v procesu tako socialna delavka, odgovorna za proces in ustvarjanje pogojev za sodelovanje, kot tudi sogovornice, katerih glasovi so enakovredno vključeni v raziskovanje želenih izidov ter v odločanje o vseh nadaljnjih korakih (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 26–30; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 11).

Odnos med sogovornicami in socialno delavko v socialnem delu opredeljujemo kot DOS, ki obsega *dogovor o sodelovanju, instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje rešitev* (Lüssi, 1990), *osebno vodenje* (Vries in Bouwkamp, 1995), *etiko udeležnosti* (Hoffman, 1994), *perspektivo moči* (Saleebey, 1997), *ravnanje s sedanjostjo in koncept sonavzočnosti* (Andersen, 1994) *ter znanje za ravnanje* (Rosenfeld, 1993; Čačinovič Vogrinčič, 2005) (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 9–14). V okviru IDPP sem vse navedene koncepte in elemente DOS dosledno upoštevala, saj so mi predstavljali pomembno orientacijo pri razmisleku o tem, kako ravnati in kako vzpostavljati odnos v procesih socialnega dela z družino (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 46–47). Znanje o DOS mi je predstavljalo okvir, ki me hkrati ni omejeval, saj ima značilnosti specifične nespecifičnosti oziroma sistematične nesistematičnosti (Šugman Bohinc, 2016, str. 118). Prav ta odprtost je omogočila, da smo z družino proces IDPP soustvarjali skupaj ter skladno z njihovimi potrebami in pomeni. Ker sem sodelovanje razumela kot novo potovanje k želenim izidom, ki jih je bilo treba šele raziskati in soustvariti pogoje za njihovo uresničevanje, sem v stik s sogovorniki vstopala iz pozicije nevednosti in se s tem zavestno odpovedala moči, ki mi ne pripada, torej posedovanju resnice o družini (Kodele in Mešl, 2016a, str. 41). Namesto iskanja gotovosti sem se osredotočila na

priložnosti tukaj in zdaj, ki jih negotovost prinaša, ter prevzela vlogo spoštljive in odgovorne zaveznice v procesu.

Odnos sem razumela kot temeljno podlago za nadaljnje delo, zato sem mu pripisovala osrednji pomen. Prizadevala sem si vzpostaviti primarni kontekst odnosne stabilnosti (Šugman Bohinc, 2013, str. 103–105), ki je predstavljal osnovo za nadaljnje sodelovanje. V proces sem vstopala z zavedanjem, da se družina sooča z določenimi stiskami, vendar se jim nisem želela približati zgolj skozi prizmo težav, temveč sem si prizadevala, da se jim pridružim onkraj njih. Sogovornica je pri tem začutila spoštovanje do nje kot osebe in do njene življenjske zgodbe, kar je prispevalo k temu, da me je sprejela. Poseben poudarek sem namenjala najprej vzpostavljanju povezanosti, šele nato morebitnemu usmerjanju, kar je omogočilo večjo iskrenost ter krepitev zaupanja v odnosu.

Sogovornica je dodatno poudarila pomen vzpostavljene povezanosti in osebnega odnosa med nama, ki je temeljil na medsebojnem spoštovanju. Po njenem mnenju je takšen odnos prispeval k občutku bližine in pristnosti, ob tem pa sta bili ves čas ohranjeni tudi strokovnost ter ustrezna spoštljiva distanca. K vzpostavljanju odnosa so po mnenju sogovornice prispevale tudi moje osebne značilnosti, kot sta srčnost in spoštljivost, zaradi česar me je doživljala kot zaupanja vredno osebo. Tudi deklica ob koncu procesa izpostavi mojo prijaznost. Madsen (2014, str. 389–392) poudarja, da uspešnost podpore v večji meri izhaja iz varnega odnosa, empatije, spoštovanja in upanja, medtem ko imajo zgolj tehnike bistveno manjši delež pri doseganju uspešnih izidov.

Deklica je v okviru doživljanja odnosa izpostavljala veselje, tako besedno kot z uporabo izrazno-ustvarjalnih sredstev. Kot posebej pomembno, na kar sama nisem pomislila, je doživljala bližino v odnosu, ki jo je povezovala s telesnim stikom, zlasti objemom. Dotik je v socialnem delu prisotna, a pogosto spregledana tema (Green, 2017, str. 775). Kljub temu se v literaturi poudarja, da je dotik lahko pomemben del podpornega odnosa, kadar je varen, primeren in umeščen v jasno etično ter odnosno kontekstualizacijo (Lynch in Garret, 2010, str. 397). Socialni dotik predstavlja močno silo v človekovem razvoju, saj pomembno prispeva k oblikovanju kognitivnega razvoja, komunikacije in čustvene regulacije (Cascio, Moore in McGlone, 2018, str. 1).

Kot podporne je deklica v izkušnji sodelovanja doživljala pogovore med menoj in teto, kar kaže na pomen odnosa med vključenimi odraslimi ter na vpliv tega odnosa tudi na otrokovo doživljanje procesa.

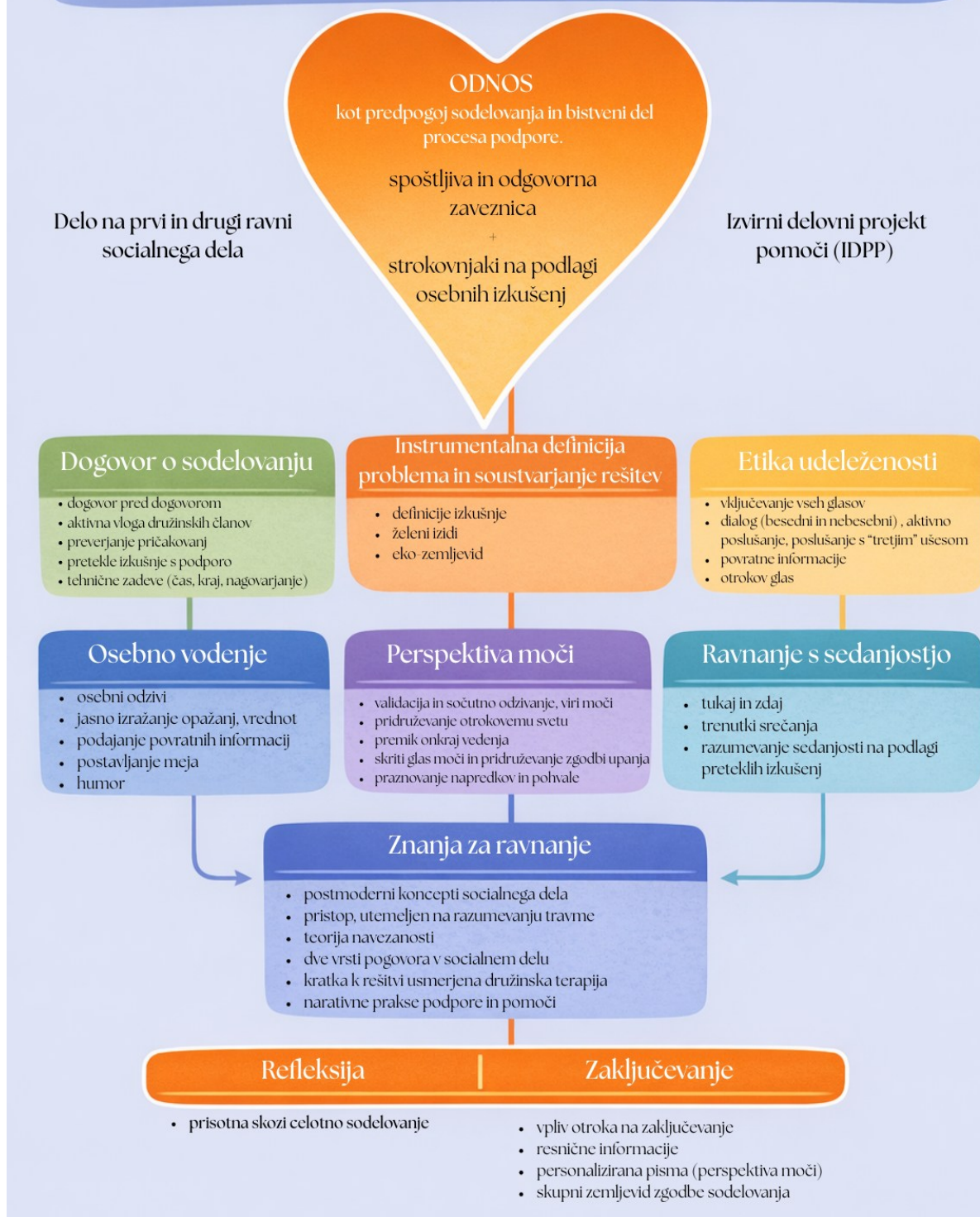
Rejnica je posebej izpostavila moje vključevanje v pomembne življenjske dogodke družine, ki jih je doživljala kot izrazito podporno, saj ga je razumela kot prisotnost v procesu na ravni ljudi

in ne zgolj formalnih vlog. Takšno prisotnost je opisala kot pristni stik brez prikritih interesov, ki je poglobil naš odnos in zaupanje.

Postmoderni in socialno-konstruktivistični pristopi v ospredje postavljajo odnos, dialog in soustvarjanje podpore in pomoči z družino kot enakovrednim partnerjem v procesu (Kodele in Mešl, 2016b, str. 110). Poudarja se sodelovanje in vzajemnost. Vzajemnost je bila prva in izrazito poudarjena beseda, s katero je rejnica opisala svoje razumevanje sodelovanja v okviru IDPP. Tudi ob zaključku procesa je sodelovanje opisala kot proces, ki ni enosmeren, temveč obojestransko koristen. Vzajemnost je razumela kot odnos, v katerem vsak prispeva svoj delež, hkrati pa tudi nekaj prejme. Največji prispevek vzajemnosti je sogovornica prepoznala v razvoju odnosa ter v krepitvi občutka povezanosti. Z moje perspektive se je vzajemnost v sodelovanju kazala predvsem skozi obojestranski in odprt dialog o poteku sodelovanja, ki je potekal skozi celoten proces. V nadaljevanju predstavljam udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela skozi okvir DOS. Najprej predstavim vizualni prikaz, ki sem ga oblikovala s pomočjo odnosnega kodiranja, v nadaljevanju pa ga podrobneje razložim in umestim v kontekst sodelovanja z družino.

VZAJEMEN PROCES

DELOVNI ODNOS SOUSTVARJANJA (DOS)

Slika 1: Vizualni prikaz udeležanja postmodernih konceptov socialnega dela skozi okvir DOS

Dogovor o sodelovanju

Prvi stik z družino sem vzpostavila v fazi *dogovora pred dogovorom o sodelovanju*, v okviru katere sem pri družini preverila informacije, posredovane s CSD o meni, ter se z rejnico dogovorila za prvo srečanje. Sledil je dogovor o sodelovanju, ki pomeni odločitev za sodelovanje »tukaj in zdaj« ter vključuje dogovore o tem, kako bomo v procesu sodelovali (Mešl, 2008, str. 127–128). Poseben poudarek sem namenjala aktivni vlogi vseh družinskih članov, pri čemer je imel vsak možnost, da pride do besede in sooblikuje odločitve glede nadaljnjega dela. Z otrokoma je bil dogovor vzpostavljen na njima bližji način, s pomočjo ustvarjenih zajčkov. Čačinovič Vogrinčič (2008, str. 20) poudarja pomen soustvarjanja odnosov in pogovorov, v katerih vsak otrok lahko najde svojo pot do zanj smiselnega potovanja k želenim izidom.

Z družino sem preverjala tudi pričakovanja glede sodelovanja, saj ta pomembno usmerjajo potek procesa in odnose znotraj njega (Vidonja in Kustec, 2016, str. 71). Ubesedena pričakovanja so mi omogočila vpogled v svet družine, hkrati pa so usmerjala proces in odpirala prostor za teme, ki so bile za družino pomembne. Raziskovala sem tudi pretekle izkušnje s podporo in pomočjo ter dovoljene okvire sodelovanja z otroki. Skupaj smo se dogovorili o načinu nagovarjanja (tikanju), času, obsegu in kraju srečevanj.

Kot ključno pri dogovoru o sodelovanju je rejnica izpostavila moj začetni nastop in pristop, pri čemer je posebej poudarila, da me ni doživljala kot arogantno, temveč kot osebo, s katero je bila moč v odnosu enakovredno razporejena.

Instrumentalna definicija problema in soustvarjanje želenih izidov ter ekozemljevida

Proces podpore in pomoči se je začel z definicijami izkušenj sogovornikov, kar predstavlja temelj začetka grajenja podpore (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 30; Barle, 2016a, str. 97). Želeni izidi rejnice so bili povezani predvsem s sodelovanjem otrok ter z grajenjem njune varne in spodbudne socialne mreže, pa tudi z razvojem socialnih veščin. Želeni izidi otrok so bili v večini povezani z igro. Deklica je v procesu sodelovanja jasno izrazila potrebo po večji svobodi, vključenosti ter po večjem upoštevanju njenega glasu.

V začetnem delu sodelovanja sem prepoznala, da ima družina že vzpostavljene nekatere oblike podpore. Ker se nisem želela podvajati ter sem želela jasneje razumeti svojo vlogo v procesu, sem uporabila ekozemljevid. Ta se je izkazal kot smiselno in odgovorno strokovno orodje, saj je omogočil celovit vpogled v obstoječe podporne odnose družine in njihovo razpršenost. Ekozemljevid kot grafični prikaz družinskega sistema in njegovih povezav z okoljem omogoča vizualizacijo ključnih odnosov, virov podpore ter morebitnih obremenjujočih povezav, ki

vplivajo na družino (Hartman, 1978, str. 465–471; McCormick, Stricklin, Nowak in Rous, 2016). Soustvarjanje ekozemljevida je odprlo prostor za pripovedovanje izkušenj, refleksijo kakovosti posameznih odnosov ter povečalo razvidnost podporne mreže, tudi otrok.

Povratne informacije sogovornice so pokazale, da ekozemljevid ni enkratno orodje, temveč procesno sredstvo, ki zahteva jasen časovni okvir, natančno in soustvarjeno opredelitev pomenov ter možnost dopolnjevanja skozi čas. Na ta način se ekozemljevid potrjuje kot »živo« orodje, ki se skozi dialog in sodelovanje pogloblja ter podpira soustvarjanje razumevanja družinske situacije. Deklica skozi intervju izpostavi predvsem teto in tudi mene kot podporni osebi v našem procesu, ko se je soočala z žalostjo in jezo.

Etika udeležnosti

V okviru IDPP je bila etika udeležnosti dosledno udejanjana skozi prizadevanje za vključevanje vseh udeležениh ter spoštovanje njihovega glasu. Proces sodelovanja ni bil razumljen kot enosmeren, temveč kot vzajemen in krožen proces, v katerem so bili družinski člani vključeni enakovredno ne glede na starost ali vlogo v družini. Etika udeležnosti se tako ni udejanjala zgolj v končnih dogovorih, temveč že v samem procesu raziskovanja možnosti. Takšno razumevanje je skladno s temeljnim postmodernim paradigmatskim premikom v socialnem delu, ki poudarja, da sodelovanje temelji na medsebojni interakciji in soustvarjanju, kjer vsi udeleženci aktivno prispevajo svoje poglede in razumevanja (Šugman Bohinc, 2007, str. 49).

Osrednji način udejanjanja etike udeležnosti je bil **dialog**. Ta ni bil razumljen kot zgolj prenos informacij, temveč kot sodelovalni in interaktiven proces interpretacij, v katerem se pomeni nenehno ustvarjajo, preverjajo in preoblikujejo (Anderson, 2007, str. 34–40). Dialog je vključeval ustvarjanje varnega prostora za pogovor, aktivno poslušanje ter skupno iskanje razumevanja in dogovorov. Hkrati je dialog vključeval tudi izražanje lastnih pogledov ob sočasnem preverjanju stališč sogovornikov, pri čemer nestrinjanja in dileme niso vodile v prekinitev sodelovanja, temveč so postale izhodišče za nadaljnji odprt, spoštljiv in iskren pogovor. Dialog se ni udejanjal zgolj na verbalni ravni, temveč tudi skozi nebesedno prisotnost, kot so obrazna mimika, telesna drža, ton glasu in spodbudni nasmehi. Takšna prisotnost je omogočala stik tudi v trenutkih, ko besede niso bile v ospredju, kar je še posebej pomembno pri delu z otroki, ki pogosto pomenov ne konstruirajo primarno skozi jezik, temveč skozi izkustvo in doživljanje (Anderson in Gehart, 2007, str. 184; Gehart, 2007, str. 186–191). Proces je bil pogosto pomembnejši od vsebine, zato sem zavestno ustvarjala dialoški prostor, ki je presegal zgolj verbalno komunikacijo in vključeval alternativne načine sporazumevanja.

Ključno sestavino dialoga je predstavljalo aktivno in reflektivno poslušanje, pri katerem sem redno preverjala svoje razumevanje sogovornikovega razumevanja (Šugman Bohinc, 2011, str. 61). Ob tem sem poslušala tudi s t. i. »tretjim ušesom«, kar mi je omogočilo zaznavanje izjem, lesketajočih se trenutkov in potencialov tudi v zgodbah izzivov (Mešl, 2018b, str. 93).

Povratne informacije so imele v procesu IDPP osrednjo vlogo kot stalni, procesni element sodelovanja. Sistematično povpraševanje po povratnih informacijah je omogočalo sprotno prilagajanje dela potrebam in doživljanju družinskih članov ter hkrati prispevalo h gradnji odnosa zaupanja in zaveznitva (Casado, Riera in Cardona, 2020). Družinski člani so bili redno povabljeni k izražanju svojih želja, idej in doživljanja sodelovanja, v več primerih pa so povratne informacije izražali tudi samoiniciativno, kar sem razumela kot pomemben pokazatelj razvoja odnosa. Uporaba povratnih informacij se je postopno prenašala tudi v družinsko življenje v času moje odsotnosti. Vse to je omogočilo, da sem se odpovedovala poziciji ekspertne opazovalke ali lastnice resnice o družini, kar je skladno s hermenevitično naravnostjo postmodernega socialnega dela (Hoffman, 1994; Šugman Bohinc, 2007).

Posebno mesto v udejanjanju etike udeležенosti je imel **otrokov glas**. Pri delu z otrokoma sem iskala načine komunikacije, ki so jima bili blizu, z manjšim poudarkom na besedah in večjim poudarkom na izkustvu. Njuni prispevki so bili obravnavani kot enakovredni, tudi kadar so bili izraženi skozi igro, gibanje ali domišljijo. Pomembno vlogo je pri tem imel t. i. »nahrbtnik idej«, ki je omogočal izbiro ustvarjalnih in izraznih sredstev ter prilagajanje dejavnosti otrokovi trenutni razpoloženosti in interesom. Možnost izbire je omogočala aktivno sodelovanje, izražanje želja in soustvarjanje procesa, kar je skladno z načelom »nič o nas brez nas« (Madsen, 2014, str. 383).

Prispevek udejanjanja etike udeležенosti se je jasno pokazal tudi v izjavah sogovornic. Rejnica je v intervjuju posebej poudarila podporno vrednost dejavnosti, ki so otrokoma omogočale razvoj skozi ustvarjanje in izkustvo ter pomen nebesedne komunikacije in prisotnosti. Prek otrokove radosti je prepoznavala, da je proces zanju podporen. Kot pomemben podporni element je izpostavila tudi vključevanje povratnih informacij, saj je bila večkrat povabljenka k razmisleku o razumevanju in doživljanju svojih ravnanj, dialog pa je razumela kot ključen element procesa. Tudi deklica je velik pomen pripisovala skupnim dejavnostim in vključenosti vseh, kar je izražala z besedno zvezo »vsi skupaj«. Njeno sodelovanje v intervjuju, kjer je uporabljala raznolike načine izražanja, kaže na aktivno vključevanje in potrjuje, da je bila v procesu obravnavana kot soustvarjalka pomenov.

Etika udeležенosti se je tako v procesu IDPP udejanjala kot etična zaveza k soustvarjanju, dialogu in spoštovanju sogovornic kot avtoric svojih življenjskih zgodb. Sodelovanje ni bilo

zgolj metoda dela, temveč način bivanja v odnosu, v katerem resnica ni objektivno dejstvo, temveč sporazum, ki nastaja skozi dialog vseh udeleženih (Hoffman, 1994; Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 40–42).

Osebno vodenje

Osebno vodenje se je v IDPP udejanjalo skozi premišljeno razkrivanje osebnih izkušenj, transparentnost, sočutne odzive ter jasno izražanje lastnih opažanj, vrednot in meja. V posameznih situacijah sem delila dele osebne zgodbe oziroma izkušenj, pri čemer sem uporabljala znanja, pridobljena skozi študij socialnega dela. Izražala sem tudi skrbi in podajala lastno mnenje oziroma povratne informacije. Pomemben vidik osebnega vodenja so predstavljali iskreni osebni odzivi iz perspektive moči, pri katerih so bili sogovornikom pripisani pomen, kompetentnost in dostojanstvo. Takšno razumevanje osebnega vodenja je skladno z ugotovitvijo Čačinovič Vogrinčič in Mešl (2019, str. 49), da je izkušnja spoštovanja in dostojanstva v socialnem delu lahko zgolj osebna ter nastaja skozi dialog in sodelovanje.

V proces osebnega vodenja je bil vključen tudi humor kot način vzpostavljanja bližine. Na pomen humornega elementa v odnosu kaže tudi intervju z deklico, ki je pri opisovanju izkušenj sodelovanja sama uporabila humor, kar razumem kot izraz sproščenosti.

Kot posebej pomemben vidik osebnega vodenja prepoznavam tudi posredovanje pomembnih sporočil otroku, zlasti v povezavi s telesno avtonomijo in spoštovanjem osebnih meja. Sogovornica me je v procesu sodelovanja opozorila, da v določenih situacijah meje otrokoma niso bile dovolj jasno postavljene, ter poudarila razumevanje, da ljubeč in odnosni pristop ne pomeni odsotnosti meja ali dopustnosti vseh vedenj. To povratno informacijo sem razumela kot pomemben prispevek k refleksiji lastnega ravnanja ter jo vključila v nadaljnje razmisleke o udejanjanju osebnega vodenja. Postavljanje meja sem v tem kontekstu prepoznala tudi kot potencialno podporno izkušnjo za otroka, saj mu omogoča učenje, kako prepoznati in izraziti lastne meje, zlasti v situacijah, ko mu vedenje drugih ni sprejemljivo.

Perspektiva moči

Perspektiva moči je v procesu IDPP predstavljala temeljno konceptualno lečo, skozi katero sem razumela proces sodelovanja ter oblikovala svoje ravnanje v odnosu do družine. Kot poudarja Saleebey (1997, str. 3), praksa, utemeljena na perspektivi moči, pomeni zavestno strokovno odločitev, da je vsako ravnanje socialne delavke usmerjeno v odkrivanje, raziskovanje, krepitev in uporabo sogovornikovih moči in virov z namenom, da lahko uresničujejo svoje cilje in sanje ter razbijejo okove ovir in nesreč. Iz perspektive moči sprašujemo po želenih razpletih, dobrih

izidih, upanju, podpori v skupnosti ter po dobrih izkušnjah iz preteklosti (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 50).

Perspektivo moči sem udejanjala predvsem skozi **validacijo in sočutno odzivanje**, s čimer sem priznavala pomene doživljanja sogovornikov ter njihove občutke razumela kot razumljive odzive na okoliščine, v katerih so se znašli. Pri delu z otrokoma je bilo posebej pomembno ubesedovanje opaženih čustev in notranjih stanj, saj jima je to omogočalo večjo prepoznavnost lastnega doživljanja. Učinke svojega ravnanja sem prepoznavala v večji regulaciji in kasnejšem ubesedovanju čustev pri obeh otrocih. Zavestno sem spoštovala tudi prostor in čas, ki so ga družinski člani potrebovali – bodisi za umik bodisi za tišino ali počasnejše vključevanje v pogovor.

Pomemben vidik udejanjanja perspektive moči je bilo tudi **pridruževanje otrokovemu svetu**, pri čemer je imela osrednjo vlogo igra. Igra mi je omogočala, da sem prek nje na neinvaziven in podporen način usmerjala vedenje otrok ter hkrati ohranjala stik z njunim notranjim svetom. Posebej pomembni so bili simbolni elementi, kot so vile in vilinci prijateljstva ter pogovori z medvedkom iz perspektive moči, ki so otrokoma omogočili doživljanja na njima bližji in varnejši način.

Pri otrocih sem se namesto neposrednega prekinjanja vedenja, ki mi je predstavljalo izziv, pogosto posluževala pristopa pridružitve. Takšen pristop izhaja iz razumevanja, da se namesto vprašanja, kako neko vedenje odpraviti, vprašamo, kaj nam to vedenje sporoča o otrokovih izkušnjah, strahovih in notranjem svetu (Delahooke, 2019, str. 11). Perspektivo moči sem tako udejanjala tudi skozi zavestni **premik onkraj vedenja in izrečenih besed**, saj sem vedenje razumela kot nosilca sporočila in obliko večplastne komunikacije. To razumevanje je skladno z ugotovitvami, da otroci v različnih življenjskih okoliščinah pogosto razvijejo vedenjske strategije, ki jim v določenem trenutku omogočajo prilagoditev, čeprav so lahko za okolico težko razumljive ali moteče (Levenson, 2017, str. 107; Treisman, 2017, str. 28). Namesto patoloških razlag sem se zato usmerjala v razumevanje moči, potreb in stisk sogovornikov ter v prepoznavanje **dobre namere**, ki se pogosto skriva za navidezno neprimernimi vedenji. To je bilo še posebej pomembno pri širši družinski mreži, kjer sem prepoznavala prizadevanja, trud in skrb družinskih članov, tudi kadar so se soočali s kompleksnimi situacijami. Prepoznavanje dobre namere je prispevalo h krepitvi samopodobe sogovornikov in omogočilo bolj funkcionalne odzive v prihodnosti.

Poseben pomen je imel t. i. **»skriti glas moči«**, ki se je udejanjal skozi kratke potrditve in povzetke srečanj, utemeljene na napredkih, pozitivnih trenutkih in že obstoječih virih. Zavestno sem prepoznavala tudi izjeme ter se **pridruževala zgodbi upanja**, saj sta optimizem in upanje

temeljna gradnika odpornosti (Constable in Lee, 2015, str. 51). Ob tem sem vedno znova prepoznavala vire moči družinskih članov. Posebno vrednost sem pripisovala moči, pridobljeni skozi življenjske preizkušnje, ki so družinskim članom omogočale soočanje s trenutnimi zahtevnimi situacijami ter kazale na njihovo odpornost.

Pomemben del perspektive moči je bilo tudi *prepoznavanje in proslavljanje napredkov*. Skupaj z družino smo zavestno prepoznavali majhne, a pomenljive premike v vedenju, odnosih in čustvenem izražanju ter jih ubesedili in proslavljali. Kot poudarjata Čačinovič Vogrinčič in Mešl (2019, str. 54), ima proslavljanje tudi najmanjših premikov pomembno sporočilno vrednost, saj izraža prepoznavanje in spoštovanje moči družine ter krepi občutek uspešnosti in vrednosti.

V tem kontekstu so imele pomembno vlogo tudi *pohvale*, ki so bile uporabljene zavestno in premišljeno – kot potrditev truda in prizadevanj, spodbuda za nadaljnje sodelovanje ter način usmerjanja vedenja. Pohvale otrokom so bile pogosto izvedene na igrive načine, hkrati pa so bile tudi vzajemne, saj sem jih prejemale tudi od drugih družinskih članov. Moč pohval se je kazala v krepitvi občutka lastne vrednosti sogovornikov, ki so si v takšnem odnosu dovolili tudi več ranljivosti. To razumem kot posebej pomembno, saj se globlji premiki pogosto zgodijo takrat, ko se posamezniki počutijo dovolj varne, da so iskreni do sebe.

Rejnica je pohvale otrokoma prepoznala kot pomemben podporni dejavnik, deklica pa je izrazila pozitiven občutek o sebi in se opisala kot prijazno. To je po mojem mnenju pokazatelj, da imajo interakcije v procesu socialnega dela pomemben vpliv na to, kako sogovorniki po končanem sodelovanju razumejo sebe (Root in Madsen, 2013, str. 85), saj se spremembe dogajajo predvsem skozi odnos in izkušnjo biti viden, slišan in priznan.

Ravnanje s sedanjostjo

Sedanjost predstavlja osrednji prostor, v katerem se lahko zgodijo dogovori, spremembe in učenje. Gre za najdragocenejši čas, ko smo z družino in njenimi člani v DOS ter ga uporabljamo za skupno soustvarjanje procesa (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 50–51). V tem okviru se je kot posebej pomembno izkazalo ravnanje v sedanjosti, ki je omogočalo odzivanje na to, kar se med udeleženiimi dogaja tukaj in zdaj.

Kot ključni so se pokazali osebni odzivi, ki so ustvarjali trenutke srečanja. Pozitivni trenutki srečanja med odraslimi so imeli opazen vpliv tudi na otroke, ki so se nanje odzivali skozi zrcaljenje obrazne mimike in čustvenih izrazov. Pri otrocih je ravnanje s sedanjostjo pogosto pomenilo pridruževanje njihovemu magičnemu svetu.

Ravnanje v sedanjosti ni pomenilo zanemarjanja preteklosti. Nasprotno, razumevanje preteklih izkušenj je prispevalo h globljemu razumevanju vedenja in situacij v sedanjosti ter omogočalo bolj sočutne in smiselne odzive.

Sedanjost se je tako izkazala kot prostor, kjer se prepletajo pretekla doživetja in prihodnje možnosti, hkrati pa predstavlja ključno izhodišče za soustvarjanje sprememb tukaj in zdaj v odnosu. V tem kontekstu razumem tudi proces intervjuja z deklico, ki je hkrati odražal najine pretekle odnose ter odpiranje novih priložnosti v sedanjosti, obenem pa morda tudi pomenov, ki jih bo lahko nesla s seboj naprej. Deklica je v intervju aktivno vstopala, participirala in soustvarjala njegov potek, kar razumem kot pokazatelj odnosa, vzpostavljenega skozi proces sodelovanja, ter kot prostor, v katerem se je lahko izrazila na sebi lasten in zanjo smiseln način.

Znanja za ravnanje

Znanje o postmodernih konceptih socialnega dela in ravnanje v skladu z njimi sta že sama po sebi predstavljala pomembno strokovno podporo procesu sodelovanja. Ob tem sem se opirala tudi na druga strokovna znanja, zlasti na ***pristop, utemeljen na razumevanju travme***, ki poudarja vpliv obremenjujočih izkušenj na možgane, vedenje in telo (Van der Kolk, 2014) ter hkrati možnost okrevanja otrok ob prisotnosti varne osebe. Takšno podporno vlogo sem v procesu jasno prepoznavala pri rejnici. Kot poudarjata Levine in Kline (2018, str. 33), se čustvene izkušnje vtisnejo v možgane kot telesni spomin in prav zato ima varen odnos ključno vlogo, saj otroku omogoča vnovično doživljanje občutkov varnosti in ljubljenosti, kar pomembno vpliva na ugodnejše razvojne izide v prihodnosti (Van der Kolk, 2014, str. 143–144).

Pri razumevanju otrokovih odzivov sem se pogosto opirala tudi na ***teorijo navezanosti***, ki osvetljuje tudi hkratno željo po bližini in potrebo po umiku. Navezanost predstavlja prvi temeljni regulacijski mehanizem v razvoju in otrokovo prvo razvojno nalogo. Šele iz izkušnje varne navezanosti lahko otrok razvije svobodo za raziskovanje zunanjega sveta. Način navezanosti pomembno vpliva na otrokovo kasnejše doživljanje odnosov in način vstopanja vanje (Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 113).

V procesu sodelovanja sem zavestno razlikovala med ***dvema vrstama pogovora***: pogovorom, usmerjenim v soustvarjanje rešitev, ter pogovorom, katerega namen je bil predvsem ohranjanje odnosa in zdržanje s čustvi sogovornikov, brez takojšnjega iskanja rešitev. Takšen pogovor ima sam po sebi pomembno vrednost, saj ohranja odprt prostor za nove perspektive in nove izkušnje (Čačinovič Vogrinčič, Kobal, Mešl in Možina, 2005, str. 22–23).

Pri delu sem uporabljala tudi vprašanje izjeme na raznolike načine ter odnosno vprašanje, ki sem ju črpala iz *k rešitvi usmerjene kratke družinske terapije*. To je pomenilo raziskovanje trenutkov, ko težave niso bile prisotne, ter pogled skozi oči tretjega, ki omogoča pogled na situacijo nekoliko drugače in odpira nova razumevanja (Franklin in Jordan, 1999). V posameznih situacijah sem uporabila tudi eksternalizacijo, na primer pri simbolnem »pihanju temnega oblaka žalosti iz telesa«. Ta pristop, utemeljen v *narativnih praksah podpore in pomoči*, je omogočil hkrati oddaljitev problema od identitete ter telesno regulacijo prek dihanja. Aktivacija parasimpatičnega živčnega sistema namreč prispeva k umirjanju, zmanjšanju srčnega utripa in sprostitvi telesa (Van der Kolk, 2014, str. 79). Z eksternalizacijo se problem preoblikuje v nekaj, kar je mogoče opisovati, raziskovati in z njim ravnati, ne da bi bil razumljen kot del osebe same (White, 2007, str. 26).

Kot posebej podpora so se izkazala znanja vseh družinskih članov, ki sem jih dosledno vključevala v soustvarjanje procesa. Ta so hkrati bogatila in nadgrajevala moje strokovno razumevanje.

Lastna refleksija procesa sodelovanja in zaključevanje

Refleksija je bila stalni del procesa sodelovanja in je omogočala sprotno učenje, prilagajanje ravnanj ter krepitev strokovne samozavesti. Ob zaključku se je usmerila v razmislek o strokovni rasti in pomenu sodelovanja kot učnega procesa, pri čemer sem se zavedala, da zaznane spremembe niso rezultat zgolj mojega delovanja, temveč skupnega soustvarjanja, obstoječih moči družine in širših življenjskih okoliščin.

Zaključevanje je imelo v našem procesu posebno mesto. Tako jaz kot rejnica sva opazali, da so zaključki posameznih srečanj pri otrocih sprožali stiske, kar sva razumeli kot del podpornega procesa, ki je temeljil na vzpostavljeni povezanosti. Prav zaradi tega je bilo treba zaključevanju nameniti posebno pozornost. Literatura namreč opozarja, da otrok srečanja ne sme zapustiti vznemirjen ali zaskrbljen, zato imajo rituali začetka in zaključka poseben pomen, saj prispevajo k občutku kontinuitete, varnosti in predvidljivosti (Geldard, Geldard in Yin Foo, 2018, str. 13; Treisman, 2017, str. 80). Skladno s tem sem pri zaključevanju posameznih srečanj postopno uvajala jasna in vnaprej dogovorjena sporočila o tem, kdaj in kako se bo srečanje zaključilo, ter otrokoma omogočila določen vpliv na zaključek. Takšen način je povečal predvidljivost procesa, kar se je odražalo tudi v mirnejših odzivih otrok ob zaključkih srečanj.

Zaključevanje celotnega procesa sem prav tako načrtovala premišljeno in skladno z etiko udeležенosti. Poseben poudarek je bil namenjen podajanju jasnih in resničnih informacij brez praznih obljub glede nadaljnjih stikov, kar je rejnica tudi sama izpostavila kot pomembno.

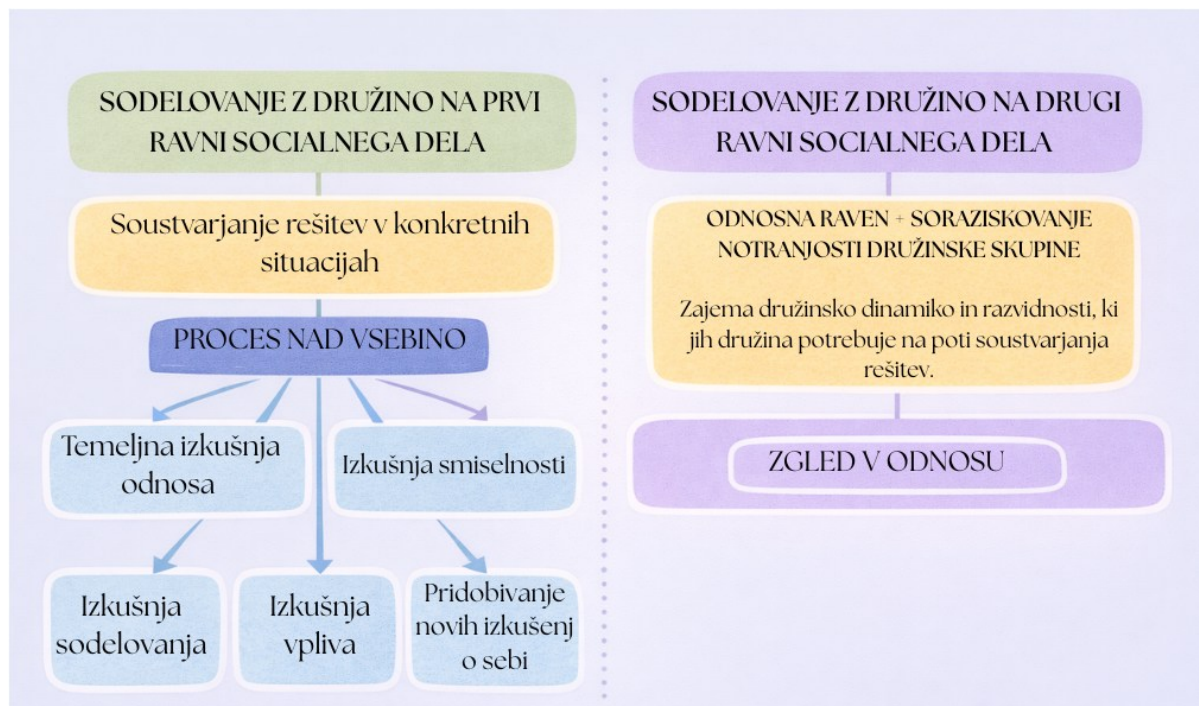
Otroka sem na zaključek pripravljala postopno in na njuni starosti prilagojen način s pomočjo opisa »super moči«. Pomemben del zaključevanja so predstavljala tudi personalizirana pisma z osebnimi sporočili za vsakega posebej, zapisana skozi perspektivo moči, ter skupni zemljevid sodelovanja, ki je omogočil refleksijo in zaključno evalvacijo procesa. Zaključevanje je pri vseh udeležениh sprožalo tako prijetne kot tudi neprijetne občutke.

B) Proces sodelovanja na prvi in drugi ravni socialnega dela ter zaznane spremembe družinskih članov v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

V nadaljevanju odgovarjam na raziskovalno vprašanje, *kako je potekalo sodelovanje z družino v IDPP na prvi in drugi ravni in k čemu je to prispevalo*. Hkrati obravnavam spremembe, ki so jih skozi proces sodelovanja zaznavali družinski člani in jaz sama, pri čemer pokažem, kako se je udeležanje postmodernih konceptov socialnega dela odražalo v njihovih pogledih, občutkih in vedenju. S tem odgovarjam tudi na raziskovalno vprašanje, *kako so družinski člani zaznavali spremembe skozi proces sodelovanja v IDPP*. Pomembno se mi zdi že na začetku poudariti, da so zaznane spremembe v tem poglavju deloma rezultat moje interpretacije procesa. Nekaterih sprememb družinski člani sami niso izrecno poimenovali, rejnica pa jih ni pripisovala zgolj našemu sodelovanju, temveč tudi širšim družinskim in življenjskim okoliščinam. Spremembe zato razumem kot rezultat prepleta različnih vplivov in odnosov.

Ključno spoznanje, skozi katero razumem nadaljevanje tega poglavja in sodelovanje z družino na prvi in drugi ravni, je Madsenovo (2014, str. 392–393) razumevanje »hoditi in govoriti«. Gre za ravnanja, ki ustvarjajo nove izkušnje in s tem nove pomene, ki jih družina ponese v vsakdanje življenje in v soočanje z nadaljnjimi življenjskimi okoliščinami. Pri tem ne gre zgolj za doseg konkretnega cilja, temveč za način, kako smo do njega prišli, in za izkušnje, ki so se ob tem oblikovale. Takšno sodelovanje omogoča, da se ljudje doživijo drugače, na bolj pozitiven način, spreminjajo dominantne zgodbe ter pridobivajo nove izkušnje o sebi.

Spodaj predstavljam vizualni prikaz dela z družino na prvi in drugi ravni socialnega dela ter poudarke, ki so se mi pri našem sodelovanju zdeli ključni. Vizualni prikaz, oblikovan s pomočjo odnosnega kodiranja, v nadaljevanju tudi podrobneje opišem.

Slika 2: Vizualni prikaz dela z družino na prvi in drugi ravni socialnega dela

Delo na **prvi ravni** je v procesu IDPP vključevalo soustvarjanje rešitev v konkretnih situacijah in naslavljanje specifičnih delovnih tem. Vendar pa je imel večji pomen kot sama rešitev izkustveni proces, v katerem so družinski člani pridobivali občutek smiselnosti, vpliva in sodelovanja. Prav ta izkušnja je predstavljala ključen prispevek prve ravni dela (Čaćinović Vogrinčič, 2016, str. 23; Mešl, 2013, str. 358). Skozi proces so družinski člani pridobivali nove uvide o sebi, svojih zmožnostih in lastnem vplivu, kar se je še posebej izrazito pokazalo pri deklici.

Pri deklici sem opazovala pomembne premike v vztrajanju, izražanju občutkov in doživljanju lastne kompetentnosti. V tem kontekstu razumem tudi proces intervjuja z deklico tako v njegovi vsebini kot v načinu poteka. Izhajam iz razumevanja, da se spremembe dogajajo skozi interakcije in odnose, zato imajo besede in odzivi pomemben vpliv na to, kako sogovorniki po končanem sodelovanju vidijo sami sebe (Root in Madsen, 2013, str. 85).

V intervjuju je deklica izrazila več področij, na katerih se doživlja kot uspešna. Ob tem je ohranila spomin na dihanje kot način čustvene regulacije, kar razumem kot prenos izkušnje iz procesa sodelovanja v vsakdanje življenje. Proces intervjuja je hkrati odražal kakovost vzpostavljenega odnosa in podobo, ki jo je deklica razvijala o sebi, kar se je kazalo v njeni vztrajnosti, radovednosti, jasnem izražanju želja in meja ter v telesnih izrazih bližine. Pomemben vidik procesa je bilo tudi dekličino samoiniciativno spraševanje po povratnih informacijah, skladno z načelom »nič o nas brez nas«. Kazala je na zmožnost vživljanja v

občutke drugih ter aktivnega vključevanja družinskih članov v proces. Vse to razumem kot pomembne pokazatelje sprememb, ki presegajo raven konkretne naloge in segajo v odnosno raven sodelovanja.

Sodelovanje z družino na prvi ravni je bilo močno povezano in skoraj nemogoče brez sodelovanja na **drugi, odnosni ravni** socialnega dela, ki se nanaša na družinsko dinamiko. Na tej ravni z družino soraziskujemo notranjost družinske skupine, vključno z načini komunikacije, razvidnostjo pravil in vlog, mejami ter ravnanjem s konflikti (Čačinovič Vogrinčič, 2016, str. 23; Čačinovič Vogrinčič in Mešl, 2019, str. 56, 84–94).

Sodelovanje na drugi ravni se ni udejanjalo zgolj skozi pogovor, temveč tudi skozi lastno ravnanje in vedenje, torej skozi zgled v odnosu. Prav to razumem kot eno izmed ključnih spoznanj procesa, do katerega sem prišla v sodelovanju z družino. Odnos med nami je tako sam postal učni prostor. Zavestno sem skušala delovati tako, kot bi si želela, da družinski člani ravnaajo drug do drugega. Zgled pri tem ni bil razumljen kot poučevanje ali usmerjanje z besedami, temveč kot konkretno ravnanje v odnosu. Poseben poudarek je bil na udejanjanju konstruktivne komunikacije, spoštljivega vedenja, jasnega izražanja ter ohranjanja medsebojnega spoštovanja tudi v zahtevnejših situacijah. Namesto razlaganja, kako naj ravnaajo, sem skušala omogočiti, da družinski člani skozi lastno izkušnjo doživijo drugačne, morda v nekih situacijah bolj podporne načine odzivanja. Zgled je tako deloval kot priložnost za nove izkušnje in alternativne odzive, pri čemer sprememba ni bila vsiljena, temveč omogočena skozi odnos in doživetje.

Po mojih opažanjih so se v odnosih pojavljali znaki večjega medsebojnega priznavanja, pohval in zahval, odrasli pa so pogosteje postavljali meje na miren in razlagalen način ob ohranjanju čustvene bližine z otrokom. Opazovala sem tudi refleksivno nagovarjanje čustev obeh otrok. Otroka sta zgled sočutnega odziva ponotranjala in tudi sama na tak način ravnala drug do drugega. Gre za opažanja, ki jih sogovorniki sami niso nujno izrecno poimenovali.

Posebej pomemben vidik zgleda v odnosu je bila vzajemnost, ki jo želim izrecno poudariti. Zgled namreč ni bil enosmeren. V procesu sem tudi sama prevzemala, krepila in potrjevala tista vedenja družinskih članov, ki so se že izkazala kot učinkovita in podporna, s čimer sem priznala njihove obstoječe kompetence, znanja in zmožnosti.

Rejnica pa je v intervjujih izpostavila spremembe v lastnem razumevanju in ravnanju. V intervjuju je opisala spremembo v razumevanju otrokovega vedenja, saj je otrokovo razposajenost in prekoračitev meja ob mojem prihodu razumela kot izraz veselja in povezanosti, ne kot neprimerno vedenje. Ob tem je poudarila pomen raznolikih perspektiv pri razumevanju iste situacije ter dialog kot ključen element sporazumevanja. Izpostavila je tudi zavedanje

selektivne zaznave – da naši možgani ne zmorejo zaznati vseh informacij hkrati in jih tudi ne zaznavamo enako –, kar po njenem razumevanju pomembno vpliva na vedenje in odzivanje. To me spomni na zapis Nicholisa (2010, str. 94), da ljudje v odnose vstopamo s prepričanju, oblikovanimi skozi lastne izkušnje, kot z nekakšnimi lečami, skozi katere zaznavamo, razumemo in interpretiramo svet. Prav dialog, kot poudarja tudi rejnica, omogoča pregledovanje obstoječih in oblikovanje novih konstruktov oziroma preizkušanje različnih leč, da bi posamezniki odkrili tiste, ki jim omogočajo bolj zadovoljivo delovanje v svetu. Rejnica komunikacijo opisuje kot osnovni način funkcioniranja ljudi v odnosih.

Na ravni doživljanja je rejnica sodelovanje opisovala kot proces grajenja pristnejših odnosov, kar je prispevalo k njenemu razumevanju socialnega dela kot odnosnega in procesnega delovanja. Na vedenjski ravni pa je zaznala večjo ozaveščenost lastne komunikacije, zlasti razumevanje, da lahko uporaba besede »ne« pri sogovorniku sproži občutek napada in posledično upor. Na tej podlagi je postopno začela spreminjati način posredovanja sporočil, kar je po njenem doživljanju prispevalo k bolj kakovostnim medosebnim odnosom. Kot pomemben premik je izpostavila pogostejše povpraševanje po mnenju oziroma povratnih informacijah, kar ga je razumela kot obliko priznavanja drugega. Na prvi in drugi ravni se tako gradi odpornost – skozi odnose, izkušnje in nove pomene, ki jih družinski člani oblikujejo zase (Mešl, 2013, str. 358–359).

Pomembnejše kot popoln spomin na vsebino prepoznavam občutke varnosti, spoštovanja in prisotnosti, nove načine komunikacije ter družinsko dinamiko, ki krepi njihovo moč – to je tisto, kar ljudem ostane in jim omogoča, da naredijo naslednji korak. Včasih je sprememba že to, da znamo slišati tisto, kar je bilo dolgo neizrečeno, in včasih je dovolj, da v pogovoru ne iščemo rešitev, temveč povezanost, v kateri se rešitve lahko soustvarijo.

Ob tem pa je pomembno poudariti, da je bil proces sodelovanja vzajemen. Družina s svojo odprtostjo, odzivi in načinom vstopanja v odnos ni prispevala zgolj k spremembam znotraj lastnega sistema, temveč je pomembno oblikovala tudi moje razumevanje prakse socialnega dela. S svojim odnosom do mene so mi družinski člani omogočili učenje, refleksijo in strokovno rast ter me znova opomnili, da se spremembe ne dogajajo enosmerno, temveč v odnosu.

C) Doživljanje sodelovanja z družino na domu ter pomen domačega okolja za izkušnjo procesa družinskih članov

Ferguson (2018, str. 79) poudarja, da je dom eden izmed najpomembnejših neživih objektov v življenju ljudi. V zadnjem poglavju razprave se zato osredotočam na prostor, v katerem je sodelovanje z družino v okviru IDPP potekalo – njihov dom. V poglavju odgovarjam na

raziskovalni vprašanji, *kako sem kot socialna delavka doživljala prednosti in izzive sodelovanja z družino na domu v okviru IDPP ter kako je sodelovanje na domu družine, skozi perspektivo družinskih članov, prispevalo k poteku procesa podpore in pomoči*. Posebna pozornost je namenjena razumevanju doma kot konteksta, ki je pomembno sooblikoval izkušnjo sodelovanja in potek procesa z vidika vseh udeležениh.

Sodelovanje z družino na domu je spremljal niz izzivov, ki so bili predvsem povezani z občutkom negotovosti. Tudi Ferguson (2018, str. 69–70) opozarja, da je prag doma liminalni prostor, torej vmesni prostor med javnim in zasebnim, kjer se socialna delavka pogosto znajde na meji in v stanju negotovosti. Ta izkušnja se je potrjevala tudi v mojem sodelovanju z družino. Rejnica je bila izjemno gostoljubna, zato sem se večkrat soočala z dilemo, ali jo s svojo prisotnostjo sploh kaj razbremenim. Ob tem je včasih prišlo tudi do nenapovedanih obiskov, pri katerih sem se morala hitro prilagoditi novim okoliščinam in dinamiki situacije. Poseben izziv je predstavljal tudi t. i. »domači kaos«, ko je bilo hkrati prisotnih več dražljajev. V takšnih trenutkih je bilo včasih težko slišati prav vse družinske člane in se hkrati odzivati na več situacij. Zaradi tega so se občasno pojavljali občutki zmanjšane stika s seboj, zlasti v primerih, ko sem pred odzivanjem pozabila nameniti pozornost pomiritvi lastnega živčnega sistema. Tudi deklica je v intervjuju izpostavila izzive domačega okolja, na primer v obliki »norenja« družinskega člana. Odraz teh izzivov se je v samem procesu kazal tudi v težji osredotočenosti zaradi pestrega dogajanja na domu. Dinamičnost domačega okolja je bila jasno zaznavna, hkrati pa predstavlja sestavni del dela z družino na domu.

Takšni občutki niso bili nekaj izjemnega ali neobičajnega. Nasprotno, tudi drugi avtorji, med njimi Ferguson (2018, str. 67–69), ugotavljajo, da je delo na domu kompleksno in zahteva kombinacijo strokovnega znanja, intuicije in osebne prisotnosti. Gre za ravnovesje med redom in kaosom ter med strokovnostjo in človečnostjo, kar zelo dobro opisuje tudi moja lastna izkušnja sodelovanja z družino na domu. Kljub izzivom pa ti niso bili nepremostljivi. Nasprotno, pogosto so se pokazali tudi kot priložnost. S pomočjo znanja o sodelovanju z družino na domu sem zavestno »pričakovala nepričakovano« ter nepredvidljive situacije razumela kot del procesa in priložnost za skupno učenje.

Ena ključnih prednosti sodelovanja z družino na domu se je kazala v neposrednem opazovanju družinske dinamike in interakcij med družinskimi člani v njihovem vsakodnevem okolju – v vedenju, odzivih, neverbalni komunikaciji, telesni bližini in načinih sobivanja. Ob tem se me je še posebej dotaknilo, kako varno zavetje je teta nudila otrokoma, kar se je jasno kazalo tudi v njunem odzivanju. Hkrati sem imela priložnost zaznavati situacije, v katerih so se odpirale možnosti za alternativne odzive. Rezultati so pokazali, da je sodelovanje na domu omogočilo

pridobivanje novih izkušenj ter njihovo takojšnje preizkušanje v vsakdanjih življenjskih situacijah. Novi načini komunikacije, ravnanj in odzivanj so se lahko takoj preverjali v praksi, njihovi učinki pa so se prenašali tudi v čas moje odsotnosti. Pomembna prednost sodelovanja na domu je bila tudi možnost neposrednega odzivanja na trenutne potrebe družinskih članov, kar je prispevalo k večji regulaciji. Kodele in Mešl (2016a, str. 62) poudarjata, da sodelovanje z družino na domu odpira priložnost za večjo razvidnost družinskih procesov, saj se tam odvijajo interakcije, ki se v pisarni najverjetneje ne bi.

To potrjuje tudi rejnica, ki je v intervjuju jasno izpostavila razliko med sodelovanjem na domu in v pisarni. Poudarila je večjo nesproščenost in previdnost pri pogovorih v institucionalnem okolju, kar je povezovala z občutkom uradnosti. Takšno okolje po njenem mnenju omejuje spontanost in pristnost v odnosu, ki ju je sama doživljala kot pomembni značilnosti sodelovanja med nami v domačem okolju.

V času soočanja z izzivi sem oblikovala lasten podporni okvir, ki je vključeval postopno rastočo strokovno samozavest, uporabo socialnodelovnih znanj za ravnanje ter stik s seboj z namenom bolj reguliranih odzivov. Ferguson (2018, str. 69) opozarja, da socialna delavka, ki ne zmore obvladovati lastnih čustvenih in telesnih odzivov, lahko izgubi osredotočenost. S tem spoznanjem se močno povežem, zato to razumem kot nujno prakso pri sodelovanju z družinami. V podporo so mi bili tudi priprava na srečanja s pomočjo literature, jasno postavljanje ciljev, sprotno preverjanje poteka srečevanj z rejnico, mentorska srečanja, dodatna izobraževanja ter topel in sprejemajoč odnos družine.

Bolj kot to, kako sem sama doživljala sodelovanje na domu, pa me zanima, kako so ga doživljali družinski člani. Rejnici je kot edini izziv predstavljal hrup zaradi sosedov, medtem ko je vse ostalo razumela predvsem kot prednost. Posebej je poudarila večjo sproščenost ter povezovala dom s prijetnimi občutki, varnostjo in ugodjem. Zelo podporno ji je bilo tudi to, da sem se vključila v življenjski ritem družine in se prilagodila njihovem polnemu urniku.

Pred sodelovanjem z družino nisem v celoti razumela, kaj pomeni Fergusonovo (2018, str. 65–67) razumevanje dela na domu kot utelešene, čutne in čustvene prakse, v kateri pridejo v ospredje vsi čuti, gibanje in telesna prisotnost. Skozi sodelovanje z družino pa sem to razumevanje začela doživljati konkretno in izkustveno – ne več zgolj kot teoretski opis, temveč kot način, kako prostor, gibanje in telesna prisotnost aktivno soustvarjajo občutek varnosti in možnosti za sodelovanje. Tudi za rejnico je dom predstavljal predvsem občutek varnosti. Podobno je deklica za intervju izbrala prostor, v katerem je želela sodelovati – prostor, ki ga je povezovala s preteklimi pozitivnimi izkušnjami sodelovanja. V domačem okolju je imela na

voljo tudi podporne predmete, ki so prispevali k prijetnejšemu vzdušju, na primer Gabi ušeska in čarobno palico.

Ko smo se udeleženci gibali po prostoru, je vsak prostor pri vsakem izmed nas vzbujal različne občutke. Prav skozi to gibanje in telesno umeščenost v prostor sem razumela, da dom ni zgolj ozadje sodelovanja, temveč njegov aktivni soustvarjalec. Deklica je z razporejanjem figur po prostoru pokazala, kako pomembne spomine in občutke povezuje z domom ter kaj ji je bilo v sodelovanju na domu podporno. Ko je dom poimenovala kot »mavričen«, se nisem spuščala v interpretacijo, temveč sem se pridružila njenemu doživljanju in magičnosti trenutka.

Sodelovanje z družino na domu tako razumem, po Ferguson (2018, str. 78–79), kot prostor ustvarjalne spremembe in priložnosti, kjer socialna delavka s premišljenim gibanjem, spretnostjo, ustvarjalnostjo in pogumom gradi odnose v sodelovalnem procesu z družino.

Ljudje smo v svojem delovanju neločljivo povezani z medosebnim kontekstom, saj nas oblikujejo odnosi in okolja, v katerih živimo. Prav zato je v socialnem delu pomembno, da se z ljudmi srečujemo v njihovem življenjskem okolju in z osebami, ki so zanje pomembne (Nichols, 2010, str. 99). Podobno poudarja Bronfenbrenner (1979b) v socialno-ekološkem modelu, kjer izpostavlja, da vedenje in doživljanje družinskih članov nista zgolj rezultat individualnih osebnostnih značilnosti, temveč predvsem dinamičnih interakcij med posameznikom in okoljem, v katerem živi.

V tem kontekstu dom družine ni bil edini prostor srečevanja. Sodelovanje se je razširilo tudi v domačo okolico (izlet, igrišče, vrt, dvorana), ki je predstavljala vsakdanji življenjski svet družine. Prav v teh okoljih so se odpirale nove odnosne izkušnje ter možnosti za opazovanje družinske dinamike v drugačnih situacijah, zunaj bolj strukturiranega domačega prostora. Pomen sodelovanja v skupnosti je izpostavila tudi rejnica, ki je sodelovanje v domači okolici doživljala kot enakovredno sodelovanju na domu ter ga razumela kot dodatno vrednost procesa. Skozi proces sodelovanja sem se spoznavala tudi z drugimi deležniki in institucijami. V tem okviru sem pridobila vpogled v širšo družinsko mrežo ter neformalne vire podpore v domačem okolju, kar mi je omogočilo boljše razumevanje kakovosti odnosov in obstoječih podpornih vezi. Tako sem lahko prepoznala, na koga se družina lahko opre, v katerih odnosih se počuti podprto in kje se odpirajo priložnosti za nadaljnjo povezanost. Družinski člani se namreč ne razvijajo v izolaciji, temveč v »gnezd« medsebojno povezanih sistemov (Bronfenbrenner, 1977, str. 513). V tem okviru sem bila tudi v stiku s sodnim okoljem, kar je dodatno razširilo razumevanje institucionalnih vplivov na družinski sistem.

Ob tem se mi zdi pomembno posebej izpostaviti še izkušnjo sočasnega sodelovanja dveh socialnih delavk, ki sem jo v procesu doživela tudi sama. To sodelovanje sem razumela kot

dodatno vrednost procesa. V ospredju je bilo skupno opazovanje odnosne dinamike ter izmenjava zaznav iz različnih perspektiv, kar se je izkazalo kot pomembna priložnost za bogatejše razumevanje družinskih odnosov in za bolj premišljeno ter usklajeno ravnanje. Takšno sodelovanje predstavlja zavestno prizadevanje za zagotavljanje usklajene podpore družini, brez razpršenosti ali ponavljanja sporočil.

Skupna refleksija je pri tem predstavljala pomemben vir opore. Najino sodelovanje je temeljilo na odnosu ter na poudarjeni skupni odgovornosti za proces. Takšen način dela je hkrati predstavljal tudi zgled udejanjanja druge ravni socialnega dela, saj sva skozi medsebojno komunikacijo, usklajevanje in spoštljivo sodelovanje udejanjali tiste pristope, ki sva jih hkrati spodbujali tudi pri družini. Posebno pozornost sva namenjali temu, da so bili slišani vsi udeleženi, ter doslednemu udejanjanju etike udeležnosti. Sočasno sodelovanje je prispevalo tudi k spremembam v vedenju otrok, ki sva jih povezovali z večjim vključevanjem vseh družinskih članov v proces.

Takšne izkušnje dodatno potrjuje razumevanje socialnega dela kot odnosnega in kontekstualno umeščenega procesa, v katerem se spremembe oblikujejo skozi preplet odnosov, okolij in skupnega delovanja. V tem smislu ne gre za posamezne odzive ali usmerjene aktivnosti, temveč za postopno soustvarjanje izkušenj v konkretnih odnosih in okoljih, ki imajo možnost, da se prenašajo v vsakdanje življenje družine. Na ta način imajo pridobljene pozitivne izkušnje potencial, da trajajo tudi po procesu sodelovanja v IDPP.

5.1. Omejitve raziskave

O prispevku raziskave sem pisala že v poglavjih o formulaciji problema in metodologiji, na tem mestu na kratko predstavljam še njene omejitve. Raziskava temelji na poglobljenem sodelovanju z eno družino, kar omogoča bogat in kontekstualno umeščen vpogled v proces sodelovanja, hkrati pa ne omogoča posploševanja ugotovitev na širšo populacijo družin. Namen raziskave zato ni statistična reprezentativnost.

Pomembna dilema se nanaša tudi na mojo dvojno vlogo – raziskovalke in hkrati udeleženke v procesu sodelovanja, kar je lahko vplivalo na zaznavanje, interpretacijo in zapisovanje podatkov. Kljub zavestni refleksiji in prizadevanju za transparentnost analize ostaja možnost pristranskosti, saj so podatki neizogibno prežeti z mojo perspektivo ter odnosom, ki sem ga vzpostavila z družino. Čeprav je bila analiza izvedena sistematično in pregledno, bi druga raziskovalka lahko iste podatke interpretirala drugače, zato raziskava ne teži k objektivni resnici.

Raziskava zajema tudi določen časovni okvir sodelovanja z družino, zato ne omogoča vpogleda v dolgoročne učinke sodelovanja v IDPP. Spremembe, ki so jih zaznali družinski člani, so vezane na obdobje raziskovanja in se lahko skozi čas spreminjajo. Spremembe niso nujno zgolj odraz našega sodelovanja, temveč tudi širših družinskih okoliščin.

5.2. Sklepi

- Znanje o DOS me je pomembno podprlo pri razmisleku o tem, kako ravnamo in kako vzpostavljamo odnos v procesih socialnega dela z družino. Vzpostavljanje odnosa v vlogi spoštljive in odgovorne zaveznice ter razumevanje družinskih članov kot strokovnjakov na podlagi lastnih izkušenj sta predstavljala temeljno podlago za sodelovanje z družino. Sogovornici sta posebej izpostavili pomen osebnih značilnosti socialne delavke, ki so spodbujale povezanost in osebni stik ob hkratnem ohranjanju spoštljive profesionalne distance, utemeljene na medosebnem spoštovanju.
- Sodelovanje z družino v okviru IDPP se je izkazalo kot proces, ki presega doseganje posameznih ciljev. Ključen pomen ni imel zgolj izid, temveč način sodelovanja, ki se je udejanjal skozi odnos, dialog in soustvarjanje podpore in pomoči z družino kot enakovrednim partnerjem. Postmoderni in socialno-konstruktivistični pristopi poudarjajo vzajemnost, ki je imela v našem procesu osrednje mesto in je bila prva beseda, s katero je družina opisala sodelovanje. Proces je bil izrazito vzajemen: družinski člani niso bili zgolj naslovniki podpore, temveč so s svojimi odzivi, znanji in načini vstopanja v odnos pomembno sooblikovali potek procesa ter hkrati prispevali k mojemu strokovnemu in osebnemu razumevanju socialnega dela.
- Posebej pomembno se je pokazalo vključevanje povratnih informacij družinskih članov. Proces sodelovanja nima pomena, če je grajen zgolj na razumevanju, interpretacijah in presojah socialne delavke. Za kakovosten in etično utemeljen proces je nujno aktivno vključevanje družine, preverjanje doživljanja ter upoštevanje njihovih pogledov, saj se podpora in spremembe lahko soustvarjajo le v dialogu.
- Deklica je v procesu izpostavila pomen telesne bližine v odnosu ter vpliv odnosa med odraslimi na svoje doživljanje, kar dodatno potrjuje pomen odnosne dimenzije socialnega dela.
- DOS se je v procesu udejanjal skozi več ključnih elementov: *dogovor o sodelovanju* (vključno z dogovorom pred dogovorom, aktivno vlogo družinskih članov, preverjanjem pričakovanj, preteklimi izkušnjami s podporo in pomočjo ter tehničnimi vidiki sodelovanja), *instrumentalno definicijo problema in soustvarjanje zelenih izidov* (definicija izkušnje,

ekozemljevid), *etiko udeležnosti* (vključevanje vseh glasov, dialog – besedni in nebesedni, poslušanje s »tretjim ušesom«, povratne informacije in otrokov glas), *osebno vodenje* (osebni odzivi, jasno izražanje opažanj, vrednot in meja ter uporaba humorja), *perspektivo moči* (validacija, sočutno odzivanje, pridruževanje otrokovemu svetu, premik onkraj vedenja, skriti glas moči, zgodba upanja, praznovanje napredkov in pohvale), *ravnanje s sedanjostjo* (»tukaj in zdaj«, trenutki srečanja ter razumevanje sedanjosti na podlagi preteklih izkušenj), *uporabo znanj za ravnanje* ter stalno *refleksijo* procesa. Posebna pozornost je bila namenjena tudi *zaključevanju*, ki je zahtevalo previdno in premišljeno ravnanje, zlasti ob upoštevanju povratnih informacij otrok.

- Delo na prvi ravni socialnega dela je prispevalo k soustvarjanju rešitev v konkretnih situacijah, vendar je bil njegov ključni prispevek predvsem v izkustvenem procesu, skozi katerega so družinski člani pridobivali občutek vpliva, smiselnosti in sodelovanja.
- Druga raven sodelovanja, usmerjena v odnos in družinsko dinamiko, je omogočila večjo razvidnost komunikacijskih vzorcev, odnosnih odzivov in načinov sobivanja ter s tem odprla prostor za drugačne, bolj podpirne izkušnje znotraj družine.
- Poseben pomen se je pokazal v ravnanju skozi zgled, kjer spremembe niso bile posredovane z razlagami ali navodili, temveč omogočene skozi konkretno izkušnjo odnosa, ki je deloval kot učni prostor za vse udeležene.
- Sodelovanje na domu družine se je izkazalo kot posebej pomembno, saj je omogočilo vpogled v vsakdanje življenjske situacije, odnose in dinamike, ki se v institucionalnem okolju praviloma ne razkrijejo v enaki meri. Dom se je pokazal kot utelešen, čuten in čustveno pomemben prostor, ki je družinskim članom omogočal večjo sproščenost, občutek varnosti in avtentičnosti, kar je pomembno vplivalo na potek sodelovanja.
- Razširitev sodelovanja v domačo okolico in skupnost je prispevala k širšemu razumevanju družinskega konteksta, podpornih mrež in odnosov, v katerih se družinski člani razvijajo in delujejo. Poseben pomen so družinski člani pripisovali srečanjem ob dogodkih, pomembnih za družino, kjer smo se srečevali izven formalnih vlog. Takšna srečanja so krepila občutek pristnosti in povezanosti ter dodatno podpirala doživljanje sodelovanja kot odnosa med ljudmi, ne zgolj kot strokovnega procesa.
- Sočasno sodelovanje dveh socialnih delavk se je izkazalo kot dodatna vrednost procesa, saj je omogočalo večperspektivno opazovanje, skupno refleksijo in bolj usklajeno podporo družini.

- Razprava potrjuje razumevanje socialnega dela kot odnosnega in kontekstualno umeščenega procesa, v katerem se spremembe oblikujejo skozi preplet odnosov, okolij in skupnega delovanja, ne pa kot linearni ali enosmerni učinki strokovnega dela.
- Pomembnejši kot ohranjanje podrobnega spomina na vsebine sodelovanja so občutki varnosti, spoštovanja in prisotnosti, novi načini komunikacije ter izkušnje povezanosti, ki jih družinski člani ponesejo v svoje vsakdanje življenje in ki jim omogočajo nadaljnje korake.

6. PREDLOGI

- ***Predlagam zavestno udejanjanje DOS*** kot temeljnega okvira sodelovanja z družinami v socialnem delu, saj se je izkazalo, da odnos, vzajemnost in aktivna vključenost družinskih članov pomembno vplivajo na kakovost procesa podpore in pomoči. Postmoderni in socialno-konstruktivistični pristopi naj se še naprej sistematično vključujejo v prakso, saj podpirajo procese, ki družinskim članom omogočajo izkušnjo smiselnosti, vpliva in kompetentnosti. Ob tem je smiselno v izobraževanju še naprej krepiti poudarek na razvoju socialnih delavk, ki združujejo strokovnost in osebno prisotnost, sposobnost vzpostavljanja pristnih odnosov ter jasno profesionalno držo, saj srčnost brez strokovnosti ni dovolj, prav tako strokovnost brez odnosa ne omogoča ustvarjanja podpornih procesov. Le skupaj z družino in njenimi člani je mogoče soustvariti IDPP, ki je zanje relevanten. Takšne izkušnje posamezniki lahko ponesejo v nadaljnje življenjske situacije, kar prispeva k večji odpornosti ob prihodnjih izzivih.
- ***Socialnim delavkam in delavcem predlagam dosledno vključevanje povratnih informacij družinskih članov***, saj te krepijo zaupanje, omogočajo sprotno prilagajanje procesa in potrjujejo družinske člane kot aktivne soustvarjalce sodelovanja. Proces podpore nima smisla, če temelji zgolj na presoji socialne delavke, saj odgovornost stroke ni v reševanju družinske situacije, temveč v soustvarjanju pomenov in sporazuma, v katerem družinski člani pridobijo izkušnjo lastne zmožnosti in samostojnega delovanja.
- Predlagam, da se v IDPP z družino več pozornosti nameni ***procesu in odnosni (drugi) ravni*** socialnega dela, saj se je pokazalo, da trajnejši učinki ne izhajajo zgolj iz vsebine pogovorov, temveč iz izkušenj odnosa, sodelovanja in soustvarjanja. Udejanjanje druge ravni je ključno tudi za to, da družina postopno razvije zmožnost samostojnega delovanja brez podpore socialne delavke.
- ***Priporočam večjo pozornost pri ravnanju skozi zgled v odnosu***. Pokazalo se je, da spremembe ne nastajajo predvsem skozi usmerjanje, razlaganje ali verbalna navodila, temveč skozi izkušnjo odnosa, v katerem so vrednote, komunikacijski vzorci in načini odzivanja doživeti, ne le pojasnjeni. Zgled v odnosu omogoča, da družinski člani nove načine sodelovanja, postavljanja meja in izražanja čustev prepoznajo in ponotranjijo skozi lastno izkušnjo. Na ta način odnos sam postane učni prostor, v katerem se učenje ne vsiljuje, temveč se naravno razvija skozi soustvarjanje in skupno bivanje v procesu.
- Pri delu z otroki je smiselno več pozornosti nameniti telesni bližini, igri in neverbalnim vidikom odnosa, saj se je pokazalo, da imajo ti elementi pomemben vpliv na otrokovo

doživljanje sodelovanja. Menim, da bi bilo smiselno poudarek nameniti doslednemu vključevanju *otrokovega glasu* v procese podpore in pomoči. Čeprav se v praksi pogosto pojavlja dvom, da otroka v tovrstne procese ni mogoče smiselno vključiti, se je pokazalo, da se z zavestnim pridruževanjem otrokovemu svetu, z uporabo ustvarjalnosti, igre, simbolnih izrazov in iznajdljivih načinov komunikacije odpirajo pomembne možnosti sodelovanja. Če želimo otroka resnično podpreti, je nujno sodelovanje z njemu pomembnimi osebami in upoštevanje širšega odnosnega konteksta, v katerem otrok živi.

- ***Predlagam, da se sodelovanje z družino na domu na CSD krepi kot enakovredna oblika socialnodelavske prakse***, saj omogoča boljši vpogled v vsakdanje življenje, odnose in dinamiko družine ter podpira bolj avtentično sodelovanje. Sodelovanje na domu se sicer lahko razume kot zahtevna, a zelo bogata praksa, ki družinskim članom omogoča preizkušanje različnih odzivov in načinov ravnanja v okolju, v katerem vsakodnevno živijo, ter prenos teh izkušenj v svoje vsakdanje življenje. Hkrati omogoča večjo prilagoditev družinskemu ritmu in urniku ter lahko, kot se je pokazalo tudi v tej raziskavi, deluje kot pomemben vir občutka varnosti. Ob tem pa tudi ***razširjanje sodelovanja z družino tudi v domačo okolico in skupnost***, kjer se odpirajo dodatne priložnosti za razumevanje podpornih mrež, odnosov in virov družine. Pri tem pa je pomembno, da so socialne delavke še posebej ***pozorne na lastno regulacijo, refleksijo in podporne vire***, saj delo na domu prinaša specifične izzive, ki zahtevajo visoko stopnjo osebne prisotnosti in strokovne odgovornosti.
- ***Sočasno sodelovanje dveh socialnih delavk se kaže kot dobra praksa***, kadar okoliščine to dopuščajo, saj omogoča večperspektivno razumevanje družinske dinamike in skupno refleksijo. Hkrati se lahko na ta način v večji meri udejanja etika udeležnosti.
- ***Menim, da bi nadaljnje raziskave lahko poglobile razumevanje vzajemnosti v DOS***, zlasti z vidika doživljanja družin in njihovega zaznanega vpliva na strokovno ravnanje socialnih delavk in delavcev.

7. LITERATURA

1. Andersen, T. (1994). Reflection on reflecting with families. V S. McNamee, & K. J. Gergen (ur.), *Therapy as a social construction* (str. 54–68). London: Sage.
2. Anderson, H. (2007). Dialogue: People Creating Meaning with Each Other and Finding Ways to Go On. V. H. Anderson, & D. Gehart (ur.), *Collaborative Therapy. Relationships and Conversations that make a Difference*. (str. 33–41). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
3. Anderson, H., & Gehart, D. (ur.). (2007). *Collaborative Therapy. Relationships and Conversations that make a Difference*. New York, London: Routledge.
4. Atwool, N. (2018). Challenges of operationalizing trauma-informed practice in child protection services in New Zealand. *Child & Family Social Work*, 24(1). Pridobljeno 28.7.2025 s <https://eds-s-ebscohost-com.nukweb.nuk.uni-lj.si/eds/pdfviewer/pdfviewer?vid=0&sid=0cf139e4-7236-4367-9fd87349befcb092%40redis>
5. Ayala-Nunes, L., Jiménez, L., Hidalgo, V., & Neves, S. (2014). Family feedback in Child Welfare Services: A systematic review of measures. *Children and Youth Services Review*, 44, 299–306. Pridobljeno 19.11.2025 s [Family feedback in Child Welfare Services: A systematic review of measures - ScienceDirect](#)
6. Barle, N. (2016). *Pomoč in podpora družini s številnimi izzivi v izvirnem delovnem projektu pomoči* (Magistrsko delo). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
7. Barle, N. (2016a). Prikaz procesa dela v izvirnem delovnem projektu pomoči družini s številnimi izzivi. V. T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti* (str. 97–112). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
8. Bedi, R. P., Davis, M. D., & Williams, M. (2005). Critical Incidents in the Formation of the Therapeutic Alliance from the Client's Perspective. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 42(3), 311–323. Pridobljeno 19.11.2025 s [Critical Incidents in the Formation of the Therapeutic Alliance from the Client's Perspective](#).
9. Bentley, S. V., Peters, K., Haslam, S. A., & Greenaway, K. H. (2019). Construction at Work: Multiple Identities Scaffold Professional Identity Development in Academia. *Frontiers in Psychology*, 10(628), 1–13.
10. Bouwkamp, R. & Bouwkamp, S. (2014). *Blizu doma. Priročnik za delo z družinami*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Pedagoška fakulteta, Inštitut za družinsko terapijo.

11. Boyd, L., Burnett, L., Dunning, J., Masani, H. Probert, L., & Timlin, H. (2006). *Pupil Voice Materials*. East Sussex: East Sussex Language and Learning Support Service.
12. Bronfenbrenner, U. (1977). Toward an experimental ecology of human development. *American Psychologist*, 32(7), 513–531. Pridobljeno 24.11.2025 s <https://psycnet.apa.org/record/1978-06857-001>
13. Bronfenbrenner, U. (1979a). Contexts of child rearing: Problems and prospects. *American Psychologist*, 34(10). Pridobljeno 15.12.2025 s [Contexts of child rearing: Problems and prospects.](#)
14. Bronfenbrenner, U. (1979b). *The Ecology of Human Development*. Cambridge, Massachusetts, and London, England: Harvard University Press.
15. Bronfenbrenner, U. (1986). Ecology of the Family as a Context for Human Development: Research Perspectives. *Developmental Psychology*, 22(6), 723–742. Pridobljeno 24.11.2025 s https://www.researchgate.net/publication/232601601_Ecology_of_the_Family_as_a_Context_for_Human_Development_Research_Perspectives
16. Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2007). The bioecological model of human development. V W. Damon, R. M. Lerner, & R. M. Lerner (ur.), *Handbook of child psychology* (str. 793–828) Pridobljeno 16.10.2025 s [https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0114.](https://doi.org/10.1002/9780470147658.chpsy0114)
17. Burns, P., McGinn, T., & Fitzsimons (2023). Coproduction with Service Users in Adult Social Work: A Study of Service Users' and Social Workers' Experiences in Northern Ireland. *British Journal of Social Work*, 66(1). Pridobljeno 3.11.2025 s <https://scispace.com/papers/coproduction-with-service-users-in-adult-social-work-a-study-be3lyijq>
18. Butschi, C., & Heddrich, I. (2021). How to involve young children in a photovoice project: experiences and results. *Forum: Qualitative Social Research (FQS)*, 22(1). Pridobljeno 13.8.2025 s https://www.researchgate.net/publication/359406018_How_to_involve_young_children_in_a_photovoice_project_experiences_and_results
19. Casado, T., Riera, J. A., & Cardona, J. (2020). Social Work with Families in Special Distress: Collaborative Practices. *Social Sciences*, 9(7), 121. Pridobljeno 19.11.2025 s <https://www.mdpi.com/2076-0760/9/7/121>

20. Cascio, C.J., Moore, D., & McGlone, F. (2018). Social touch and human development. *Developmental Cognitive Neuroscience*, 35(2), str. 1. Pridobljeno 3.2.2026 s [\(PDF\)](#) Social touch and human development
21. Casey Family programs (2018). *How does investigation, removal, and placement cause trauma for children?* Pridobljeno 28.7.2025 s https://www.casey.org/media/SC_Investigation-removal-placement-causes-trauma.pdf
22. Centri za socialno delo Slovenije (a). (b.d.). Pridobljeno 29.7.2025 s <https://www.csd-slovenije.si/delovna-podrocja/>.
23. Centri za socialno delo Slovenije (b). (b.d.). Pridobljeno 29.7.2025 s <https://www.csd-slovenije.si/csd-severna-primorska/dobre-zgodbe/rejnistvo/>
24. Child Protection SA (2022). *Trauma lens practice paper – Foundational Theories and Knowledge*. Government of South Australia, Department for Child Protection. Pridobljeno 7.10 s <chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://www.childprotection.sa.gov.au/research-and-publications/freedom-information/policy-documents/linked/trauma-lens-practice-paper.pdf>
25. Cirillo, S., Selvini, M., & Sorrentino, A.M. (2018). *Entrar en Terapia. Las Siete Puertas de la Terapia Sistémica*. Madrid: Desclée de Brouwer.
26. Constable, R., & Lee, D. B. (2015). *Social work with families: content and process*. Chicago, Illinois: Lyceum books.
27. Čačinovič Vogrinčič, G. (1998). *Psihologija družine: prispevek k razvidnosti družinske skupine*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
28. Čačinovič Vogrinčič, G. (2005). *Socialno delo z družinami. Študijsko gradivo za leto 2005/2006*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
29. Čačinovič Vogrinčič, G. (2008). *Soustvarjanje v šoli: učenje kot pogovor*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
30. Čačinovič Vogrinčič, G. (2011). Soustvarjanje v delovnem odnosu: izvirni delovni projekt pomoči. V L. Šugman Bohinc (ur.), *Učenci z učnimi težavami: Izvirni delovni projekt pomoči* (str. 15–35). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
31. Čačinovič Vogrinčič, G. (2016). Socialno delo z družino: soustvarjanje procesov podpore in pomoči. V T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti* (str. 21–40). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
32. Čačinovič Vogrinčič, G., & Mešl, N. (2019). *Socialno delo z družino: Soustvarjanje zelenih izidov in družinske razvidnosti*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

33. Čačinovič Vogrinčič, G., Kobal, L., Mešl, N., & Možina, M. (2005). *Vzpostavljanje delovnega odnosa in osebnega stika*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
34. Delahooke, M. (2019). *Beyond Behaviours: Using Brain Science and Compassion to Understand and Solve Children's Behavioural Challenges*. US: PESI Publishing & Media.
35. Delahooke, M. (2022). *Brain – Body Parenting: How to Stop Managing Behaviour and Start Raising Joyful, Resilient Kids*. London: Sheldon Press.
36. Dent, M. (2017). Perspectives on professional identity: The changing world of the social worker. V S. A. Webb (ur.), *Professional identity and social work* (str. 20–34). Routledge.
37. Dogenik, S. (2013). Primer uporabe slikovnega podpornega gradiva pri delu z učenci in starši v posvetovalnici. V T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči: Priročnik za vrtce, šole in starše* (str. 208–225). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
38. Dominelli, L. (2004). International Social Work Education at the Crossroads. *Social work and society*, 2(1), 87–95.
39. *Družinski zakonik* (DZ) (2017). Ur. l. RS 15/17, 21/18 – ZNOrg, 22/19, 67/19 – ZMatR C, 200/20 – ZOOMTVI, 94/22 – odl. US in 94/22 – odl. US, 5/23 in 34/24 – odl. US.
40. Duncan, B. L. (2002). The legacy of Saul Rosenzweig: The profundity of the dodo bird. *Journal of Psychotherapy Integration*, 12(1), 32–57. Pridobljeno 19.11.2025 s <https://psycnet.apa.org/record/2002-02374-003>
41. Ferguson H. (2018). Making home visits: Creativity and the embodied practices of home visiting in social work and child protection. *Qual Soc Work*, 17(1), 65–80. Pridobljeno 15.10.2025 s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/29276431/>
42. Flick, U. (2006). *An introduction to qualitative research* (3rd ed.). London: Sage Publications.
43. Font, S. (2015). Are children safer with kin? A comparison of maltreatment risks in out-of-home care. *Child Youth Services Review*, 54(1). Pridobljeno 6.10.2025 s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/26089580/>.
44. Franklin, C., & Jordan, C. (1999). *Family Practice: Brief Systems Methods for Social Work*. Pacific Grove: Brooks/Cole.
45. Freedman, J., & Combs, G. (1996). *Narrative Therapy. The Social Construction of Preferred Realities*. New York: W. W. Norton Company.

46. Gehart, D. (2007). Creating space for children's voices: a collaborative and playful approach to working with children and families. V H. Anderson, & D. Gehart (ur.), *Collaborative Therapy. Relationships and Conversations that make a Difference* (str. 183–196). New York, London: Routledge.
47. Geldard, G., & Geldard, D. (2008). *Counselling Children: A Practical Introduction*. L.A., London, New delhi, Singapore: SAGE Publications.
48. Geldard, K., Geldard, D., & Yin Foo, R. (2018). *Counselling children*. 5th ed. Sage.
49. Gorjup, K. (2017). Javna podoba socialnega dela: Osebni občutki socialne delavke. *Socialno delo*, 56(2), 145–152.
50. Green, L. (2017). The Trouble with Touch? New Insights and Observations on Touch for Social Work and Social Care. *The British Journal of Social Work*, 47(3), 773–792. Pridobljeno 3. 2. 2026 s <https://www.jstor.org/stable/26364172>
51. Hartman, A. (1978). Diagrammatic assessment of family relationships. *Social Casework*, 59(8), 465–476.
52. Hartman, A., & Laird, J. (1983). *Family-centered social work practice*. New York: Free Press.
53. Heerings, M., van de Bovenkamp, H., Cardol, M., & Bal, R. (2022). Burden of support: a counter narrative of service users' experiences with community housing services. *Disability & Society*, 39(3). Pridobljeno 14.10.2025 s [Full article: Burden of support: a counter narrative of service users' experiences with community housing services](#)
54. Helming, E., Schattner, H., & Blüml, H. (Eds.). (2004). *Handbuch sozialpädagogische Familienhilfe*. [Handbook social pedagogical Family Support] Baden-Baden: Nomos.
55. Hoffman, L. (1994). A reflexive stance for family therapy. V S. MsNamee, & K. J. Gergen (ur.), *Therapy as social constuction* (str. 7–24). London: Sage.
56. Holtan, A., Rønning, J.A., Handegård, B.H., & Sourander, A. (2005). A comparison of mental health problems in kinship and nonkinship foster care. *Eur Child Adolesc Psychiatry*, 14(4). Pridobljeno 6.10.2025 s <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/15981131/>
57. Imber-Black, E. (2000). *Familias y Sistemas Amplios*. Buenos Aires: Amorrortu.
58. Iveson, C. (2017). *Words were originally magic: description in solution focused coaching and therapy*. (gradivo za seminar 7., 8. maj v Ljubljani). London: Brief.
59. Jedwab, M., Keyser, D., Shaw, T. V., & Xu, Y. (2019). Children and youth in out-of-home care: What can predict an initial change in placement? *Child Abuse & Neglect*, 93(7). Pridobljeno 6.10.2025 s <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0145213419301334?via%3Dihub>

60. Karsz, S. (2004). *Pourquoi le travail sociale?* Paris: Dunod.
61. Kiraly, M., James, J., & Humphreys, C. (2015). 'It's a Family Responsibility': Family and Cultural Connection for Aboriginal Children in Kinship Care. *Children Australia*, 40(1). Pridobljeno 6.10.2025 s <https://www.cambridge.org/core/journals/children-australia/article/abs/its-a-family-responsibility-family-and-cultural-connection-for-aboriginal-children-in-kinship-care/ADA29D784A3A0D97A3CC9F0157C6C9D1>
62. Kodele, T. (2017). *Participacija učencev v procesu reševanja njihovih učnih težav* (Doktorsko delo). Pridobljeno 7.11.2025 s <https://repozitorij.uni-lj.si/IzpisGradiva.php?id=98551&lang=slv>
63. Kodele, T. (2025). *Uporaba kreativnih sredstev*. Zapiski predavanj pri predmetu Soustvarjanje podpore in pomoči z družinami v skupnosti, UL, Fakulteta za socialno delo.
64. Kodele, T., & Mešl, N. (2013a). Predstavitev slikovnega podpornega gradiva za pomoč pri vključevanju otrokovega glasu. V T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči: Priročnik za vrtce, šole in starše* (str. 177–191). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
65. Kodele, T., & Mešl, N. (2013b). Primer uporabe slikovnega podpornega gradiva pri delu z učenci in starši v posvetovalnici. V T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči: Priročnik za vrtce, šole in starše* (str. 192–207). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
66. Kodele, T., & Mešl, N. (2016a). Sodelovalni procesi socialnega dela z družino v skupnosti: krepitev odpornosti družin s številnimi izzivi. V T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti* (str. 41–64). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
67. Kodele, T. & Mešl, N. (2016b). Udejanjanje sodobne doktrine socialnega dela: od obravnavanja strank k sodelovanju z ljudmi. *Socialno delo*, 55(3), 109–137.
68. Levenson, J. (2017). Trauma-Informed Social Work Practice. *Social Work*, 62(2), 105–113.
69. Levine, P. A., & Frederick, A. (2015). *Kako prebuditi tigra – Zdravljenje travm*. Ljubljana: V.b.z. d.o.o.
70. Levine, P. A., & Kline, M. (2018). *Skupaj premagujmo travme in stres: Kako pri otrocih krepimo samozavest in psihično odpornost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
71. Loreman, T. (2009). *Respecting childhood*. London: Continuum.
72. Lüssi, P. (1990). Sistemski nauk v socialnem delu. *Socialno delo*, 29(1-3), 81–94.

73. Lüssi, P. (1991). *Systemische Sozialarbeit*. Bern: Haupt.
74. Lynch, R., & Garrett, P. M. (2010). 'More than words': touch practices in child and family social work. *Child & Family Social Work*. 15(4), 389–398. Pridobljeno 3. 2. 2026 s https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1111/j.1365-2206.2010.00686.x?saml_referrer
75. Lynes, M., & Sealey, C. (2023). *The Review Process in Social Work: Is it Working for Service Users*, 53(3), 1674–1681. Pridobljeno 30.10.2025 s https://www.researchgate.net/publication/370806986_The_Review_Process_in_Social_Work_Is_it_Working_for_Service_Users
76. Madsen, W. C. (2003). *Collaborative therapy with multi-stressed families: from old problems to new futures*. New York: The Guilford Press.
77. Madsen, W.C. (2014). Taking it to the streets: family therapy and family-centered services. *Family Process*, 53(3), 380–400.
78. Mann, J. C., & Kretchmar – Hendricks, M. (2017). *Creating compassionate foster care: Lessons of Hope from Children and Families in Crisis*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
79. McCormick, K., Stricklin, S., Nowak, T., & Rous, B. (2016). *Using eco-mapping to understand family strengths and resources*. University of Kentucky, National Early Childhood Transition Center. Pridobljeno 15.10.2025 s https://www.researchgate.net/publication/294583124_Using_Eco-Mapping_to_Understand_Family_Strengths_and_Resources
80. Melo, A. T. de, & Alarcão, M. (2011). Integrated Family Assessment and Intervention Model: A Collaborative Approach to Support Multi-Challenged Families. *Contemporary Family Therapy*, 33(4), 400–416.
81. Mesec, B. (1997). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu II*. (Študijsko gradivo za interno uporabo). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
82. Mesec, B. (1998). *Uvod v kvalitativno raziskovanje v socialnem delu*. Ljubljana: Visoka šola za socialno delo.
83. Mesec, B. (2009). *Metodologija raziskovanja v socialnem delu I. Načrtovanje raziskave*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
84. Mešl, N. (2008). *Razvijanje in uporaba znanja v socialnem delu z družino: procesi soustvarjanja teoretskega znanja v praksi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
85. Mešl, N. (2013). Od razumevanja pojava naučene nemoči k razvijanju odpornosti v socialnem delu. *Socialno delo*, 52(6), 351–360.

86. Mešl, N. (2018a). Collaborative social work in the community with families facing multiple challenges. *Ljetopis socijalnog rada*, 25(3), 343–367.
87. Mešl, N. (2018b). K rešitvi usmerjen pristop kot podpora soustvarjanja zelenih izidov v delovnem odnosu. *Socialno delo*, 56(2), 91–110.
88. Mešl, N. & Ileršič Toš, V. (2020). Sodelovalno socialno delo z družino na centrih za socialno delo. *Socialno delo*, 59(2-3), 113–132.
89. Moorhead, B., Boetto, H., & Bell, K. (2013). India and Us: Student development of professional social work identity through a short-term study abroad program. *Social Work Education*, 33(2), 175–189.
90. Nichols, M. P. (2010). *Family therapy: concepts and methods*. Boston: Allyn & Bacon.
91. Nuttman-Shwartz, O. (2017). Rethinking professional identity in a globalized world. *Clinical Social Work Journal*, 45(1), 1–9.
92. O'Hanlon, W. H. (1993). Possibility therapy: from iatrogenic injury to estrogenic healing. V S. Gilligan, & R. Price (ur.), *Therapeutic conversations* (str. 3–18). New York: Norton.
93. Polanc, P. (2024). *Sodelovanje z otroki v kriznem centru skozi lečo pristopa, utemeljenega na razumevanju travme* (Diplomsko delo). Fakulteta za socialno delo, Ljubljana.
94. Root, E.A., & Madsen, W.C. (2013). Imagine: Bringing vision into Child protective services. *Journal of Systemic Therapies*, 32(3), 74–88.
95. Rosenfeld, I. (1993). *Abstracts*. Torino: EASSW Conference.
96. Rozman, S. (2015). *Pogum*. Ljubljana: Modrijan založba.
97. Russel, P. (1990). *Knjiga o možganih*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
98. Saleebey, D. (ur.) (1997). *The strenght perspective in social work practice*. New York: Longman.
99. Saleebey, I. (2009). *The strengths perspctive in social work practice* (5. izdaja). Boston: Allyn & Bacon.
100. Satir, V. (1995). *Družina za naš čas*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
101. Savenije, A., van Lawick, J., & Reijmers, E. (2023). *Systemic perspectives in mental health, social work and youth care: A relational compass*. Routledge.
102. Sharlin, S. A., & Shamai, M. (2000). *Therapeutic intervention with poor, unorganized families. From distress to hope*. New York: The Haworth Press.
103. Sinai-Glazer, H. (2020). The Essentials of the Helping Relationships between Social Workers and Clients. *Social Work*, 65(3). Pridobljeno 1.10.2025 s

- https://www.researchgate.net/publication/344074749_The_Essentials_of_the_Helping_Relationship_between_Social_Workers_and_Clients
104. Skupnost centrov za socialno delo Slovenije (2024). *Katalog javnih pooblastil, nalog po zakonu in storitev, ki jih izvajajo centri za socialno delo*. Pridobljeno 26.7.2025 s <https://www.scsd.si/katalogi/katalog-javnih-pooblastil/>
105. Sousa, L. & Rodrigues, S. (2012). The collaborative professional: towards empowering vulnerable families, *Journal of Social Work Practice: Psychotherapeutic Approaches in Health, Welfare and the Community*, 28(1). Pridobljeno 1.10.2025 s https://www.researchgate.net/publication/229963183_The_multi-professional_approach_Front-line_professionals_behaviours_and_interactions
106. Stewart, S. L., Brock, B., Manis, J., Vasudeva, A., & Poss, J.W. (2024). The relationship between kinship and foster placement on mental health indicators in children and youth seeking treatment. *Child Protection and Practice*, Volume 3. Pridobljeno 6.10.2025 s <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2950193824000615#abs0015>
107. Šugman Bohinc, L. (2007). Dejavniki uspešnega razgovora v procesu raziskovanja življenjskega sveta uporabnika. V L. Šugman Bohinc, P. Rapoša Tajnšek, & J. Škerjanc, *Življenjski svet uporabnika. Raziskovanje, ocenjevanje in načrtovanje uporabe virov za doseganje zelenih razpletov* (str. 49–69). Ljubljana: UL, Fakulteta za socialno delo.
108. Šugman Bohinc, L. (2011). Sinergetika soustvarjanja podpore in pomoči. V L. Šugman Bohinc (ur.), *Učenci z učnimi težavami: Izvirni delovni projekt pomoči* (str. 36–69). Zbirka Učenci z učnimi težavami. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
109. Šugman Bohinc, L. (2013). Sinergetika učenja in pomoči v šoli. V T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Otrokov glas v procesu učenja in pomoči. Priročnik za vrtce, šole in starše* (str. 98–135). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
110. Šugman Bohinc, L. (2016). Sinergetični sodelovalni model socialnega dela z družino v skupnosti v družbi. V T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti* (str. 113–134). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
111. Šugman Bohinc, L. (2022). *Epistemologija socialnega dela – študijsko gradivo*. Zapiski predavanj pri predmetu Epistemologija socialnega dela, UL, Fakulteta za socialno delo.
112. Šugman Bohinc, L. (2024). *Zemljevid narativne prakse podpore in pomoči*. Zapiski predavanj pri predmetu Zemljevid narativne prakse podpore in pomoči, UL, Fakulteta za socialno delo.

113. Šugman Bohinc, L., Možina M., & Vrhovnik Straka, T. (2025). Ste danes vzeli tablete? Izzivi medikalizacije duševnega zdravja v Sloveniji. V L. Šugman Bohinc, & B. Petrović Jesenovec (ur.), *9. kongres socialnega dela – Zbornik povzetkov* (str. 14–17). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
114. Švab, A. (2001). *Družina: od modernosti k postmoderni*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
115. Tausendfreund, T., Knot-Dickscheit, J., Schulze, G. C., Knorth, E. J., & Grietens, H. (2015). Families in Multi-Problem Situations: Backgrounds, Characteristics and Care Services. *Child & Youth Services*, 64(4). Pridobljeno 2.10.2025 s <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/0145935X.2015.1052133>
116. Treisman, K. (2017). *A Therapeutic Treasure Box for Working with Children and Adolescents with Developmental Trauma: Creative Techniques and Activities*. London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
117. Turney, D. (2012). A relationship-based approach to engaging involuntary clients: the contribution of recognition theory. *Child & Family Social Work*, 17(2), 115–264. Pridobljeno 3.11.2025 s <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/j.1365-2206.2012.00830.x>
118. Van der Kolk, B. (2014). *The body keeps the score: Brain, mind, and body in the healing of trauma*. New York: Penguin Books.
119. Vidonja, P., & Kustec, K. (2016). Vzpostavitev sodelovanja z družinami v izvirnem delovnem projektu pomoči. V T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Družine s številnimi izzivi: soustvarjanje pomoči v skupnosti* (str. 65–76). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
120. Vliegen, N., Tang, E., & Meurs, P. (2023). *Children recovering from complex trauma: From Wound to Scar*. London; New York: Routledge.
121. Vries, S. de, & Bouwkamp, R. (1995). *Psihosocialna družinska terapija*. Logatec: Firis.
122. Vries, S. de, & Bouwkamp, R. (2002). *Psihosocialna družinska terapije*. Logatec: Firis.
123. Walsh, F. (2006). *Strengthening family resilience*. New York: The Guilford Press.
124. White, M. (2007). *Maps of narrative practice*. New York, London: W. W. Norton & Company.
125. Winokur, M. A., Holtan, A., & Batchelder (2015). Systematic Review of Kinship Care Effects on Safety, Permanency, and Well-Being Outcomes. *Research on Social Work Practice*, 28(1). Pridobljeno 6.10.2025 s <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1049731515620843>

126. Wu, Q., Xu, Y., Pei, F., & Lim, N. (2023). Strength and Resilience for Kinship Caregivers Raising Children: A Scoping Review. *Societies*, 13(12). Pridobljeno 6.10.2025 s <https://www.mdpi.com/2075-4698/13/12/249>
127. *Zakon o izvajanju rejniške dejavnosti (ZIRD)* (2002). Ur. l. RS št. 110/02, 56/06 – odl. US, 114/06 – ZUTPG, 96/12 – ZPIZ-2, 109/12, 22/19 in 41/25.

8. PRILOGE

8.1. Soglasja

8.1.1. Soglasje rejnice za sodelovanje v raziskavi

Naslov raziskave: Soustvarjanje podpore in pomoči z družino na domu kot vzajemen proces

Raziskovalka: Petra Polanc, magistrski študij Socialno delo, Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

Namen raziskave:

V okviru magistrske naloge želim raziskati, kako je potekalo sodelovanje med menoj, socialno delavko, in vami, družino na domu. Posebej me zanimajo vaša doživetja, misli in izkušnje, saj prav vaše razumevanje sodelovanja pomembno prispeva k vpogledu v to, kako lahko socialna delavka skupaj z družino soustvarja želene izide. Pri tem ne bom usmerjena na vsebino vaših osebnih okoliščin, temveč na sam proces sodelovanja – kako smo gradili odnos, kako smo sodelovali in kaj nam je to prineslo. Vaša perspektiva je dragocena, ker lahko pokaže, kaj v procesu deluje, kje so izzivi in kako se v njem oblikujejo spremembe. Tako bi raziskava lahko prispevala k boljšemu razumevanju procesov vzajemnega sodelovanja in h kakovostnejšemu delu z družinami v prihodnje.

Kaj bo sodelovanje obsegalo?

- Uporabo mojih dnevniških zapiskov iz prakse, ki bi jih analizirala.
- Pogovor s tabo⁴ (intervju), ki ga bom **po dogovoru** zvočno posnela z namenom možnosti bolj poglobljene analize. Zvočni posnetek bo v pomoč zgolj meni in ne bo predvajan nikomur drugemu. Po analizi ga bom takoj izbrisala. V kolikor zvočnega snemanja ne želiš, bom tudi to upoštevala.
- Pogovor z otrokoma s pomočjo kreativnih sredstev (igra, risanje, plastelin, ...).
- *Tvoj glas/mnenje/želje:*

⁴ Z gospo sva se v procesu sodelovanja sporazumno dogovorili za uporabo tikanja.

Prostovoljnost in pravice:

- Sodelovanje je popolnoma prostovoljno.
- Kadarkoli lahko sodelovanje zavrneš ali se odločiš, da na določeno vprašanje ne boš odgovorila.
- Kadarkoli lahko odstopiš od raziskave, brez kakršnihkoli posledic za tebe ali tvojo družino.
- *Tvoj glas/mnenje/želje:*

Zasebnost in anonimnost:

- Vsi podatki bodo obravnavani zaupno.
- V raziskavi ne bodo uporabljena vaša prava imena ali podatki, po katerih bi vas bilo mogoče prepoznati.
- Pred zaključkom naloge (ali sproti) bom s tabo preverila zapise, ki se nanašajo na vas.
- *Tvoj glas/mnenje/želje? Katere so teme oz. vsebine, o katerih ne želiš, da pišem ali jih izpostavljam?*

Objava raziskave:

- Magistrska naloga bo po zaključku študija shranjena v repozitoriju Univerze v Ljubljani, kjer so dostopna tudi druga magistrska dela. To pomeni, da bo javno dosegljiva na internetu, vendar bodo vsi osebni podatki skrbno zakriti, tako da vas ne bo mogoče prepoznati. Raziskava je lahko predstavljena tudi drugim študentom na Fakulteti za socialno delo, kot primer učenja in razumevanja procesov sodelovanja z družinami. Možno je tudi, da bodo deli raziskave predstavljeni na strokovnih srečanjih ali objavljeni v strokovnih člankih, vedno izključno z namenom razvoja socialnega dela in vselej z ohranjanjem popolne anonimnosti.

Možne koristi:

Raziskava vam lahko omogoči, da na novo osvetlite svoje izkušnje, hkrati pa lahko prispeva k razvoju socialnega dela in bolj kakovostnemu sodelovanju z družinami v prihodnje.

Izjava soglasja:

S podpisom potrjujem, da sem seznanjena z namenom raziskave, načinom sodelovanja in svojimi pravicami. Strinjam se s sodelovanjem v raziskavi.

Podpis udeleženke: _____

Podpis raziskovalke: _____

Datum: _____

8.1.2. Soglasje skrbnika/ce za sodelovanje otrok v raziskavi

Naslov raziskave: Soustvarjanje podpore in pomoči z družino na domu kot vzajemen proces

Raziskovalka: Petra Polanc, magistrski študij Socialno delo, Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani

Namen raziskave:

V okviru svoje magistrske naloge želim raziskovati **proces** sodelovanja med menoj in rejniško družino, s katero sem sodelovala na domu. Pri tem **ne bom** obravnavala osebnih okoliščin posameznikov ali družine, temveč izključno to, **kako je potekalo sodelovanje samo** – kako smo gradili odnos, kako smo komunicirali in kakšne izkušnje smo pri tem imeli.

Za kakovostno razumevanje procesa je zame zelo pomembno tudi mnenje otroka, saj me zanima, kako je on/ona doživel/a naše sodelovanje. Njegova/njena perspektiva bi mi pomagala bolje razumeti, kaj v sodelovalnem procesu deluje dobro, kje se pojavljajo izzivi in kako se soustvarijo spremembe.

Želim poudariti, da raziskava ni usmerjena v osebne podatke, ocenjevanje ali presojanje družinske situacije, temveč izključno v moj **učni proces** in v razumevanje sodelovalnih odnosov v socialnem delu.

Zato prosim za vaše soglasje, da lahko otroka povabim k prostovoljnemu in neobvezujočemu pogovoru o njegovih/njenih izkušnjah sodelovanja z menoj. Verjamem, da lahko njegov/njen pogled pomembno prispeva k boljšemu razumevanju procesov vzajemnega sodelovanja.

Kaj bo sodelovanje obsegalo?

- V kolikor se strinjate, bo otrok vključen tako v pogovor kot tudi v del raziskave, kjer bom analizirala svoje dnevniške zapiske po srečanjih z rejniško družino, ki se navezujejo zgolj in samo na proces sodelovanja in ne na kakršnekoli osebne okoliščine.
- Otrok bo k sodelovanju povabljen na njegov starosti primeren način. Pogovor bo potekal skozi igro, risanje, pripovedovanje in druge ustvarjalne dejavnosti. V kolikor želite, bom pred začetkom z vami delila okvirna vprašanja in pokazala, kako bodo potekale aktivnosti, da boste imeli jasen vpogled v vsebino. Vprašanja se bodo nanašala zgolj in samo na naše sodelovanje.

- *Vaš glas/mnenje/želje:*

- Če menite, da obstaja področje, o katerem ne želite, da bi spraševala otroka, to vnaprej jasno izrazite – in to bom v celoti upoštevala.

- *Vaš glas/mnenje/želje:*

- Del raziskave bodo tudi moji dnevniški zapiski, ki sem jih pisala po srečanjih z rejniško družino in so mi bili v pomoč za nadaljnje vzajemno sodelovanje. Ti zapiski niso namenjeni analizi otroka, ampak razumevanju našega procesa – kako smo sodelovali in kaj je to prineslo. Otroka v raziskavi ne vidim kot predmet analize, ampak kot učitelja, saj me je s svojimi odzivi in doživljanjem veliko naučil o sodelovanju. Zato ga/jo vidim kot ključnega sodelavca/ko.

- *Vaš glas/mnenje/želje:*

- Vsi podatki bodo obravnavani zaupno. V raziskavi ne bodo uporabljena prava imena ali podatki, po katerih bi bilo mogoče prepoznati otroka ali družino. Pred oddajo magistrske naloge boste imeli možnost (v kolikor želite) prebrati vse zapise, ki se nanašajo na otroka – tako iz intervjujev kot iz mojih dnevniških zapiskov.

- *Vaš glas/mnenje/želje:*

- Obliko, kraj in način izvedbe pogovora bom načrtovala tako, da bo za otroka čim bolj prijetno in varno.

○ *Vaš glas/mnenje/želje:*

Prostovoljnost in pravice:

- Spoštovala bom voljo otroka: če ne bo želel/la sodelovati ali odgovoriti na določeno vprašanje, bom to upoštevala in to ne bo imelo nobenih posledic.

○ *Vaš glas/mnenje/želje:*

Objava raziskave:

- Magistrska naloga bo po zaključku študija shranjena v repozitoriju Univerze v Ljubljani, kjer so dostopna tudi druga magistrska dela. To pomeni, da bo javno dosegljiva na internetu, vendar bodo vsi osebni podatki skrbno zakriti, tako da družine ne bo mogoče prepoznati. Raziskava je lahko predstavljena tudi drugim študentom na Fakulteti za socialno delo, kot primer učenja in razumevanja procesov sodelovanja z družinami. Možno je tudi, da bodo deli raziskave predstavljeni na strokovnih srečanjih ali objavljeni v strokovnih člankih, vedno izključno z namenom razvoja socialnega dela in vselej z ohranjanjem popolne anonimnosti.

Možne koristi:

- Raziskava lahko prispeva k razvoju socialnega dela in bolj kakovostnemu sodelovanju z družinami v prihodnje. Krepi tudi upoštevanje otrokovega glasu, saj so tudi oni ključni sodelavci procesa.

Izjava soglasja:

S podpisom potrjujem, da sem seznanjen/a z namenom raziskave in načinom sodelovanja otroka, da so upoštrevane njegove/njene pravice in zaščita, ter se strinjam z njegovim/njenim sodelovanjem v raziskavi.

Podpis skrbnika/ce: _____

Podpis raziskovalke: _____

Datum: _____

8.1.3. Soglasje otroka za sodelovanje v raziskavi

Jaz, _____ (ime otroka ali znak), se strinjam, da sodelujem v raziskavi tako, da bom risal/a, se pogovarjal/a, se igral/a ali pa kaj drugega, kar mi bo všeč.

Če se mi kaj ne bo zdelo zabavno ali bom želel/a počivati, lahko vedno rečem »ne« ali se umaknem.

Obljubim, da bom sodeloval/a na svoj način – z risbo, besedo ali igro. Odrasli pa obljublajo, da bodo ves čas spoštovali moje občutke in moj glas.

Podpis/risba/odtis roke: _____

Slika 3: Podpisano soglasje otroka

8.2. Smernice za intervjuje

8.2.1. Intervju z rejnico

1) Doživljanje sodelovanja v IDPP

RV1: *Kako so člani družine doživljali sodelovanje v IDPP – katere vidike so prepoznali kot koristne, podpirne ali ovire v procesu skupnega soustvarjanja sprememb?*

- Kako se spomnite začetka našega sodelovanja v IDPP?
- Kaj se vam je zdelo takrat najbolj pomembno?
- Katere stvari/dejanja/ravnanja v sodelovanju so vam bila podpirna/v pomoč?

- Kaj vam je bilo pa težko, neprijetno, ali sploh ni delovalo za vas?
- Česa bi si še želeli, da bi naš proces potekal še bolje?
- Kako ste doživljali mojo in vašo vlogo ter način dela?

2) Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

RV2: Kako so družinski člani zaznavali spremembe v svojih pogledih, občutkih ali vedenju skozi proces sodelovanja v IDPP?

- Če pomislite na čas od začetka do konca našega sodelovanja – kaj se je spremenilo v vaših pogledih na določene stvari?
- Kakšne spremembe ste opazili pri sebi (v občutkih, mislih, dejanjih)?
- Katere spremembe pa ste opazili pri otrokoma? Pri meni?

3) Pomen domačega okolja na izkušnjo procesa

RV3: Kako je sodelovanje v IDPP na domu prispevalo k poteku procesa podpore in pomoči pri družinskih članih?

- Kako ste doživljali to, da je sodelovanje potekalo na domu?
- Kaj je bilo pri tem dobrega, kaj morda izziv?
- Ali menite, da bi bil proces drugačen, če bi potekal drugje? Prosim, utemeljite.

8.2.2. Intervju z otrokom

1) Pomen domačega okolja na izkušnjo procesa

RV3: Kako je sodelovanje v IDPP na domu prispevalo k poteku procesa podpore in pomoči pri družinskih članih?

- Kako ti je bilo, ko sem prišla k tebi domov?
- Kaj si mi lahko pri tebi doma pokazal/a ali me naučil/a, kar me drugje ne bi mogel/a?
- Če bi tvoj dom znal govoriti, kaj bi nama povedal o tem, ko smo bili tu skupaj?
- Ali je doma skrivna moč – posebna soba, igrača, odeja, ki ti je pomagala, da si se počutil/a dobro?
- Kaj se je doma kdaj zgodilo, da se nisi počutil/a tako dobro ali da nama je bilo malo težje sodelovati?
- Če zapreš oči in si predstavljaš čaroben kraj, kjer bi se midva/e lahko srečevala/i in skupaj ustvarjala/i, kako bi ta kraj izgledal? Kaj bi bilo tam?

2) Doživljanje sodelovanja v IDPP

RV1: Kako so člani družine doživljali sodelovanje v IDPP – katere vidike so prepoznali kot koristne, podporne ali ovire v procesu skupnega soustvarjanja sprememb?

- Če bi imel/a čarobno palčko in bi čas zavrtel/a nazaj, kaj bi pričaral/a od tega, kar smo počeli skupaj? (Pogled na skupno izdelan zemljevid sodelovanja ob zaključku prakse.)
- Če pa bi lahko s čarobno palčko kaj izbrisal/a iz našega sodelovanja, kaj bi to bilo?
- Kako si se med našim sodelovanjem počutil/a? (Rožle – knjige, ki smo jih brali – Rožle kaže čustva in opiše, kako z njimi ravna; risba obraza oz. obrazi s čustvi; uporaba terapevtskih kartic.)
- Raziskovanje reakcij na raznolika čustva, kaj je bilo podporno in kaj ne? Kaj bi potreboval/a?
- Kaj ti je bilo najbolj všeč, ko sva se srečevala/i?
- Kaj ti ni bilo všeč?
- Kdo ti je pomagal, ko si kaj potreboval/a? Kako ti je pomagal?

3) Spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

RV2: Kako so družinski člani zaznavali spremembe v svojih pogledih, občutkih ali vedenju skozi proces sodelovanja v IDPP?

- Ko se spomniš, ko sem prvič prišla, kako si se počutil/a? (Izbira obraza ali pripovedovanje ob skupnem zemljevidu sodelovanja.)
- Če bi najino druženje bilo potovanje z ladjo/letenje/druženje v princeskinem gradu; kako bi bila ladja videti na začetku in kako je videti zdaj/kakšen je bil pogled iz neba na začetku in kako zdaj/kako je bilo v princeskinem gradu na začetku in kako je zdaj? (Lahko tudi igra vlog.)
- Kateri živali si bil/a podoben/a na začetku sodelovanja, kateri pa zdaj (npr. močen zmaj, prestrašena miška ...)? Kako bi se opisal/a?
- Kaj narediš, ko si jezen/a ali žalosten/a?
- Se spomniš, kako smo skupaj pihali jezo ven iz sebe? Mi lahko pokažeš prosim?
- V čem si dober/dobra? Se spomniš, katere pohvale sem ti dala? Katere od njih so resnične zate?

8.3. Obrazec za spremljanje dela v IDPP

SPREMLJANJE DELA V IZVIRNEM DELOVNEM PROJEKTU POMOČI

	Opis/ocena	Opombe
A. Obrazec izpolnjevala		
B. Zap. št. srečanja		
C. Datum		
D. Trajanje (od – do)		
E. Udeleženci		

* V spodnjo tabelo vnesite opise za vsako posamezno fazo pogovora in koncepte, ki ste jih uporabili skozi celoten pogovor. Poskusite zapisati tako, da je razviden proces dela, pri pomembnih premikih čim bolj konkretno prikažite s primeri, kako je pogovor potekal (lahko zapišete značilne besede, izsek dvogovora ipd.), pozorni bodite tudi na neverbalno komunikacijo med vami in uporabniškim sistemom, med posameznimi deli uporabniškega sistema (če jih je več).

FAZE POGOVORA:

Dogovor o sodelovanju in preverjanje doseganja ciljev (s kom?, v čem smo bili do danes uspešni glede na prejšnje dogovore in o čem se bomo pogovarjali danes):

Opredelitev problema in želenih izidov (kaj je problem, kaj so želeni izidi in kako smo jih soustvarili):

Načrt pomoči in dogovori za naprej (kdo, kaj, kdaj):

UPORABLJENI KONCEPTI SKOZI CELOTEN POGOVOR:

Perspektiva moči (osredotočenost na možnosti, uresničljivo, na dobre prakse, na močna področja, komplimenti):

Soustvarjanje/etika udeležенosti (prispevek, udeležенost posameznika):

Povzetek tem, ki se umeščajo v drugo raven:

Slika 4: Obrazec za spremljanje dela v IDPP 1

OSEBNA REFLEKSIJA: a) Kaj bi sedaj, ko pogledam na proces sodelovanja z uporabniškim sistemom naredila drugače? (Kaj bi jaz, če bi bila na mestu socialne delavke, ki je vodila pogovor, naredila drugače?) K čemu bi to prispevalo? b) Osebna doživljanja, občutki, misli, pomisleki oz. dileme, skrbi, vprašanja, izzivi: c) Kaj bi rada izpostavila na mentorskem srečanju:
--

Slika 5: Obrazec za spremljanje dela v IDPP 2

8.4. Uporaba izrazno-ustvarjalnih sredstev z otrokom skozi proces intervjuja

Prikaz dogovora o pričetku in zaključku intervjuja, ko deklica prepozna, da ima dovolj:

Slika 6: Uporaba znaka STOP za zaključek in KLJUKICE za začetek dela

Prikaz uporabe obrazov za izražanje različnih čustev:

Slika 7: Prikaz obrazov za izražanje raznolikih čustev

Figure, ki predstavljajo udeležence procesa v IDPP:

Slika 8: Prikaz udeležencev procesa v obliki figur

Skrinjica lepih spominov in koš slabših spominov:

Slika 9: Prikaz skrinjice za shranjevanje lepih spominov iz procesa sodelovanja

Slika 10: Prikaz koša za shranjevanje slabših spominov iz procesa sodelovanja

Uporaba sličic za prikaz doživljanja odnosa:

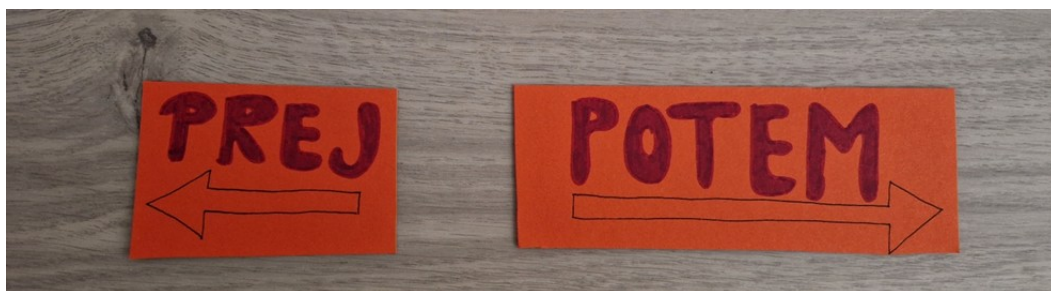
Slika 11: Uporaba sličic za prikaz doživljanja odnosa

Uporaba terapevtskih kart za refleksijo sprememb:

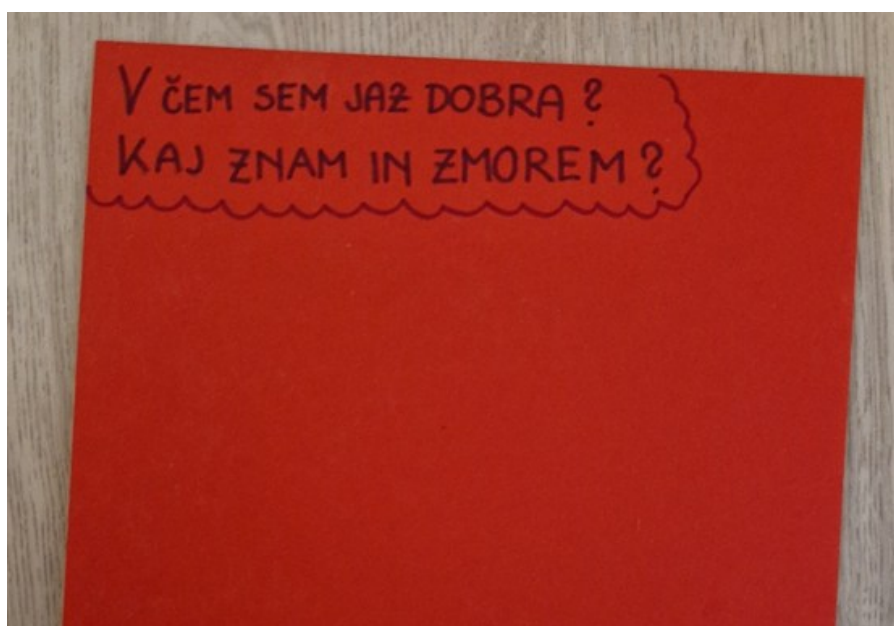

Slika 12: Prikaz uporabe terapevtskih kart za refleksijo sprememb

Uporaba vizualnih zapisov in plakata moči:

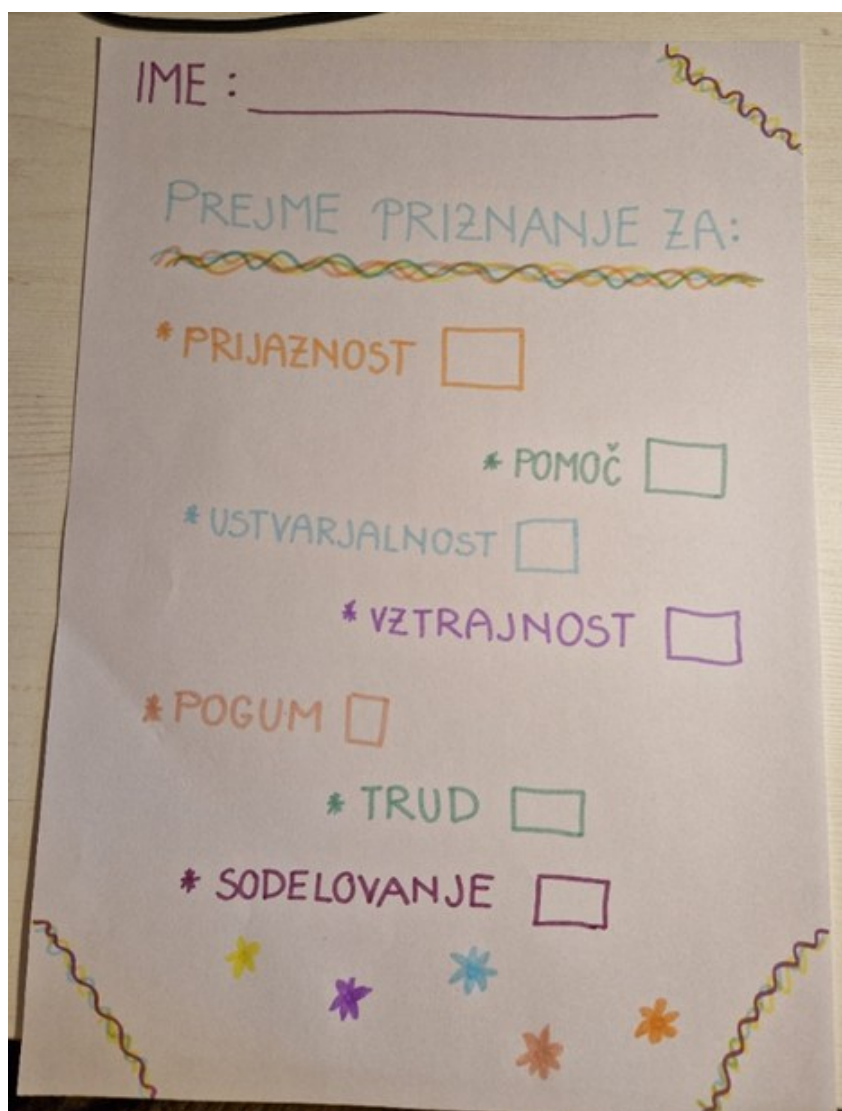

Slika 13: Uporaba vizualnih zapisov za refleksijo sprememb v procesu sodelovanja

Slika 14: Uporaba plakata moči

Podpora pri ohranjanju motivacije in zaključni ritual – prilepiti nalepko:

Slika 15: Prikaz zaključnega rituala po vsakem delu intervjuja

Izražali sva se tudi skozi risanje z uporabo barvic in flumastrov ter nalepk. Podprl naju je tudi Skupni zemljevid našega sodelovanja (naše zgodbe), ki smo ga ustvarili ob koncu srečevanj kot zaključek IDPP, kjer so ilustrirane naše skupne dejavnosti. Zaradi vizualne podobnosti fotografij ne prilagam.

8.4.1. Otrokov glas

Slika 16: Skrinjica lepih spominov s prikazom risbe, ki jo deklica povezuje z našim sodelovanjem

Slika 17: Umestitev treh obrazov s čustvi v Koš slabših spominov

Slika 18: Izbira sličice, ki jo najbolj spominja na najino sodelovanje v procesu 1

Slika 19: Izbira sličice, ki jo najbolj spominja na najino sodelovanje v procesu 2

Slika 20: Prikaz veselja 1

Slika 21: Prikaz veselja 2

Slika 22: Prikaz podobnosti z izbrano živaljo pred in po sodelovanju

8.5. Analiza podatkov

8.5.1. Odprto kodiranje

V nadaljevanju prikažem potek odprtega kodiranja, ki sem ga izvedla na vseh dnevniških zapisih, celotnem intervjuju z rejnico ter intervjuju z otrokom. Zaradi varovanja osebnih podatkov in zaščite zasebnosti družine so v nalogi predstavljeni le izbrani primeri, ki ne omogočajo prepoznavanja udeležencev. Celotni zapisi so shranjeni v mojem osebnem arhivu in niso javno dostopni.

Odprto kodiranje dnevniških zapisov, intervjuja z rejnico ter intervjuja z otrokom skupaj obsega 230 strani. Ker so predstavljeni le izbrani primeri, so v prikazu prisotni preskoki v številčenju izjav (npr. 1, 5, 9). V izvirnem gradivu si izjave sledijo zaporedno in neprekinjeno od 1 dalje.

8.5.1.1. Dnevniški zapisi

Dnevniški zapis 2 (DZ2)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ2-1	Danes je šlo za dogovor pred dogovorom o sodelovanju. Ko je potrdila, sem nadaljevala: »Na CSD, kjer bi opravljala letošnjo prakso, sem prejela informacijo, da bi lahko v okviru le te sodelovala z vami ter da pričakujete moj klic. Želela bi	Preverba informacij CSD o sodelovanju z družino pri družini	Dogovor pred dogovorom o sodelovanju	Dogovor o sodelovanju	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

	<i>preveriti še pri vas, ali to drži.«</i>				
--	--	--	--	--	--

Tabela 1: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 2

Dnevniški zapis 3 (DZ3)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ3-7	<i>... sem rekla: »Zdi se mi zelo pomembno, da bi se pred samim začetkom sodelovanja srečali, samo midve v živo, ker mi je zelo vredno in pomembno, da vas slišim,...</i>	Nujen prispevek družine k sodelovanju – brez družine in njihovega prispevka, sodelovanje ni mogoče	Glas družinskih članov in njihova aktivna vloga pri dogovoru o sodelovanju	Dogovor o sodelovanju	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ3-17	<i>Preden sem predstavila idejo o prvem srečanju, sem rekla: »Veste kaj sem razmišljala, pa me zanima, kako se pa vam to sliši...</i>	Izraziti svoje mišljenje, a hkrati preveriti mišljenje sogovornika	Dialog	Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

Tabela 2: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 3

Dnevniški zapis 4 (DZ4)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ4-16	<i>Dogovorili sva se, da se bova sproti iskreno pogovarjali, če nama kaj ne bo v redu ali pa nama kaj ne bo všeč.</i>	Obojestranski, iskren pogovor o procesu skozi celoten proces	Vzajemen proces	Dogovor o sodelovanju	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ4-35	<i>...a bolj kot žalostno zgodbo, sem dobila občutek, da našteva in kaže svoje moči, kaj vse ji je uspelo, kljub težki situaciji.</i>	Prepoznavanje izjem, lesketajočih se trenutkov v zgodbi izzivov – poslušanje s »tretjim ušesom«	Dialog	Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ4-47	<i>Prepoznavam, da se je iz svoje življenjske situacije veliko naučila in se še zdaj uči. Ni ostala ujeta v njej, ampak vedno znova dela</i>	Moč pridobljena skozi življenjske preizkušnje	Viri moči	Perspektiva moči	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

	majhne korake naprej.				
DZ4-51	Zahvalila sem se ji, da je to podelila z mano.	Izraziti hvaležnost družini	Spoštljiva in odgovorna zaveznica	Delovni odnos soustvarjanja	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ4-53	Predstavila sem del knjige Bassel Van der Kolka, ki jo omenjam tudi v diplomski nalogi, in sicer da otroci s travmatičnimi izkušnjami lahko okrevaljo in živijo kakovostno življenje, sploh če imajo vsaj eno osebo, s katero se počutijo varno in da kot le to, definitivno vidim gospo Sonjo.	Možnost okrevanja ob varni osebi	Znanje o travmi in vplivu na vedenje – pristop, utemeljen na razumevanju travme	Znanje za ravnanje	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ4-58	<i>Ali ste že kdaj prej imela kakšno študentko na praksi? Če ja, kaj vam je bilo všeč in kaj vam ni bilo?</i>	Raziskovanje preteklih izkušenj s podporo in pomočjo	Glas družinskih članov in njihova aktivna vloga pri dogovoru o sodelovanju	Dogovor o sodelovanju	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

Tabela 3: Prikaz odprtega kodiranja dnevnškega zapisa 4

Dnevniški zapis 5 (DZ5)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ5-10	Vprašala sem, kaj zajčka-prijatelja skupaj počneta, da sta vesela.	Dogovor o sodelovanju z otrokoma	Glas družinskih članov in njihova aktivna vloga pri dogovoru o sodelovanju	Dogovor o sodelovanju	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

Tabela 4: Prikaz odprtega kodiranja dnevnškega zapisa 5

Dnevniški zapis 6 (DZ6)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ6-28	Včasih je bil kar izziv, ko sem se pogovarjala z enim, pa mi je drugi hotel nekaj sporočiti in še tretji.	Izziv slišati prav vse v pestrem dogajanju	»Domači kaos«	Izzivi sodelovanja z družino na domu	Doživljanje sodelovanja z družino na domu
DZ6-29	Sem pa uspela s Pio spregovoriti o	Spraševati o željah/idejah za	Povratne informacije	Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih

	najinih nadaljnjih srečanjih in sem jo vprašala: »Pia, mene pa zelo zanima, kaj bi ti rada počela, ko bom še kdaj prišla? Kaj želiš, da počneva skupaj?«	nadaljnje sodelovanje			konceptov socialnega dela
--	--	-----------------------	--	--	---------------------------

Tabela 5: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 6

Dnevniški zapis 9 (DZ9)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ9-5	Še vedno sem ob tem spoštljiva, pripravljena na dogovore, soustvarjam in upoštevam perspektivo ljudi, ne predpostavljam, ampak da vseeno ostanem zvesta sami sebi z zavedanjem, da lahko z mojim znanjem in še bolj odnosom, prinesem nekaj družini.	Gradnja strokovne avtoritete ob upoštevanju sodobnih konceptov socialnega dela	Podporni okvirji pri soočanju z izzivi	Izzivi sodelovanja z družino na domu	Doživljanje sodelovanja z družino na domu
DZ9-22	Sem pa tudi jaz danes rekla: »Veš kaj sem opazila, veš kako te imata otroka rada. Opazim, da veliko pogledujeta k tebi. Imam občutek, da si res ena varna oseba za njiju.«	Iskren osebni odziv iz perspektive moči – pripisati pomen človeku		Osebno vodenje	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ9-39	Prepoznala sem tudi moč ubeseditve in opisa videnega in slišane: »Pia, zdi se mi, da si žalostna. Vidim te. Uh, Jan, zdaj pa se mi zdiš res jezen. Se mi zdi, da te je to, da nisi dobil Pijine knjigice takoj v roke res razjezilo! Zdaj knjigice ne moreš imeti, a ko Pia konča z branjem, jo dobiš ti.	Priznavanje pomena in čustev sogovornikov – opisovanje videnega, ubesediti videne občutke	Validacija in sočutno odzivanje	Perspektiva moči	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

DZ9-46	Pia je vrgla drugo knjigo Janu v obraz, ker je hotel vzeti njeno. Na glas je jokala in sem prišla k njima. Rekla sem: <i>»Pia, nikoli ne smemo tako vržiti knjige v obraz nekomu, ker ga lahko poškodujemo. Vidim, da je Jana zelo zbolelo. Jan, si v redu? Ampak kako lepa ideja, da si se mu spomnila prinesiti drugo knjigo! Ni ti bilo vseeno, da bi on ostal brez knjige. Res lepo od tebe.«</i>	Hkratno postavljanje meja in priznavanje pozitivnega namena	Dobra namera za navidezno neprimernim vedenjem	Perspektiva moči	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ9-69	To sem omogočila na način, da sem Pii ali pa Janu rekla: <i>»S Sonjo vaju slišiva in vidiva, ampak bi jo rada slišala za trenutek. Pomembno mi je pa tudi, kaj imata za povedati vidva, zato se takoj vrnem k vama, samo da teta pove do konca.«</i>	Postavljanje meja	Delovne teme na drugi ravni	Druga raven	Proces sodelovanja na prvi in drugi ravni socialnega dela

Tabela 6: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 9

Dnevniški zapis 11 (DZ11)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ11-31	Veliko smo se pogovarjali, zakaj so rokice. Soustvarjali smo rešitve na način, da smo si dali petko, smo se pobožali, pa smo se objeli. Vsak je dal kašno idejo, zakaj imamo rokice. Na tak način smo soustvarjali nove možnosti.	Vzajemnost oz. soustvarjanje kot prispevek vsakega k IDPP		Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ11-47	To lahko prinese res tako moč in izkušnjo	Sodelovanje v odnosu		Izkušnja sodelovanja	Doživljanje sodelovanja z

	sodelovanja. Socialno delo ni tekmovanje, nisi ti sam, ampak se vedno lahko obrneš na nekoga drugega – je sodelovanje v odnosu.			dveh socialnih delavk	družino na domu
--	--	--	--	-----------------------	-----------------

Tabela 7: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 11

Dnevniški zapis 12 (DZ12)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ12-2	...in sicer, da mi je včasih žal, ker je ne morem slišati, ker večino časa sodelujem z otroki, pa se mi zdi zelo pomembno, da vseeno jo ter da bi si danes želela vzeti čas zanjo.	Enakovredno vključevanje vseh v IDPP		Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ12-6	Potem se tudi sama osebno udeležim pogovora, v smislu, da na kratko predstavim izkušnjo iz kriznega centra, in sicer da je otrokom veliko ljubše, če imajo informacije, kot če jih nimajo in so v popolni nevednosti. Da pa morajo biti informacije resnične, ampak prilagojene njihovi starosti in temu, da razumejo. Včasih jim je težko, ampak če imajo ob sebi varno osebo, se lahko lažje spopadejo z morebitnimi stiskami.	Predstaviti lastne izkušnje, pridobljene skozi opravljanje prakse v kriznem centru za otroke – znanje za ravnanje		Osebno vodenje	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ12-23	<i>Rada pa bi bila s tabo iskrena in bi želela, da si tudi ti glede tega obveščena, zato bi želela preveriti,</i>	»Nič o nas brez nas«	Spoštljiva in odgovorna zavetnica	Delovni odnos soustvarjanja	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

	<i>kako je to tebi, če bi jaz prišla?»</i>				
DZ12-39	Po več urnem pripovedovanju o svojem življenju, sem se zavedala, da je gospa dala toliko stvari skozi, in ko jo danes pogledam, kakšno moč nosi v sebi, da je tu kjer je. Vprašam jo: »Kako si ti vse to zmogla?» Mislim, da ji je to vprašanje dalo vedeti, da sem jo slišala, da jo cenim, da ima veliko moči v sebi.	Vprašanje izjeme nekoliko drugače – pripisati pomen težki izkušnji	K rešitvi usmerjena, kratka družinska terapija	Znanje za ravnanje	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ12-45	Jaz ji rečem: »Sonja, ampak jaz imam pa občutek, kot sem tudi v svoji praksi spoznala, da otrok ne more biti preveč navezan. Hvala bogu, da sta navezana nate. Ko se bosta skozi življenje srečevala z nekimi težkimi situacijami, se bosta vedno znova lahko vračala na ta varen odnos, oz. občutek tega varnega odnosa. Zdi se mi izjemno lepo, da te imata otroka tako zelo rada.«	Oseben odziv iz perspektive moči prepleten z znanjem o navezanosti otrok	Znanje o navezanosti	Znanje za ravnanje	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ12-57	Eno izmed vprašanj je bilo: »Kdo je tista oseba, ki bi jo prvo poklicala v nujni situaciji ali pa stiski?»	Podporno vprašanje		Ekozemljevid	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

Tabela 8: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 12

Dnevniški zapis 13 (DZ13)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ13-3	Jaz pa sem prinesla plastelin, voščenke, album z nalepkami, odejo za vlečenje (moč rok), knjigice	Nahrbtnik idej-kreativnih sredstev	Otrokov glas	Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

	o čustvih, kartice Karen Treisman (živali, čustva, kartice z ustvarjalnimi idejami za čustveno regulacijo), plastične kozarčke za grajenje stolpov in zbivanja. To je nekako standardna oprema, ki jo imam vedno s seboj, da sem opremljena in predvsem, da imata otroka možnost izbire.				
DZ13-21	Veliko sem ju spodbujala, ko jima kaj ni šlo: <i>»Verjamem, da ti lahko uspe. Je pa res težko... Če si za, poskusi še enkrat, če pa rabiš pomoč, sem tu. Ampak res mislim, da ti bo šlo.«</i>	Normalizacija čustev/občutkov (ob situacijah, ki predstavljajo izziv)	Validacija in sočutno odzivanje	Perspektiva moči	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ13-32	Na začetku srečanja sem z otrokoma preverila, kaj jima je bilo do sedaj všeč, kar smo delali skupaj...	Sprotno evalviranje procesa	Povratne informacije	Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ13-38	Podpirali sva druga drugo, da sva tudi midve bili skupaj udeleženi v soustvarjanje idej. Vse kar sva delali, sva delali skupaj s skupno odgovornostjo. Na ta način sva bili obe enakovredno udeleženi.	Skupna odgovornost za proces		Izkušnja sodelovanja dveh socialnih delavk	Doživljanje sodelovanja z družino na domu

Tabela 9: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 13

Dnevniški zapis 14 (DZ14)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ14-3	Danes je bila krona vile in vilincev »prijateljstva«. To so posebne vile, ki	Medsebojno predajanje in	Pohvale	Perspektiva moči	Udejanjanje postmodernih

	dajejo pohvale in govorijo, kaj je ljudem všeč drug na drugemu.	sprejemanje pohval skozi igro			konceptov socialnega dela
DZ14-17	Pokažem ji, kako jaz dam ven jezo, namesto da vržem kaj po tleh. Kažem ji kako ježno stiskam polšter.	Učenje metod dihanja in ravnanja z jezo	Delovne teme na prvi ravni	Prva raven	Proces sodelovanja na prvi in drugi ravni socialnega dela

Tabela 10: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 14

Dnevniški zapis 15 (DZ15)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ15-7	Zelo lepo se mi je zdelo, da je ob tej situaciji predvsem potrebovala svojo teto ob sebi, kar mi da vedeti, da ji zaupa.	Iskanje bližine tete v stresnih/težkih situacijah	Opazovanje družinske dinamike in interakcij med družinskimi člani v njihovem vsakodnevnem okolju	Prednosti sodelovanja z družino na domu	Doživljanje sodelovanja z družino na domu
DZ15-11	Ker me Pia ni želela blizu, sem se o njej pogovarjala z medvedkom iz perspektive moči. S tem je nisem neposredno izpostavila, hkrati pa sem zagotovila, da se ne bi počutila spregledano in da bi morda o sebi dobila kakšno lepo sporočilo.	Pogovor z medvedkom iz perspektive moči	Pridružiti se otrokovemu svetu	Perspektiva moči	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ15-29	Vseeno sem ji omenila, da se ne počutim v redu, če bi ga ignorirala. Ob tem jo vprašam: »Kako se ti pa zdi to, kako sem jaz zdaj odreagirala. Ali se ti zdi to sprejemljivo?«	Ubesediti nestrinjanje – nato odprt dialog (sodelovalni pogovor, posvetovanje, iskren in spoštljiv pogovor) – k skupnemu dogovoru	Dialog	Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ15-34	Morda nekaj pridobljenega znanja od danes. Ko se ljudje čutijo vredni, da delajo dobro, da slišijo pohvalo o sebi, so	Moč pohval	Pohvale	Perspektiva moči	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

	veliko več pripravljeni podeliti s teboj, ker čutijo svojo vrednost, tudi če so nekatera dejanja morda neprimerna. Dovolijo si biti tudi ranljivi in to so trenutki, kjer se zgodijo spremembe.				
--	---	--	--	--	--

Tabela 11: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 15

Dnevniški zapis 17 (DZ17)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ17-41	Sonja je rekla, da je to absolutno nemogoče, ker se otroka potem jokata in izražata veliko stisko. Ne bi želela, da se počutita, kakor da enega najprej izberem, nato pa drugega. V tem primeru stisko Sonje razumem, normaliziram, a hkrati iščeva načine, kako bi bilo to mogoče.	Skupno raziskovanje možnosti (ne prehitro obupati, raziskovati, kako bi bilo možno)		Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ17-46	Teta se mi namreč pridruži z vprašanji, kot so: »Kaj pa zdajle te solze govorijo?«	Odzivi sogovornikov	Zgled v odnosu	Druga raven	Proces sodelovanja na prvi in drugi ravni socialnega dela

Tabela 12: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 17

Dnevniški zapis 19 (DZ19)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ19-14	Na ves glas smo se smejali. Jaz pa sem se pohecal s teto: »Ne vem, če bi ti verjela, da si trenirala samo x. Mi prikrivaš, da si igrala tudi nogomet, ker tole ti gre odlično. Kakšna »fit« teta.«	Humor		Osebnostno vodenje	Udejanjanje sodobnih konceptov socialnega dela

DZ19-21	Očitno gre za trenutek srečanja in pozornosti, ki jo v tistem trenutku potrebuje. Potem je prisoten in se lahko v preprostih besedah pogovoriva, kaj si želi, kaj je želel s kriki povedati. Prepoznavam, da za udeležnost torej moram poskrbeti za zadostno mero sproščenega, smešnega odnosa med nama, ki zahteva stik in pridružitev.	Najprej povezava, nato morebitno usmerjanje vedenja otrok	Spoštljiva in odgovorna zaveznica	Delovni odnos soustvarjanja	Udejanjanje sodobnih postmodernih konceptov socialnega dela
---------	--	---	-----------------------------------	-----------------------------	---

Tabela 13: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 19

Dnevniški zapis 21 (DZ21)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ21-6	Čutim, da moram nekaj reči. In tako preden gremo rečem: »Tudi jaz bi želela nekaj povedat. Glede na to, da sem študentka, ki prakso opravlja pri Sonji in otrokoma, bi želela povedati samo to, da prepoznam tvoj trud Sonja. Jaz jo včasih pokličem kar »super teta«. Ko bi vi videli, kako lepo se razume z otrokoma, kako lepo skrbi za njiju... Ne samo, da vidim, kako se ona vede do njiju in kaj vse jima omogoča ter se zanju izobražuje, tudi ko vidim otroka, se vedno ob stiski obrneta nanjo in jo iščeta. Pa se potem malo pocrkljajo in tako... Veliko je	Oseben odziv kot trenutek srečanja	Prisotnost v pogovoru tu in zdaj – kairos	Ravnanje s sedanjostjo	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

	<i>ljubezni. Zato ne bi želela, da bi Sonjin trud kadarkoli ostal spregledan. Hkrati pa, vi bi jo mogli videt igrat nogomet z Janom, tako smo se nasmejali.»</i>				
--	--	--	--	--	--

Tabela 14: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 21

Dnevniški zapis 22 (DZ22)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ22-33	...hkrati pa se zavedam, da mi je mogla zaupati, da mi je pokazala še ta del njenega življenja.	Odzivi družinskih članov	Spoštljiva in odgovorna zaveznica	Delovni odnos soustvarjanja	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ22-34	Odnos je ključ do vsega.	Odnos je ključ		Delovni odnos soustvarjanja	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

Tabela 15: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 22

Dnevniški zapis 25 (DZ25)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ25-9	Upoštevala sem, da jo vedno znova vključujem, jo včasih vprašam za mnenje, npr. po kateri strani ceste naj se odpravimo na igrišče (takrat je zelo ponosna, da nas lahko vodi, ker pozna pot).	Izkušnja aktivne participacije – nekdo ki ima vpliv, glas in izbiro	Proces nad vsebino – pridobivanje novih izkušenj o sebi (soustvarjanje rešitev kot izkustvo)	Prva raven	Proces sodelovanja na prvi in drugi ravni socialnega dela
DZ25-14	Stisko zmanjšava, ko nekako naredim obnovo današnjega srečanja in nato tudi rečem: »Res lep dan sem preživela z vami! Bi vam pa vsem skupaj rada nekaj	Povzetek srečanja skozi perspektivo moči	Skriti glas moči	Perspektiva moči	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

	<i>povedala, najprej o Pii, potem o Janu in nato o Sonji. Danes mi je bilo tako všeč, ko...</i>				
DZ25-56	V izdelavi je tudi plakat, kjer sem ponovno izdelala zelo realne, ilustrirane slike nas, od začetka druženja in do konca, skozi moje oči. Nato bosta imela otroka in teta priložnost, da kot končno evalvacijo narišejo, zapišejo, izrečejo ob plakatu. Ga počekajo, dopolnijo, ... To bo en lep skupni spomin in zgodba naše prakse.	Skupni zemljevid sodelovanja (zgodba naše prakse skozi raznolike perspektive)	Zaključevanje procesa	Zaključevanje	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ25-61	Nekaj časa nazaj sem brala knjigo iz dveh delov. Upaj si pasti in upaj si poleteti. Mar ni to nekaj človeškega. Govorim tako o družinici kot o sebi, ki se vedno znova učim, prav tako kot družina. V teh petih mesecih smo se marsikaj naučili drug od drugega. Malo smo padali, hkrati pa vedno znova poleteli. Ne vem zakaj, ampak imam zelo močen občutek, da bo	Refleksija ob koncu sodelovanja/zaključna evalvacija	Zaključevanje procesa	Zaključevanje	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

	družina nekega dne še višje poletela.				
--	---------------------------------------	--	--	--	--

Tabela 16: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 25

Dnevniški zapis 26 (DZ26)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
DZ26-19	Jan pa je danes zelo užival, če sva se skupaj hecala. Zato sva ustvarila svoj NE-JEZIK, kar pomeni, da sva se pogovarjala v jeziku, ki ne obstaja.	Ne-jezik	Otrokov glas	Etika udeležnosti	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela
DZ26-36	Tudi zase sem marsikaj dobila. Predvsem to, da sodelovalni proces ne pomeni, da samo kimaš, ampak da imaš tudi svoje mnenje, ki ga lahko ubesediš in je le to potem stvar spoštljivega dialoga. Najprej pa odnos! Oh, res sem jih vzljubila!	Refleksija ob zaključku in strokovna rast		Refleksija procesa sodelovanja	Udejanjanje postmodernih konceptov socialnega dela

Tabela 17: Prikaz odprtega kodiranja dnevniškega zapisa 26

8.5.1.2. Intervju z rejnico

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
IR3	Moram povedati, da sem bila malo zadržana, predvsem zato, ker si bila poslana s strani CSD. Najbrž bi vsak, tako kot tudi jaz, takoj pomislil, da si poslana oz. da so te predlagali z nekim določenih namenom. Morda, da bi tukaj kaj	Začetna previdnost/zadržanost	Doživljanje prvega stika	Vzpostavljanje delovnega odnosa soustvarjanja in osebnega stika	Doživljanje sodelovanja v IDPP

	kontrolirala. To so bili moji začetni občutki.				
IR6	Odgovarjala si mi kot oseba, tvoj nastop in tvoj pristop.	Odgovarjati kot oseba	Ključni nastop in pristop	Vzpostavljanje delovnega odnosa soustvarjanja in osebnega stika	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IR7	Glede na to, da sem jaz odprta za to, da bi pomagala mladim ljudem, se mi je najino sodelovanje zdelo kot obojestranska korist. Jaz sem gledala na vse skupaj tako, da bom jaz pomagala tebi, da si dobila družino, si pridobila izkušnje in opravila prakso, ki je bila zahtevana od tebe. Ti pa si meni pomagala tako, da si posvetila pozornost otrokoma, da si se z njima igrala in sta tudi onadva pridobila nove izkušnje z novo osebo.	Sodelovanje kot obojestranska korist		Razumevanje procesa/sodelovanja kot vzajemnega	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IR15	Podporno mi je bilo torej, da si bila z otrokoma in se z njima malo ukvarjala. Ne samo besede izrečene z vzgojne strani, kaj je dobro, kaj ni dobro, ampak da sta se lahko tudi razvijala z risanjem in ustvarjanjem.	Razvoj skozi izkustvo, ne zgolj besede	Sodelovanje z otrokoma	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IR21	Ko si prišla, sta bila zelo vesela, in sta malo prekoračila meje.	Razumevanje prekomerne razposajenosti otrok in s tem prekoračitve meja kot veselja	Preoblikovanje razumevanja otrokovega vedenja	Spremembe v razumevanju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

		zaradi mojega prihoda (ne motnja)			
IR33	Lahko se je bolj poglobilo na bolj pristen odnos oz. pristno razumevanje tega.	Grajenje bolj pristnega odnosa skozi proces – pristno razumevanje procesa v socialnem delu		Spremembe v doživljanju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IR34	Tudi to, da pogrešamo, da te ni več oz. da se je ta praksa prežgodaj končala.	Pogrešajo ta odnos		Spremembe v doživljanju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IR38	Družine in otroci na žalost nimajo takšne izkušnje. Potrebujemo čim bolj takih strokovnih in hkrati pristnih odnosov, bolj srčnih socialnih delavk, ne pa samo tisto, da po zakonu to pa to. Zato sem vesela, da vas čim več takih pride ven iz izobraževanja kot si ti.	Strokovni, a hkrati pristen in srčen odnos	Oseben odnos in osebno vodenje	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IR39	Ves čas si bila taka, da si vprašala, če si prav nekaj naredila oz. če je bilo meni to okej.	Spraševanje o njihovem razumevanju in doživljanju lastnih ravnanj skozi celoten proces	Poudarek na povratnih informacijah in dialogu	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IR55	Morda bi se nekomu zdelo, kot da otrok nič ni naredil, enemu da je otrok naredil nekaj dobrega, tretjemu pa, da je otrok naredil nekaj slabega. Odnos med ljudmi, npr. med otrokom pa starši, se odvije na tak način. Gre za naš program skozi katerega gledamo.	Drugačen pogled vseh udeležениh na isto stvar	Razumevanje raznolikih perspektiv pogleda na isto stvar in dialog kot ključ za sporazum	Spremembe v razumevanju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

IR56	Če prepoznam, da je otrok naredil nekaj dobrega, ga pohvalim. Tebi pa se morda to, kar je naredil, sploh ne bi zdelo pomembno, morda bi ti bilo samoumevno, da je nekaj naredil.	Vpliv raznoliškega razumevanja na vedenje vsakega posameznika	Razumevanje raznolikih perspektiv pogleda na isto stvar in dialog kot ključ za sporazum	Spremembe v razumevanju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IR58	Okvirjanje je to. Odvisno je od tega, kako kdo kaj zaznava. Naši možgani ne morejo vsega sprejeti.	Selektivna zaznava/pozornost naših možganov	Razumevanje raznolikih perspektiv pogleda na isto stvar in dialog kot ključ za sporazum	Spremembe v razumevanju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IR59	Iz tega potem odreagiramo, prepoznamo odnose in komuniciramo z ljudmi.	Naša reakcija, prepoznavanje odnosov in komunikacija z ljudmi odvisna od lastnih zaznav	Razumevanje raznolikih perspektiv pogleda na isto stvar in dialog kot ključ za sporazum	Spremembe v razumevanju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IR61	Glavni in osnovni način funkcioniranja ljudi je komunikacija.	Osnovni način funkcioniranja ljudi – komunikacija	Razumevanje raznolikih perspektiv pogleda na isto stvar in dialog kot ključ za sporazum	Spremembe v razumevanju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IR65	Jaz sem sklenila nekaj, in se vprašala, zakaj je to meni potrebno. Če ti nekaj drugače poveš, recimo: »bilo bi dobro; ali pa predlagaš...	Preoblikovanje načina predaje sporočila za namen boljših odnosov	Razvidnost in ozaveščenost	Spremembe v vedenju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IR68	V znanje daš sočloveku priznanje, in se s tem upošteva njegovo mnenje. Takrat potem človek odreagira čisto drugače.	Prošnja za mnenje oz. povratno informacijo za namen boljših odnosov – dati priznanje človeku	Razvidnost in ozaveščenost	Spremembe v vedenju	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IR85	Prvič, ne moreš se obnašati in niti povedati	Nesproščenost in previdnost pri pogovoru ter v		Zaznavanje pomena okolja pri sodelovanju	Pomen domačega okolja za

	tisto kot doma. Razmišljam o tem, ali si kaj prav povedal ali nisi, sprašuješ se, kako bo sogovornik slišal to, kar si povedal. Tam si uradna oseba.	obnašanju zaradi uradnosti v pisarni			izkušnjo procesa
IR88	Ko smo bili na igrišču je bilo super, tudi ko smo šli na sprehod.	Sodelovanje v okolici doma		Prednosti sodelovanja na domu	Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa
IR89	Kar bi pa lahko izpostavila je to, da si prišla na deklčin X, in se udeležila oz. si se odzvala na povabilo na rojstni dan otrok.	Odzivanje na povabila družine	Vključevanje v pomembne življenjske dogodke družine	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IR90	S tem si nam dala vedeti, da to zate ni bilo samo opravljanje prakse, temveč, da si z nami izpostavila tak kontakt, kot si ga. To meni zelo veliko pomeni.	Relacijska prisotnost onkraj formalnosti/ sodelovanje kot več kot formalna obveznost (brez interesov)	Vključevanje v pomembne življenjske dogodke družine	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IR95	Na srce ti polagam, ko boš zaposlena kot socialna delavka, da boš in strokovna, ker to moraš biti, ampak da boš hkrati tudi toliko srčna do teh otrok, ...	Strokovnost, a hkrati srčnost	Predlogi	Manj podporne prakse v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP

Tabela 18: Prikaz odprtega kodiranja intervjuja z rejnico

8.5.1.3. Intervju z otrokom

Intervju z otrokom z osredotočenostjo na vsebino (IOV)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
IOV4	Sej se spomniš. Tisto za tvojo nalogo.	Soglasje za sodelovanje pri raziskavi	Aktivna participacija – imeti glas	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOV10	Najprej pokaže na fotografijo, kjer sedimo za mizo v dnevni sobi in nekaj rišemo.	Skupno ustvarjanje	Skupna dejavnost in vključenost vseh udeležениh	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOV17	Pokaže tudi na sliko, ko se druživa samo s teto.	Pogovori med menoj in teto	Pomen odnosa odraslih za otroka	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOV24	Objemali smo se.	Objem	Bližina v sodelovanju	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOV27	Da je bratec bil, pa teta, pa ti in jaz	Vsi skupaj	Skupna dejavnost in vključenost vseh udeležениh	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOV30	Na obraz moje figure postavi vesel obraz – da si prijazna	Moja prijaznost		Doživljanje odnosa	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOV33	Se smejem.	Smeh		Občutki skozi sodelovanje	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOV39	Svojo figuro pa za svojo ustvarjalno mizico v dnevni sobi.	Pia za svojo ustvarjalno mizico v dnevni sobi	Razporeditev oseb v prostoru – priljubljena postavitev skozi sodelovanje	Konkreten prostor izkušnje	Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa
IOV41	Da smo bili mavrični.	Mavrični	Če bi dom pripovedoval o nas	Doživljanje skupnega sodelovanja na domu	Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa
IOV43	Jaz imam ta prave Gabi ušeske.	Gabi ušeska	Podporni predmeti	Doživljanje skupnega sodelovanja na domu	Pomen domačega okolja za izkušnjo procesa
IOV44	Všeč so mi bili lončki, ko smo se šli.	Lončki	Skupna dejavnost in vključenost vseh udeležениh	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP

IOV49	Tisto veselje. To je srček veselja in to je zvezdica veselja (prilepi na škatlo lepih spominov).	Srček veselja in zvezdica veselja	Skrinjica lepih spominov	Podporno v procesu sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOV54	Da zelo rada, zelo, zelo, zelo, zelo rada rišem.	Risanje		Doživljanje svojih trenutnih sposobnosti (v čem je dobra, kaj zna in zmore)	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOV58	Veš kaj, jaz znam že sama napisat, da sem stara X let.	Sposobnost pisanja		Doživljanje svojih trenutnih sposobnosti (v čem je dobra, kaj zna in zmore)	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

Tabela 19: Prikaz odprtega kodiranja intervjuja z otrokom z osredotočenostjo na vsebino

Intervju z otrokom z osredotočenostjo na proces kot rezultat skupnega sodelovanja v IDPP (IOP)

Št. izjave	Izjava	Pojem	Kategorija	Nadkategorija	Tema
IOP3	Skupno dogovarjanje o kartici STOP in KLJUKICI	Soustvarjanje pravil sodelovanja	Otrok kot soustvarjalec procesa	Aktivna participacija otroka v intervjuju	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOP9	Otrok sledi dodatnemu vprašanju o izbranih slikah	Nadaljevanje sodelovanja	Vztrajanje v interakciji	Vztrajnost	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP11	Otrok dolgo okrajuje in riše	Dolgotrajno ustvarjanje – vzeti si čas	Vztrajanje v dejavnosti	Vztrajnost	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP18	Zdaj pa ne bi več, a se lahko greva igrat? Kartonček STOP	Jasno izražena želja po zaključku intervjuja		Izražanje lastnih želja in občutkov	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP20	<i>Odloči se, da zapolniva mesto PRIJAZNOST IN USTVARJALNOST</i>	Samostojno odločanje in spreminjanje odločitev	Otrok kot soustvarjalec procesa	Aktivna participacija otroka v intervjuju	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOP22	Otrok me prime za roko	Telesni stik ob prihodu	Bližina	Odraž vzpostavljenega varnega odnosa	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

IOP23	Otrok izrazi zanimanje za skupno dejavnost: A bova danes tudi delali nalogo?	Pobuda za sodelovanje	Pripravljenost za sodelovanje	Aktivna participacija otroka v intervjuju	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOP24	Jaa, pridi.	Poziv k skupni dejavnosti	Pripravljenost za sodelovanje	Aktivna participacija otroka v intervjuju	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOP26	Daj še kljukico, aveš tisto kot zadnjič. Otrok sam predlaga uporabo KLJUKICE.	Sklicevanje na pretekli dogovor		Izražanje lastnih želja in občutkov	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP27	STOP. Ne, samo hecam se.	Uporaba humorja	Odzivanje v interakciji	Odnosna razsežnost sodelovanja	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOP30	Ali boš že šla?	Skrb glede zaključka – sporočilo, da se ima dobro	Ubesediti skrbi	Izražanje lastnih želja in občutkov	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP32	Da si prijazna	Sama od sebe poda pohvalo		Podajanje pohval	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP33	(Veseli obraz da tudi na svojo figuro). Poglej. Tudi jaz sem prijazna.	Lepa beseda o sami sebi		Podajanje pohval	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP36	Otrok ubesedi nestrinjanje: Veš kaj? Jaz nočem vseh obrazov dati, ker so malo grdi.	Jasno izraženo nestrinjanje		Izražanje lastnih želja in občutkov	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP39	Grem še prej teti pokazat (pokaže teti).	Pokazati izdelek		Vključevanje preostalih družinskih članov v proces	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP40	Petra, ali je v redu, če imaš ti zvezdo?	Nič o nas brez nas		Vprašati za povratno informacijo	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP44	Da smo bili mavrični.	Uporaba metafore		Način komuniciranja in izražanja skozi intervju	Doživljanje sodelovanja v IDPP
IOP46	Ampak še nalepke.	Želja po nadaljevanju sodelovanja	Pripravljenost za sodelovanje	Aktivna participacija otroka v intervjuju	Doživljanje sodelovanja v IDPP

IOP47	Kaj to pomeni?	Vprašanje ob nerazumevanju		Radovednost	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP53	Katera je tvoja najljubša žival?	Vprašanje iz radovednosti		Radovednost	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP60	Poglej, kako znam.	Verjeti sama vase in v svoje sposobnosti		Podajanje pohval	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces
IOP62	Veš kaj, jaz bi Janu dala tole dinosaver nalepko (gre po bratca).	Bratca vključiti v druženje		Vključevanje preostalih družinskih članov v proces	Zaznane spremembe v razumevanju, doživljanju in vedenju skozi proces

Tabela 20: Prikaz odprtega kodiranja intervjuja z otrokom z osredotočenostjo na proces

8.5.2. Osno kodiranje

V nadaljevanju prikažem potek osnega kodiranja, ki sem ga izvedla na vseh dnevniških zapisih, celotnem intervjuju z rejnico ter intervjuju z otrokom. Osnega kodiranja ne predstavljam v celoti, temveč le izbrani del na podlagi prikazanega odprtega kodiranja (glej Prilogo 8.5.1). Celotni zapis osnega kodiranja je shranjen v osebni arhivu in obsega 27 strani.

8.5.2.1. Dnevniški zapisi

UDEJANJANJE POSTMODERNIH KONCEPTOV SOCIALNEGA DELA

Delovni odnos soustvarjanja

Odnos je ključ (DZ22-34)

Spoštljiva in odgovorna zaveznica

Izraziti hvaležnost družini (DZ4-51)

»Nič o nas brez nas« (DZ12-23)

Najprej povezava, nato morebitno usmerjanje vedenja otrok (DZ19-21)

Pozitivni odzivi sogovornikov v procesu

Odzivi družinskih članov (DZ22-33)

Dogovor o sodelovanju

Dogovor pred dogovorom o sodelovanju

Preverba informacij CSD o sodelovanju z družino pri družini (DZ2-1)

Glas družinskih članov in njihova aktivna vloga pri dogovoru o sodelovanju

Nujen prispevek družine k sodelovanju – brez družine in njihovega prispevka sodelovanje ni mogoče (DZ3-7)

Raziskovanje preteklih izkušenj s podporo in pomočjo (DZ4-58)

Dogovor o sodelovanju z otrokoma (DZ5-10)

Vzajemen proces

Obojestranski, iskren pogovor o procesu skozi celoten proces (DZ4-16)

Ekozemljevid

Podporno vprašanje (DZ12-57)

Etika udeležnosti

Vzajemnost oz. soustvarjanje kot prispevek vsakega k IDPP (DZ11-31)

Enakovredno vključevanje vseh v IDPP (DZ12-2)

Skupno raziskovanje možnosti (ne prehitro obupati, raziskovati, kako bi bilo možno) (DZ17-41)

Dialog

Izraziti svoje mišljenje, a hkrati preveriti mišljenje sogovornika (DZ3-17)

Ubesediti nestrinjanje – nato odprt dialog (sodelovalni pogovor, posvetovanje, iskren in spoštljiv pogovor) – k skupnemu dogovoru (DZ15-29)

Prepoznavanje izjem, lesketajočih se trenutkov v zgodbi izzivov – poslušanje s »tretjim ušesom« (DZ4-35)

Povratne informacije

Spraševati o željah/idejah za nadaljnje sodelovanje (DZ6-29)

Sprotno evalviranje procesa (DZ13-32)

Otrokov glas

Ne-jezik (DZ26-19)

Nahrbtnik idej-kreativnih sredstev (DZ13-3)

Osebno vodenje

Predstaviti lastne izkušnje, pridobljene skozi opravljanje prakse v kriznem centru za otroke – znanje za ravnanje (DZ12-6)

Iskren osebni odziv iz perspektive moči – pripisati pomen človeku (DZ9-22)

Humor (DZ19-14)

Perspektiva moči

Validacija in sočutno odzivanje

Priznavanje pomena in čustev sogovornikov – opisovanje videnega, ubesediti prepoznane občutke (DZ9-39)

Normalizacija čustev/občutkov (ob situacijah, ki predstavljajo izziv) (DZ13-21)

Viri moči

Moč pridobljena skozi življenjske preizkušnje (DZ4-47)

Pridružiti se otrokovemu svetu

Pogovor z medvedkom iz perspektive moči (DZ15-11)

Pohvale

Medsebojno predajanje in sprejemanje pohval skozi igro (DZ14-3)

Moč pohval (DZ15-34)

Dobra namera za navidezno neprimernih vedenjem

Hkratno postavljanje meja in priznavanje pozitivnega namena (DZ9-46)

Skriti glas moči

Povzetek srečanja skozi perspektivo moči (DZ25-14)

Ravnanje s sedanjostjo

Prisotnost v pogovoru tu in zdaj – kairos

Oseben odziv kot trenutek srečanja (DZ21-6)

Znanje za ravnanje

Znanje o travmi in vplivu na vedenje – pristop, utemeljen na razumevanju travme

Možnost okrevanja ob varni osebi (DZ4-53)

Znanje o navezanosti

Oseben odziv iz perspektive moči prepleten z znanjem o navezanosti otrok (DZ12-45)

K rešitvi usmerjena, kratka družinska terapija

Vprašanje izjeme nekoliko drugače – pripisati pomen težki izkušnji (DZ12-39)

Refleksija procesa sodelovanja

Refleksija ob zaključku in strokovna rast (DZ26-36)

Zaključevanje

Zaključevanje procesa

Skupni zemljevid sodelovanja (zgodba naše prakse skozi raznolike perspektive) (DZ25-56)

Refleksija ob koncu sodelovanja/zaključna evalvacija (DZ25-61)

PROCES SODELOVANJA NA PRVI IN DRUGI RAVNI SOCIALNEGA DELA

Prva raven

Delovne teme na prvi ravni

Učenje metod dihanja in ravnanja z jezo (DZ14-17)

Proces nad vsebino – pridobivanje novih izkušenj o sebi (soustvarjanje rešitev kot izkustvo)

Izkušnja aktivne participacije – nekdo ki ima vpliv, glas in izbiro (DZ25-9)

Druga raven

Delovne teme na drugi ravni

Postavljanje meja (DZ9-69)

Zgled v odnosu

Odzivi sogovornikov (DZ17-46)

DOŽIVLJANJE SODELOVANJA Z DRUŽINO NA DOMU

Izzivi sodelovanja z družino na domu

»Domači kaos«

Izziv slišati prav vse v pestrem dogajanju (DZ6-28)

Podporni okvirji pri soočanju z izzivi

Gradnja strokovne avtoritete ob upoštevanju sodobnih konceptov socialnega dela (DZ9-5)

Prednosti sodelovanja z družino na domu

Opazovanje družinske dinamike in interakcij med družinskimi člani v njihovem vsakodnevnem okolju

Iskanje bližine tete v stresnih/težkih situacijah (DZ15-7)

Odgovoriti na trenutne potrebe otrok in gospe

Odgovoriti na lakoto otroka (DZ6-31)

Izkušnja sodelovanja dveh socialnih delavk hkrati

Sodelovanje v odnosu (DZ11-47)

Skupna odgovornost za proces (DZ13-38)

8.5.2.2. Intervju z rejnico

DOŽIVLJANJE SODELOVANJA V IZVIRNEM DELOVNEM PROJEKTU POMOČI

Vzpostavljanje delovnega odnosa soustvarjanja in osebnega stika

Doživljanje prvega stika

Začetna previdnost/zadržanost (IR3)

Ključni začetni nastop in pristop

Odgovarjati kot oseba (IR6)

Razumevanje sodelovanja/procesa kot vzajemnega

Sodelovanje kot obojestranska korist (IR7)

Podporno v procesu sodelovanja

Sodelovanje z otrokoma

Razvoj skozi izkustvo, ne zgolj besede (IR15)

Oseben odnos in osebno vodenje

Strokovni, a hkrati pristen in srčen odnos (IR38)

Poudarek na povratnih informacijah in dialogu

Spraševanje o njihovem razumevanju in doživljanju lastnih ravnanj skozi celoten proces (IR39)

Vključevanje v pomembne življenjske dogodke družine

Odzivanje na povabila družine (IR89)

Relacijska prisotnost onkraj formalnosti/sodelovanje kot več kot formalna obveznost (brez interesov) (IR90)

Manj podporne prakse v procesu sodelovanja

Predlogi

Strokovnost, a hkrati srčnost (IR95)

ZAZNANE SPREMEMBE V RAZUMEVANJU, DOŽIVLJANJU IN VEDENJU SKOZI PROCES

Spremembe v razumevanju

Preoblikovanje razumevanja otrokovega vedenja

Razumevanje prekomerne razposajenosti otrok in s tem prekoračitve meja kot veselja zaradi mojega prihoda (ne motnja) (IR21)

Razumevanje raznolikih perspektiv pogleda na isto stvar in dialog kot ključ za sporazum

Drugačen pogled vseh udeleženi na isto stvar (IR55)

Selektivna zaznava/pozornost naših možganov (IR58)

Vpliv raznoliškega razumevanja na vedenje vsakega posameznika (IR56)

Naša reakcija, prepoznavanje odnosov in komunikacija z ljudmi odvisna od lastnih zaznav (IR59)

Osnovni način funkcioniranja ljudi – komunikacija (IR61)

Spremembe v doživljanju

Grajenje bolj pristnega odnosa skozi proces – pristno razumevanje procesa v socialnem delu (IR33)

Pogrešajo ta odnos (IR34)

Spremembe v vedenju

Razvidnost in ozaveščenost

Preoblikovanje načina predaje sporočila za namen boljših odnosov (IR65)

Prošnja za mnenje oz. povratno informacijo za namen boljših odnosov – dati priznanje človeku (IR68)

POMEN DOMAČEGA OKOLJA ZA IZKUŠNJO PROCESA

Prednosti sodelovanja na domu

Sodelovanje v okolici doma (IR88)

Zaznavanje pomena okolja pri sodelovanju

Nesproščenost in previdnost pri pogovoru ter v obnašanju zaradi uradnosti v pisarni (IR85)

8.5.2.3. Intervju z otrokom

DOŽIVLJANJE SODELOVANJA V IZVIRNEM DELOVNEM PROJEKTU POMOČI

PROCES

Aktivna participacija otroka v intervjuju

Pripravljenost za sodelovanje

Pobuda za sodelovanje (IOP23)

Poziv k skupni dejavnosti (IOP24)

Želja po nadaljevanju sodelovanja (IOP46)

Otrok kot soustvarjalec procesa

Soustvarjanje pravil sodelovanja (IOP3)

Samostojno odločanje in spreminjanje odločitev (IOP20)

Odnosna razsežnost sodelovanja

Odzivanje v interakciji

Uporaba humorja (IOP27)

Način komuniciranja in izražanja skozi intervju

Uporaba metafore (IOP44)

VSEBINA

Podporno v procesu sodelovanja

Skrinjica lepih spominov

Srček veselja in zvezdica veselja (IOV49)

Skupna dejavnost in vključenost vseh udeležениh

Vsi skupaj (IOV26, IOV27)

Skupno ustvarjanje (IOV10)

Lončki (IOV44)

Bližina v sodelovanju

Objem (IOV24)

Aktivna participacija – imeti glas

Soglasje za sodelovanje pri raziskavi (IOV4)

Pomen odnosa odraslih za otroka

Pogovori med menoj in teto (IOV17)

Doživljanje odnosa

Moja prijaznost (IOV30)

Občutki skozi sodelovanje

Smeh (IOV33)

GAZANANE SPREMEMBE V RAZUMEVANJU, DOŽIVLJANJU IN VEDENJU SKOZI PROCES

PROCES

Vztrajnost

Vztrajanje v interakciji

Nadaljevanje sodelovanja (IOP9)

Vztrajanje v dejavnosti

Dolgotrajno ustvarjanje – vzeti si čas (IOP11)

Radovednost

Vprašanje ob nerazumevanju (IOP47)

Vprašanje iz radovednosti (IOP53)

Odraz vzpostavljenega varnega odnosa

Bližina

Telesni stik ob prihodu (IOP22)

Izražanje lastnih želja in občutkov

Jasno izražena želja po zaključku intervjuja (IOP18)

Sklicevanje na pretekli dogovor (IOP26)

Jasno izraženo nestrinjanje (IOP36)

Ubesediti skrb

Skrb glede zaključka – sporočilo, da se ima dobro (IOP30)

Podajanje pohval

Sama od sebe poda pohvalo (IOP32)

Lepa beseda o sami sebi (IOP33)

Verjeti sama vase in v svoje sposobnosti (IOP60)

Vprašati za povratno informacijo

Nič o nas brez nas (IOP40)

Vključevanje preostalih družinskih članov v proces

Pokazati izdelek (IOP39)

Bratca vključiti v druženje (IOP62)

VSEBINA

Doživljanje svojih trenutnih sposobnosti (v čem je dobra, kaj zna in zmore)

Risanje (IOV50, IOV54)

Sposobnost pisanja (IOV58)

POMEN DOMAČEGA OKOLJA NA IZKUŠNJO PROCESA

VSEBINA

Konkreten prostor izkušnje

Razporeditev oseb v prostoru – priljubljena postavitev skozi sodelovanje

Pia za svojo ustvarjalno mizico v dnevni sobi (IOV39)

Doživljanje skupnega sodelovanja na domu

Če bi dom pripovedoval o nas

Mavrični (IOV41)

Podporni predmeti

Gabi ušeska (IOV43)